

ORDU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FINDIK TARIMINDA MEVSİMLİK
İŞÇİLERİN ÇALIŞMA VE YAŞAM
KOŞULLARI: GİRESUN ÖRNEĞİ

GİZEM ŞİMSEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

ORDU - 2020

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

FINDIK TARIMINDA MEVSİMLİK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA VE
YAŞAM KOŞULLARI: GİRESUN ÖRNEĞİ

GİZEM ŞİMŞEK

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi UMUT ULUKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2020

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçilerin Çalışma ve Yaşam Koşulları: Giresun Örneği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07.02/2020

Gizem ŞİMŞEK

16530500004

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gizem ŞİMŞEK' in hazırladığı "Fındık Tarımında Mevsimlik İşçilerin Çalışma ve Yaşam Koşulları: Giresun Örneği" başlıklı tez 10/01/2020 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi Umut ULUKAN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Sebiha KABLAY	Ordu Üniversitesi	
	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ozan CİNEL	Giresun Üniversitesi	

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez hazırlık sürecim boyunca çalışmalarımı takip eden, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak yönlendiren saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Umut Ulukan'a en içten duygularıyla teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerini paylaşan değerli bölüm hocalarım Prof. Dr. Gürol Özcüre'ye, Doç. Dr. Sebiha Kablay'a, Doç. Dr. Çağatay Edgücan Şahin'e ve Dr. Öğr. Üyesi Nihan Cigerci Ulukan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Tez çalışmamın konusunu oluşturan ve yoğun çalışma dönemlerinde kısıtlı dinlenme süreleri içerisinde görüşmelere katılan fındık tarımında çalışan emekçi dostlarımıza teşekkürlerimi sunarım. Alan çalışmasında verdikleri bilgilerden ötürü fındık üreticilerine, Bulancak İlçesi Ziraat Odası Başkanlığına, Bulancak İlçe Kaymakamlığı çalışanlarına ve Giresun İŞ-KUR Müdürlüğüne teşekkür ederim.

Alan araştırması sürecinde bilgilerini paylaşan Fındık-SEN Genel Başkanı Kutsi Yaşar'a, alan araştırmaları sırasındaki katkılarından ötürü Arzu Yaşar'a ve Aydın Çilek'e, çalışma süreci boyunca beni cesaretlendiren sevgili arkadaşım Oya Ocak'a ayrıca teşekkür ederim.

Tüm eğitim hayatım boyunca olduğu gibi tez çalışma sürecinde de maddi ve manevi desteklerini her daim hissettiren sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, bana her konuda güvendiğini hissettiren ve her zaman yanımda olduğu gibi yoğun tez çalışma sürecimin her aşamasında desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım Feyzullah Şimşek'e sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. TARIMDA DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE TARIMI.....	4
1.1. TARIMDA DÖNÜŞÜM TARTIŞMALARI	4
1.1.1. Klasik Tartışmalar.....	4
1.1.1.1. Kautsky'nin Tarımsal Dönüşüm Üzerine Görüşleri	6
1.1.1.2. Lenin'in Tarımsal Dönüşüm Üzerine Görüşleri	7
1.1.1.3. Chayanov'un Köylü Ekonomisi Üzerine Görüşleri	9
1.1.2. Çağdaş Tarım Sorunu	11
1.1.2.1. Küçük Meta Üretimi Sorunu.....	11
1.1.2.2. Tarım- Gıda Sistemi.....	13
1.2. TÜRKİYE TARIMINDA DÖNÜŞÜM SÜRECİ	17
1.2.1. Türkiye Tarımında Birinci Dönüşüm Süreci (1950-1979)	17
1.2.2. Tarımda Neoliberal Dönüşüm Süreci (1980-1999)	21
1.2.3. Tarımda İkinci Neoliberal Dönüşüm Süreci (2000'li Yıllar)	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
2. TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ	35
2.1. TARIMDA İŞÇİLEŞME VE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ	35
2.1.1. Tarımda İşçileşme Süreci.....	35
2.1.2. Mevsimlik Tarım İşçiliği	37
2.1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Boyutu	40
2.2. TARIMDA NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM VE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ.....	43
2.3. TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER	52

2.3.1. Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Kanunlar ve Anayasa'daki Durum	53
2.3.1.1. T.C. Anayasa'sında Mevsimlik Tarım İşçiliği.....	53
2.3.1.2. 4857 sayılı İş Kanunu	53
2.3.1.3. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu.....	55
2.3.1.4. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu .	56
2.3.1.5. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu	57
2.3.1.6. 6631 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu	57
2.3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Genelge ve Yönetmelikler	58
2.3.2.1 Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği	58
2.3.2.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Konulu 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi.....	59
2.3.2.3. Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği	61
2.3.2.4. 2012/20 sayılı Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Konulu Genelge.....	62
2.3.2.5. 2016/5 Sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Konulu Genelge	62
2.3.3. ILO Sözleşmelerinde Mevsimlik Tarım İşçileri	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
3. FINDIK TARIMINDA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ: GİRESUN BULANCAK'TA BİR ALAN ARAŞTIRMASI	67
3.1. ALAN ARAŞTIRMASININ AMACI VE YÖNTEMİ.....	67
3.1.1. Alan Araştırmasının Amacı	67
3.1.2. Alan Araştırmasının Yöntemi.....	68
3.1.3. Araştırma Evreninin Belirlenmesi: Fındık Tarımında Öncü Bir İlçe: Bulancak İlçesi.....	68
3.1.4. Bulancak İlçesi'nin Tarihçesi	68
3.1.5. Alan Araştırmasının Yapılması	70
3.2. BULANCAK İLÇESİNDE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	71
3.2.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Doğum Yerleri ve Ortalama Hanehalkı Büyüklükleri	71
3.2.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Anne-Baba Meslekleri.....	75
3.2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Öğrenim Durumu.....	76
3.2.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kalıcı Yerleşim Yerleri	77
3.3. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN YAŞAM KOŞULLARI.....	82
3.3.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Beslenme ve Barınma İhtiyaçları	82
3.3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinde Konaklama Koşulları	85

3.3.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Ayrımcılık	92
3.4. BULANCAK İLÇESİNDE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ.....	94
3.4.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Fındık Hasadında Çalışma Nedenleri	94
3.4.2 Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Dinamikleri: Tarım Aracıları ve Bahçe Sahibi ile İlişkiler.....	95
3.4.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin İş Bulma Yöntemleri ve Çalışma Biçimleri	101
3.4.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bulancak İlçesine ve Fındık Bahçelerine Ulaşımı.....	106
3.4.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ücretleri ve Gelir Durumları	108
3.5. BULANCAK İLÇESİNDEKİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SAĞLIK KOŞULLARI.....	113
3.6. BULANCAK İLÇESİNDEKİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYAL GÜVENLİKLERİ VE SOSYAL HAKLARI.....	115
3.7. FINDIK TARIMINDA ÇOCUK EMEĞİ: BULANCAK İLÇESİNDEKİ ÇOCUK MEVSİMLİK İŞÇİLER	117
3.7.1. Bahçe Sahiplerinin Çocuk Emeğine Bakışı.....	119
3.7.2. Tarım Aracılarının Çocuk Emeğine Bakışı	122
3.7.3. Bulancak İlçesindeki Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarına Yönelik Görüşleri	123
3.8. BULANCAK İLÇESİNDEKİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLERİ	125
SONUÇ	129
EKLER.....	135
KAYNAKÇA.....	147
ÖZGEÇMİŞ	159

ÖZET

FINDIK TARIMINDA MEVSİMLİK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA VE YAŞAM KOŞULLARI: GİRESUN ÖRNEĞİ

Sosyal bilimler alanında 1970’li yıllar itibari ile ortaya çıkan tarımda dönüşüm tartışmaları, tarımda kapitalist gelişmenin nasıl gerçekleşeceği, kapitalizmin kırsal bölgelerdeki sosyal ve ekonomik ilişkiler üzerindeki etkilerinin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aynı dönem içerisinde Türkiye’de tarımda dönüşüm tartışmaları ve bu alanda gerçekleştirilen çalışmalarda artış gözlemlenmiştir.

1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların etkisiyle Türkiye tarımı önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Buna karşın, tarım alanında gerçekleşen dönüşümü konu alan saha çalışmalarında azalma meydana gelmiştir. Hâlbuki gerçekleşmekte olan bu dönüşüm süreci, tarımsal üretim ve istihdam yapısında önemli değişimlere yol açmaktadır. Bu nedenle Türkiye tarımının yapısında gerçekleşen değişimleri ve öne çıkan çalışma ilişkilerini kavrayabilmek adına saha çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Türkiye tarımında dönüşüm ile ön plana çıkan çalışma biçimlerinden bir tanesi de mevsimlik tarım işçiliğidir.

Bu araştırma ile Giresun’un Bulancak ilçesinde fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları incelenmekte ve fındık üretiminde mevsimlik tarım işçilerinin konumu tarımda dönüşüm olgusu çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Araştırmadan elde edilen veriler ile 2017 yılında Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin genel görüntüsü çizilmiş ve çalışma ilişkileri ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra mevsimlik tarım işçilerinin çalışmaya geldikleri bölgelerdeki sosyal ve ekonomik durumları gerçekçi boyutları ile anlatılmaya çalışılmıştır. Böylece fındık üretiminde ağırlıklı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin göz ardı edilen emeğinin görünür kılınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımda Dönüşüm Tartışmaları, Mevsimlik Tarım İşçileri, Fındık Tarımı, Küçük Meta Üreticiliği

ABSTRACT

WORKING AND LIVING CONDITIONS OF SEASONAL WORKERS IN HAZELNUT FARMING: GİRESUN EXAMPLE

The debates on transformation in agriculture which emerged in the field of social sciences as of the 1970s are focused on how capitalist development in agriculture will take place and the effects of capitalism on social and economic relations in rural areas. Transformation in agriculture debate in Turkey in the same period and the increase has been observed in studies conducted in this area.

Agriculture in Turkey under the influence of neoliberal policies since the 1980s, has entered into a significant transformation process. On the other hand, there has been a decrease in the field studies on the transformation in the field of agriculture. However, this transformation process is taking place, leading to significant changes in the agricultural production and employment structure. Therefore, in order to grasp the changes and outstanding working relationship that occurred in the structure of Turkey should be given to the agricultural field work. Turkey is one of the prominent ways of working with the transformation in agriculture is seasonal agricultural labor.

With this research, living and working conditions of seasonal agricultural workers working in hazelnut farming in Bulancak district of Giresun are examined and the position of seasonal agricultural workers in hazelnut production is evaluated within the framework of transformation phenomenon in agriculture.

With the data obtained from the research, the overall picture of seasonal agricultural workers working in hazelnut harvest in Bulancak district in 2017 was drawn and the working relations were revealed. In addition, the social and economic conditions of seasonal agricultural workers in the regions where they come to work are explained with realistic dimensions. Thus, it is aimed to make the ignored labor of seasonal agricultural workers predominantly used in hazelnut production visible.

Key Words: *Discussions on Transformation in Agriculture, Seasonal Agricultural Workers, Hazelnut Farming, Petty Commodity Production,*

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARIP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
BSB	: Bağımsız Sosyal Bilimciler
BKZ	: Bakanız
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
EBK	: Et Balık Kurumu
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GİKTM	: Giresun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
IBRD	: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KB	: Kalkınma Bakanlığı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MSG	: Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi
MTİ	: Mevsimlik Tarım İşçileri
ORÜS	: Orman Ürünleri Sanayi
OTP	: Ortak Tarım Politikası
RG	: Resmi Gazete
SEK	: Süt Endüstri Kurumu
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TL	: Türk Lirası
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi

- TSKB** : Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜGŞAŞ : Türkiye Gübre Sanayi
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
TZDK : Türkiye Zirai Dağıtım Kurumu
TZMO : Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası
WB : Dünya Bankası
YEMSAN : Yem Sanayi
YPK : Yüksek Planlama Kurulu

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Tarımsal Desteklemelerdeki Değişim	31
Tablo 2: Tarım Alanlarındaki Değişim	32
Tablo 3: Tarım Alanlarındaki Değişimin Dağılımı.....	32
Tablo 4: Tarım ürünlerinin Üretim Miktarındaki Değişim.....	33
Tablo 5: İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı(Bin Kişi).....	46
Tablo 6: Tarımsal İstihdamın İşteki Durum Analizi (1998-2018).....	49
Tablo 7: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri.....	50
Tablo 8: Türkiye’de En çok Mevsimlik Göç Alan İller	51
Tablo 9: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Doğum Yerleri	72
Tablo 10: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hane halkı Büyüklüğü	73
Tablo 11: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşları	73
Tablo 12: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışmaya Başlama Yaşları	74
Tablo 13: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Anne Meslekleri	75
Tablo 14: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Baba Meslekleri	76
Tablo 15: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Eğitim Durumu	77
Tablo 16: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toprak Mülkiyeti	78
Tablo 17: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toprak Büyüklüğü	79
Tablo 18: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toprak Tasarruf Biçimi	80
Tablo 19: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Diğer İşler	81
Tablo 20: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hayvancılık Faaliyetleri	82
Tablo 21: Mevsimlik Tarım İşçilerinin İhtiyaç Malzemeleri	83
Tablo 22: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Konaklama Alanı	86
Tablo 23: Mevsimlik Tarım İşçilerinin İş Bulma Yöntemleri	102
Tablo 24: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Çalışma Süresi	103
Tablo 25: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Fındık Hasadında Çalışma Süresi	104
Tablo 26: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Dinlenme Aralıkları	105
Tablo 27: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bahçeye Ulaşımı	107
Tablo 28: Bahçeye Ulaşım Süresi	108
Tablo 29: Fındık Hasadında Birim Ücretin Belirleyicileri	109

Tablo 30: Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri...	110
Tablo 31: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ücret İsteme Yolları	112
Tablo 32: Mevsimlik Tarım İşçilerinde Yaygın Görülen Hastalıklar	114
Tablo 33: Tedavi Masraflarının Karşılanması	114
Tablo 34: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Durumu	115
Tablo 35: Bahçe Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçisi Seçiminde Yaş Kriteri .	120
Tablo 36: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Çalışmasına Yönelik Görüşleri	123
Tablo 37: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarına Yönelik Hayalleri	124
Tablo 38: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hayallerindeki Meslekler	126

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. MTİ Ailelerinin İçinde Bulunduğu Döngü.....	38
---	----

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Giresun İlçeler Haritası.....	69
Görsel 2. Akşam Yemeği Hazırlığındaki Kadın ve Çocuk Kürt İşçiler.....	84
Görsel 3. Kürt İşçilerin Konaklama Alanları.....	88
Görsel 4. Gürcü İşçilerin İlçe Merkezindeki Konaklama Alanı.....	88
Görsel 5. Fındık Hasadında Çalışan Kürt İşçilerin Dinlenme-Uyku Alanları.....	89
Görsel 6. Dikmen'deki Kürt İşçilerin Banyo Suyu Kazanı.....	90
Görsel 7. İnce'de Kürt İşçilerin Besin Malzemelerini Sakladıkları Alan.....	91
Görsel 8. Samugüney'deki Gürcü İşçilerin Mutfağı.....	91
Görsel 9. Kısa Molasında Dinlenmeye Çalışan Gürcü İşçi.....	104
Görsel 10. Fındık Tarımında Çocuk Emegi.....	118

GİRİŞ

Tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi insan yaşamının devamlılığı noktasında önemli bir yere sahiptir. Buna karşın tarımın kendine özgü sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde dönemsel gelişmelerin ne denli etkisi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Kapitalizmin tarıma girişi ile birlikte tarımda mevcut sosyal ve ekonomik ilişkilerde nasıl değişimler yaşanacağı önemli bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim kapitalizmin tarımda etkisini hissettirdiği 1970'li yıllar sosyal bilimler alanında tarımda dönüşüm tartışmalarının ve köylülük analizlerinin artış gösterdiği bir dönem olmuştur.

Yapılan araştırmanın temelindeki hâkim düşünce, kapitalizmin tarıma girişi ile birlikte mevcut sosyal ve ekonomik yapıyı değiştirecek olmasıdır. Araştırmaya konu edilen mevsimlik tarım işçiliği olgusu da değişen bu tarımsal yapının çalışma ilişkilerine yansımaları olarak görülmektedir. Bu doğrultuda ortaya konulan tezin asıl amacı Türkiye tarımında yaşanan dönüşümlerin ışığında mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını incelemek ve mevsimlik tarım işçiliğinin fındık üretimindeki etkisini ortaya koymaktır.

Çalışma içerisinde yanıt aranan sorular şunlardır: Fındık üretiminde mevsimlik tarım işçiliğine neden ihtiyaç duyulmaktadır? Mevsimlik tarım işçilerinin Giresun'un Bulancak ilçesinde çalışma nedenleri nelerdir? Fındık üretiminin dört temel aktörü olan mevsimlik tarım işçileri, tarım aracıları, bahçe sahipleri ve devlet arasındaki ilişki nasıl tanımlanmaktadır?

Mevcut soruların yanıtlanması için konu ile ilişkin kuramsal bilgilere ve saha araştırmasında elde edilen verilere başvurulmuştur. Mikro düzeyde gerçekleştirilmiş olan bu saha araştırması verileri ile genel bir yargı edinmek şüphesiz gerçekçi bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Ancak yapılan araştırmanın, Türkiye tarımında gerçekleşmekte olan dönüşümü kavramak açısından bu alanda gerçekleştirilecek çalışmalar için literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle tarıma kapitalizmin girişi ile ortaya çıkan tarımda dönüşüm tartışmalarına yer verilmiştir. Bu tartışmalar literatürde de klasik tartışmalar adı verilen ilk dönem tartışmaları ve 1970'li yıllarda geç kapitalistleşen ülkelerde ortaya çıkan çağdaş tarım sorunu tartışmalarını içermektedir. Çalışmaya bu bölümün dâhil edilme amacı

ise tarımda dönüşüm tartışmalarının kuramsal çerçevesini oluşturmak ve böylece Türkiye tarımındaki dönüşüm ile önem kazanan mevsimlik tarım işçiliği olgusunun kavranması için ihtiyaç duyulan zemini oluşturmaktır.

Birinci bölümün ikinci kısmında ise Türkiye tarımında dönüşüm süreci tarihsel çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Türkiye tarımında dönüşüm süreci “Birinci Dönüşüm Süreci (1950-1979)”, “Neoliberal Dönüşüm Süreci (1980-1999)” ve “Tarımda İkinci Neoliberal Dönüşüm Süreci” olarak üç dönem halinde incelenmektedir. Bu üç dönemi birbirinden tamamen bağımsız düşünmemek ile birlikte sürecin daha net bir biçimde kavranabilmesi adına söz konusu sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Diğer yandan ikinci kısımda, bölümün ilk kısmında ortaya konulan kuramsal tartışmalar ışığında Türkiye tarımını üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Böylelikle tarımsal dönüşüm ile ilişkilendirilen mevsimlik tarım işçilerine yönelik alan araştırmasının genel hatları belirlenmiştir.

Çalışmanın “Tarımda İşçileşme ve Mevsimlik Tarım İşçiliği” adlı ikinci bölümünde ilk olarak birinci bölüm ile paralel bir biçimde Türkiye tarımında işçileşme süreci, mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkış nedenleri ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Tarımda işçileşme süreci ise 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmiştir. Böylece tarımda kapitalizmin gelişmesi ve neoliberal politikaların etkisinin karşılaştırmalı olarak ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’nin istihdam yapısındaki istatistiki değişimlere yer verilmiş ve mevsimlik tarım işçiliğinin kavramsal çerçevesi çizilmiştir. İkinci bölümün son kısmında ise alan çalışmasında elde edilecek verilere yön çizmesi açısından mevsimlik tarım işçilerini kapsayan yasal düzenlemelere yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde Giresun’un Bulancak ilçesinde gerçekleştirilen alan araştırmasına yer verilmiştir. Alan araştırmasının Bulancak ilçesinde gerçekleştirilmesinin nedenleri arasında Bulancak ilçesinde fındık tarımının ağırlıklı olarak sürdürülmesi, ilçede mevsimlik tarım işçisi çalıştırmanın yoğun olarak görülmesi ve araştırmacının ilçeye hâkim olmasından ötürü bilginin daha ulaşılır hale gelmesidir. Böylelikle araştırma sürecinde ilçenin tanınması için farklı bir zaman dilimi ayrılmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Saha çalışmasının ilk aşamasında fındık üretiminin ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği Giresun'un Bulancak ilçesi araştırma evreni olarak seçilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise ilçede mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmakta olan işçi grupları belirlenmiş ve tercih edilme yoğunluğuna göre çalışan grupları oluşturulmuştur. Çalışmanın son aşamasında ise görüşmeler gerçekleştirilerek alan araştırması tamamlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında ilk olarak mevsimlik tarım işçilerinin demografik özelliklerine yer verilerek genel bir görüntü oluşturulmuştur. Bir sonraki adımda ise mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları işçiler, bahçe sahipleri, ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerinin ışığında değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde araştırmada elde edilen bulgular değerlendirilmiştir ve mevsimlik tarım işçiliğini tetikleyen gelişmeler önceki bölümlerde yer verilen Türkiye tarımında dönüşüm olgusu çerçevesinde ifade edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARIMDA DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE TARIMI

1.1. TARIMDA DÖNÜŞÜM TARTIŞMALARI

20. yüzyılda yaşanan tarımda dönüşüm tartışmalarının temelinde, kapitalizmin hâkim olduğu bir sistemde önceki dönemlerden beri süregelen üretim ilişkilerinin kapitalizm ile birlikte işleyişi ve tarımın kapitalizm ile bütünleşmesi olgusunun nasıl ifade edileceği konusu yer almaktadır. Diğer bir deyişle, tarım ile kapitalizm ilişkisinin gelişim yönü farklı bakış açıları ile ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tarımda dönüşüm tartışmaları 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Dönüşüm tartışmaları ortaya çıktığı ilk dönemde Marksistler arasında “feodalizmden kapitalizme geçiş” konusunda ve çoğunlukla teorik-tarihi temelde gerçekleşmiştir (Köymen, 2008,s.86). Söz konusu tartışmalar literatürde “Klasik Tarım Tartışmaları” olarak ifade edilmektedir. 1970’li yıllarda geç kapitalistleşen ülkelerde kapitalizmin tarıma girişi ile tarımda dönüşüm tartışmaları yeniden ortaya çıkmış ve önceki dönem tartışmalarının farklı ve eksik tarafları da incelenerek yeni sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu tartışma dönemleri, tarımda gerçekleşen kapitalist dönüşümü ifade ettiğinden birbirlerinden bağımsız olarak düşünülemez. Ancak bu bölümün çalışmaya teorik bir çerçeve çizerek çalışmanın bütünlüğünü sağlamak amacıyla yazılması nedeniyle söz konusu tartışmalar kapitalizmin tarıma girişi ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda tarım tartışmaları üzerinde temel bilgilere yer verilecektir.

Bu bölümde öncelikli olarak, klasik dönem tartışmalarının temelinde yer alan Karl Marx’ın öncülüğündeki Klasik Marksist görüşe yer verilecektir. Klasik Marksist görüşün ışığında ise Vlademir I. Lenin, Karl Kautsky ve Alexander V. Chayanov arasında gerçekleşen klasik tartışmalar ifade edilecektir. Son olarak ise küçük meta üreticiliği üzerinde genel bir bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

1.1.1. Klasik Tartışmalar

20. yüzyılda var olan iktisat okulları arasındaki yaygın görüş “Köylülüğün Tasfiyesi” tezi olmuştur. Kapitalizm gelişim süreçlerini tamamlarken, kendisine özgü işleyişinden farklı üretim ilişkileri ve yapılanmaları ortadan kaldıracığı ileri sürülmüştür. Bu konuda Karl Marx’ın görüşleri belirleyici olmuştur. Ancak hem

Kautskys hem de Lenin Marx'ın görüşlerini doğrudan kabul etmemiş ve Marx'ın görüşlerine farklı boyutlar getirmişlerdir (Aydın, 2018, s.35).

Marx, Louis Bonapart'ın 18. Brumaire'inde köylülüğün tanımını yapmakta ve köylüleri aynı koşullar içerisinde yaşayan ancak aralarında gerçek ilişkilerle birbirlerine bağlanmamış “muazzam bir kitle” olarak ifade etmektedir (Marx, 1976, s.132). Marx, köylüleri muazzam bir kitle olarak tanımlamasına karşın bir sınıf olarak görmemektedir. Bunun nedenini ise köylüler arasında ortak yaşamının gerektirdiği ilişkiler dışında herhangi bir sosyal ve siyasi örgütlenmenin olmamasına bağlamaktadır.

Karl Marx'ın köylülük üzerine iki yönlü yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Bu iki yaklaşım temelde “ilk birikim” ve köylülüğün kendi içindeki sınıfsal ayrışma olarak ifade edilebilir. Marx'a göre ilk birikim döneminde tarımda kapitalizmin gelişimi ile birlikte köylüler sahip oldukları üretim araçlarından koparak, geçimlerini sağlamak için işgüçlerini kapitaliste satmaktan başka bir çaresi olmayan işçilere dönüşmektedirler. Ayrıca köylülerin üretim araçlarına sahip olduğu ve kendi adına üretim yapabildiği koşullarda sermaye birikimi, ücretli işçi sınıfının varlığı ve kapitalist üretimin mevcut olmayacağını savunmaktadır (Gürel, 2014, s.306).

Marx'ın köylülüğün çözülmesine yönelik öngörülerinin temeline bakıldığında kapitalizm öncesi dönemin toprak mülkiyeti sistemi ile kapitalizmin dinamik büyümesinin arasındaki çelişkinin yer aldığı görülmektedir. Buna göre, kapitalizmin ortaya çıkışı, köylülüğün üzerindeki baskının niteliğini değiştirmiştir. Mevcut feodal ödentilerin yerini vergiler ve artan parasal kiralara almıştır. Bu doğrultuda Marx kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte, köylülerin pazara uyum sağlayamayacağı ve sonunda köylülüğün tasfiyesinin gerçekleşeceği düşüncesini savunmaktadır (Aydın, 1986, s.134). Diğer yandan Marx'ın ilk birikim süreci incelemelerinde İngiltere'yi temel aldığı görülmektedir. 15.-18. yüzyıllar arasında İngiltere'de yaşanan “çitleme hareketi” ile birlikte köylüler tarım arazilerinden zorla çıkarılmıştır. Arazilerin bir kısmı bir araya getirilerek, ücretli işgücü çalıştıran büyük kapitalist tarım işletmelerine dönüştürülmüş ve diğer araziler ise tekstil sektörüne hammadde sağlamak amacıyla koyunlar için mera ve otlak arazileri olarak değerlendirilmiştir (Gürel, 2014, s.306). Diğer yandan Marx'ın İngiltere'yi temel alarak ortaya koyduğu yaklaşımlar, tarımda kapitalizmin gelişmesine yönelik

genel eğilimleri içermektedir. Buna karşın kapitalizmin tarım içerisindeki gelişimi ve etkileri dünyanın her yerinde aynı şekilde gerçekleşmemekte ülkeler ve ülkelerin değişik bölgelerinde bile farklı seyredebilmektedir. Tüm dünyada tarımda kapitalizmin gelişimi ve işçi sınıfının doğuşu Marx'ın öngördüğü şekilde keskin sınırlardan oluşmamaktadır. Bu doğrultuda Marx'ın yaklaşımı dünyadaki farklı dinamikleri ihmal ederek genellemeler yapmakta ve yarı-proleter sınıfın varlığını ihmal etmektedir.

Marx'ın tarım ilişkilerinin ve köylülüğün kapitalizm karşısında kendiliğinden ortadan kalkacağı öngörüsünün gerçekleşmemesi nedeniyle Marx ve Marksistler yoğun olarak eleştirilmişlerdir (Aydın, 1986, s.135). Kautsky ise, köylülüğün geleceği sorununu yeniden incelemeye almış, Marx'ın kapitalist yoğunlaşma tezini de dikkate alarak küçük tarım işletmelerindeki artışın nedenlerini çözümlemeyi hedeflemiştir.

1.1.1.1. Kautsky'nin Tarımsal Dönüşüm Üzerine Görüşleri

Alman Sosyal Demokrati olan Kautsky 1899 yılında yayınladığı *Die Agrarfrage* (Tarım Sorunu) adlı kitabında kapitalizmin gelişimi ve tarımda kapitalist ilişkilerin mevcut durumunun çözümlemesini yapmaktadır. Buna göre, kapitalizmin tarımda gerçekleştirdiği dönüşümün kavranması için toplumda var olan üretim sistemlerinin bir bütün olarak kabul görmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, tarım ve sanayi birbirlerinden bağımsız olarak değil bütün bir sürecin unsurları olarak dikkate alınmalıdır (Ulukan, 2009,s.30).

Kautsky'nin *Die Agrarfrage*'de yer verdiği diğer bir durum ise küçük tarım işletmelerinin varlığını giderek arttığını açıklamasıdır. Bunu yaparken tarımın kendi yapısını temel almakta ve toprağın önemine dikkat çekmektedir. Toprağın yapısı gereği miktarının artırılmasının mümkün olmaması ve tarımsal üretimde temel üretim aracı olması tarımı sanayiden ayıran en temel özelliktir. Dolayısıyla toprak sahipleri, toprak mülkiyeti olmayanlar üzerinde tarım yapmaktan alıkoyma yetkisini ellerinde tutmaktadırlar. Toprağın kendine özgü diğer bir özelliği ise bulunduğu yere göre kalitesinin çeşitlilik göstermesidir. Bu durum toprakta mutlak ve farklılık rantlarının oluşmasına neden olmaktadır. Mutlak rant kapitalistlerin aleyhine toprak sahiplerinin karını arttırmakta, farklılık rantı ise tarımda üretim fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Aydın, 1986,s137).

Bu doğrultuda Kautsky'e göre, tarımda kapitalist dönüşüm sanayide olduğu gibi Marksist görüşün ifade ettiği küçük tarım işletmelerinin üretim araçlarından tamamen koparak proleterleşmesi biçiminde gerçekleşmeyecektir. Burada önemli olan proleterleşen işçi sayısı değil, sermayenin hangi sistem ve araçları kullanarak, tarımı ve küçük tarım işletmelerini kendi esareti altına aldığını bilmektir (Aydın, 2016, 45). Bu noktada Kautsky tarımda proleterleşmenin kendine özgü bir durumundan söz etmektedir. Buna göre köylü hane, işlediği toprağın geçimini sağlamaya yetmediğinden emeğini satmak zorunda bırakılmaktadır. Dolayısıyla küçük işletmelerin üretimi ve proleterleşme aynı anda gerçekleşebilmektedir. Ayrıca Kautsky, Karl Marx'ın aksine küçük köylülüğün varlığının sürmesinin sanayileşme için gerekli nedenleri olduğunu ve kapitalist işletmelerin devamlılığının da bu üretim tipine bir yönden bağlı olduğunu savunmaktadır (Yüzüak, 2005, s.28). Diğer bir deyişle Kautsky emeğini satan küçük işletmeler ile büyük kapitalist çiftlikler arasında bir işbölümü ilişkisi olduğunu ileri sürmektedir. Küçük işletmelerin varlığını ve giderek artmasını da söz konusu işbölümüne ve tamamlayıcı niteliğine dayandırmaktadır (Ulukan, 2009, s.31). Ancak Kautsky'e göre köylülüğün çözülmesi yine de kaçınılmaz olacaktır. Tarımın kapitalistleşmesiyle, küçük köylü üretiminin sermayenin gücüne bağımlı hale gelmesi ile birlikte köylülük kendiliğinden çözülecektir. Sanayi ve modern tarımın sunduğu gelir seviyesine ulaşma imkânı olmayan küçük tarım işletmeleri, köylülerin kendiliğinden tarımı bırakması ile küçülecektir (Aydın, 1986, s.139).

Görülmektedir ki Kautsky Karl Marx gibi köylülüğün sonunda tasfiye olacağını savunsa da Marksist görüşün eksik noktalarını tamamlayarak tarım sorunu tartışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. *Köylülüğün tasfiyesi* tezini ileri süren isimlerden biri de Vlademir I. Lenin olmuştur. Lenin kapitalizm ve tarım ilişkisi hakkındaki görüşlerini ifade ederken Kautsky'nin Tarım Sorunu kitabındaki görüşlerden yararlanmıştı.

1.1.1.2. Lenin'in Tarımsal Dönüşüm Üzerine Görüşleri

Lenin tarımdaki kapitalist dönüşüm sürecinin sanayi ile benzer bir gelişim süreci geçireceğini ileri sürmektedir. *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* (1964) adlı çalışmasında tarımdaki kapitalist dönüşümü Rusya'daki gelişmeler üzerinden örneklendirerek açıklamaktadır. Çalışmasında iç pazar sorununa önem veren Lenin, kapitalist üretimin önceden var olmuş bir pazara ihtiyaç duymaksızın kendi

pazarının yaratıcısı olduğunu savunmaktadır (Aydın, 1986, 141). Lenin köylülüğü yapısı gereği kapitalist tarımı engelleyen bir unsur olarak görmektedir. Diğer yandan, köylülüğün farklılaşması üzerinde durmuş ve onun kapitalizm için iç pazar yarattığı görüşü ile Marksist görüşün evrimine katkıda bulunmuştur. Köylülüğün farklılaşması ile eski tip köylülük ortadan kalkarak, kırsal bölgelerde kırsal burjuva ve kırsal proletarya olmak üzere yeni iki sosyal sınıf oluşacaktır (Ulukan, 2013, 60). Ancak Kautsky'nin ifade ettiği gibi Lenin de oluşacak bu proleter sınıfın tamamen mülksüzleşmiş ücretli emekten ibaret olmayacağını savunmaktadır. Ona göre kırsal proletarya, belirli bir toprak mülkiyetine sahip olan ancak mevcut toprağın hanenin geçimini sağlamaya yetmemesi nedeniyle emeğini satmadan hayatını sürdürmesi mümkün olmayan bir sınıfı ifade etmektedir. Diğer yandan kırsal burjuva sınıfı tarafından emeğin satın alınması durumu "kiralık emek" olarak ifade edilen bir kavramı ortaya çıkarmıştır. Bu kavram Lenin'in önem verdiği toplumsal farklılaşma sistemleri arasında en önceliklisidir (Aydın, 1986, s.141). Zengin ve orta gelirli köylü haneleri daha fazla hane dışı emeğin eksikliğini duyarken, yoksul köylü haneleri de geçimlerini sağlamak için emeklerini satmak zorundadırlar. Bu nedenle iki sınıf arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi meydana gelmektedir. Ayrıca yine Kautsky'nin ifade ettiği gibi Lenin de küçük işletmelerin varlığını kapitalist işletmelerle rekabet etmemesine dayandırmıştır. Bu doğrultuda, küçük işletmelerin varlığı kapitalist işletmelerle tamamlayıcı olan iş bölümü ile açıklanmaktadır.

Diğer yandan Lenin kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinde yer alan tefecilik kölelik tüccarlık gibi ilişkileri, tarımda kapitalizmin gelişmesini engelleyici unsurlar olarak görmektedir. Ona göre bu üretim ilişkileri köylülüğün farklılaşmasında da önemli bir engel olmaktadır. Tarımda gelişmiş bir üretim sisteminin oluşması için kapitalist olmayan üretim sistemlerinin ortadan kaldırılması en önemli şarttır. Mevcut kapitalist olmayan üretim ilişkilerinin varlığını köylülüğün tasfiyesinin önündeki en temel engel olarak görmektedir (Ecevit, 1999, s.42).

Lenin aynı zamanda köylü üretimini, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde geçici bir üretim biçimi olarak görmektedir. Ona göre zaman içerisinde kapitalizm ile birlikte büyük işletmeler küçük işletmelerin yerine geçecektir. Ancak bu geçiş Marx'ın ifade ettiği gibi zorla ve el koyarak değil, yıllar içerisinde küçük

çiftçilerin yaşam koşullarının giderek zorlaşması biçiminde gerçekleşecektir. Neticede, köylülüğün yok olması kaçınılmaz olacaktır.

1.1.1.3. Chayanov'un Köylü Ekonomisi Üzerine Görüşleri

Klasik Marksistlerin bir geçiş formu olarak ifade ettiği köylülük olgusu ve "Köylülüğün Tasfiyesi" tezine karşın, köylülüğü kendine özgü bir ekonomik biçim olarak gören yaygın bir görüş de mevcuttur. Chayanov'un da içinde bulunduğu ve önderlik ettiği Neo-popülist olarak da ifade edilen Organizasyon ve Üretim Okulu söz konusu görüşle tarım tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır.

Neo-popülistler özgül bir devlet içerisinde özgür köy toplulukları (Obshchina) oluşturulmasını amaçlamaktadırlar. Bu köy topluluklarında ortak bir toprak mülkiyeti sağlanarak ve geniş kapsamlı bir kooperatif sistemi kurularak köylülerin kapitalistleri dışarıda tutması sağlanacaktır. Kapitalistleşmeyi durdurabileceğini inandığı bu sistemin uygulanabilmesi için köylülüğün kendine özgü bir ekonomik sistem olarak kanıtlanması gereklidir. Bu nedenle Chayanov kölelik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm gibi üretim tarzı gruplarına köylü ekonomisinin eklenmesi gerektiğini göstermeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda köylü üretim tarzını inceleyen çalışmalara yoğunlaşmıştır (Aydın, 1986, s.145).

Chayanov'un köylü ekonomisi kuramı aile emeği ile sürdürülen tarım işletmesi, emeğin karşılığı olarak bölünmez bir gelir ve emek-tüketim dengesi olmak üzere üç temel noktaya dayandırılmaktadır. Chayanov, köylülüğü kapitalist üretim ilişkileri ve kapitalist sınıf yapısından ayırarak, kendine özgü yapısını temel alan görüşler sunmaktadır. Öncelikle, köylü üretim tarzının amacının kapitalist üretim tarzından farklı olduğunu ileri sürmektedir. Kapitalist üretim tarzında temel hareket noktası karlılık olmakta, buna karşın köylü üretim tarzının öncelikli hedefi hane içi tüketimini ve hane ihtiyaçlarını gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda Chayanov köylü ekonomisini kapitalist üretim tarzından en ayırıcı özelliğin aile ekonomisi olduğunu vurgulamaktadır. Köylü üretim tarzında önceliğin hane geçimini sağlamak olması kapitalist üretimdeki gibi birikim yapılmasına engel olmaktadır. Ayrıca köylüler, hane geçimini sağlayabilmek ve kapitalist çiftçi ile rekabet edebilmek için daha fazla zamanda çalışmayı istekli olarak sürdürmektedirler. Bu durum sonucunda, köylüler kendi kendilerini sövmeye açık hale gelmektedir (Chayanov'dan Aktaran, Ulukan, 2009, s.35).

Kapitalist işletmelerde üretim, işçi ücretleri ve diğer üretim masrafları çıkarıldıktan sonra işletmenin devamlılığını sağlayacak bir kar elde edildiği sürece işletme ücretli işçi çalıştırmaya devam etmektedir. Aksi takdirde, işletme üretimi düşüreceğinden ücretli işçi sayısında da bir azalmaya gidecektir. Bu durum göstermektedir ki ücretli işçiler kapitalist işletmeler için değişken masraf unsurudur. Ancak hane emeğini kullanan köylü üretim tarzında emek değişmez (sabit) bir masraf olmaktadır. Aile ekonomisinde, emeğin karşılığında elde edilen ürün, herhangi bir ücretli işçi ve ücret unsuru söz konusu olmadığından kapitalist işletmelerdeki gibi herhangi bir bölünme söz konusu değildir. Dolayısıyla net kazanç, kira ya da sermaye faizi gibi unsurların hesaplanması mümkün değildir (Aydın, 2018, s.57-58).

Kapitalist işletmelerin aksine aile işletmeleri bütündür ve farklılaşmamıştır. Bu nedenle Chayanov, aile işletmelerini mevcut kuramlar ile açıklanması mümkün olmayan kendine özgü bir ekonomik yapı olarak ifade etmektedir (Aydın, 1986, s.146). Ortaya koyduğu bu üretim tarzıyla Chayanov, üretim faktörlerinin teoride olduğu gibi birbirinden ayırma imkânının olmadığını göstermiştir. Köylü üretim tarzının aynı zamanda bir yaşam tarzı olduğunu aklında tutarak, üretimde örgütlenmenin işin zorluk düzeyi karşısında hane ihtiyaçlarının nasıl dengelendiğine bağlı olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Söz konusu dengenin ise tarım arazisinin ve ailenin büyüklüğüne bağlamıştır (Amin, 1992, s.101).

Chayanov, köylü ekonomisinin çözümlemesini yaparken, demografik hareketliliği kullanmıştır. Ona göre köylülükte farklılaşmayı sağlayan unsur hane içerisindeki nüfus artış-azalış durumudur. Ailenin yıllar içerisinde nüfusu arttıkça, sahip olduğu toprak miktarı da artmaktadır ve ekonomik durumu iyileşmektedir. Diğer yandan çocukların büyüyerek kendi ailelerini kurmaları ile anne-babanın dâhil olduğu aile işletmesinin geçimlik üretim seviyesi ve gelirinde bir azalma yaşanması kaçınılmazdır. Yeni kurulan haneler için ise demografik hareketlilik yeniden başlayacaktır (Chayanov'dan Aktaran Ulukan, 2009. s.35-36). Chayanov bu durumu kırsalın özel bir evrimsel farklılaşma oranına sahip olması şeklinde ifade eder ve bunu "demografik farklılaşma" olarak tanımlar (Chayanov'dan Aktaran Amin, 1992, 101). Ancak görülmektedir ki Chayanov kırsal alanda kapitalizmin neden olduğu üretim ve sınıfsal ilişkileri dikkate almamıştır. Bu nedenle köylülükte farklılaşmayı sınıfsal temelde açıklayan Lenin tarafından oldukça eleştirilmiştir.

Ancak Chayanov, tarımda kapitalizmin gelişmesini ücretli işçi çalıştıran işletme sayısının artmasına bağlamaktan ziyade köylüler üzerinde ticaret sermayesinin yarattığı baskı ile ifade etmeye çalışır.

Ticaret sermayesi köylüleri meta üreticisi haline getirerek pazara bağlamış ve köylüleri sermayenin kontrolü altına almıştır. Sermaye köylülerin ürün ve girdilerini kontrol altına alarak, gerçekleştirilecek üretime müdahale edebilme fırsatını elde etmektedir. Böylelikle ortaya çıkabilecek ürün, miktar ve kalite unsurları sermaye tarafından belirlenmiş olacaktır (Aydın, 1986, s.149). Ancak Chayanov, sermaye kontrolü ile tarım üzerinde bir baskı oluşturulsa da köylülüğün tasfiyesinin gerçekleşeceğini düşünmemektedir. Nitekim *Köylüler* (Wolf, 2000, s.34) adlı eserde çevirenin (Abdulkerim Sönmez) dipnotta belirttiği üzere Chayanov, kapitalist sistemin pazar ve kredi mekanizmalarını kontrol altına alarak geleneksel tarımsal yapıları dönüştürse de siyasal bir zorlama olmaksızın sadece rekabet ile köylülüğün tasfiyesinin mümkün olamayacağını altını çizmektedir.

Chayanov'un görüşleri klasik Marksist görüşlerden oldukça farklıdır. Genel olarak incelendiğinde, önceki dönemlerdeki tarımın çözülme süreçlerini ifade etmekten ziyade köylü ekonomisinin temelleri ve nasıl sürdürülebileceği konularına yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, yaptığı incelemelerde aile işletmelerinin içsel dinamiklerini ön planda tutmakta ve içinde bulunulan toplumun ulusal ve uluslararası konumu, sınıfsal ilişkiler gibi dışsal dinamikleri dikkate almamaktadır. Bu yönüyle eleştirilere maruz kalmış olsa da yakın dönemde tarım tartışmaları ile ilgili çalışan çoğu yazar görüşlerinden farklı düzeylerde etkilenmiştir (Ecevit, 1999, s.46).

1.1.2. Çağdaş Tarım Sorunu

Çalışmanın bu bölümünde, klasik tarım tartışmalarından hareketle 1970'li yıllarda yeniden alevlenen ve günümüzde de tartışmaları süren tarımda dönüşüm tartışmalarının küçük meta üretimi ve tarım-gıda sistemi üzerindeki etkilerine yer verilmiştir.

1.1.2.1. Küçük Meta Üretimi Sorunu

Küçük meta üretimi, üreticilerin mülkiyetine sahip olduğu üretim araçlarıyla, bizzat kendisi ve aile emeğini kullanarak kendi tüketim ve yeniden üretimi için belirli ölçüde veya tümüyle piyasaya dönük gerçekleştirdiği kar amacı

gütmeyen üretim gerçekleştirmesi durumudur. Küçük meta üretimi sorununun ortaya çıkış noktasında, köylülük çalışmalarının kır sosyolojisinde karşılaşılan kuramsal sorunları, küçük ölçekli tarım ya da aile tarımı gibi kavramların temelinde yeniden ortaya çıkardığına yönelik görüşler olduğu söylenilebilir. Bu doğrultuda küçük meta üretiminin ortaya çıkışı şu şekilde özetlenebilir: Kapitalizmin tarıma girişi ile birlikte tarım üreticileri üretim ve yeniden üretim süreçlerini gerçekleştirirken metalaşma eğilimine girmekte ve zaman içerisinde küçük meta üreticisine dönüşmektedirler (Büke, Özüğurlu ve Çelik, 2017, s.339).

1970'lerden itibaren geç kapitalistleşen ülkelerde varlığını sürdüren küçük meta üreticiliğinin kapitalizm ile olan ilişkisini açıklayan en kapsamlı yaklaşım Henry Bernstein'a aittir. Bernstein'ın sahip olduğu yaklaşımın temelinde ise Gibbon ve Neocosmos'un Tanzanya'da toprak-insan ilişkisini çözümlmek amacıyla ortaya koydukları yaklaşım vardır (Aktar, 1990, s.100).

Gibbon ve Neocosmos, küçük meta üreticiliği ile kapitalizm arasındaki ilişkinin sistemsel olmadığını ileri sürmektedir. Onlar kapitalizmin içerisinde küçük meta üretiminin özgünlüğü ve sınıfsal konumu üzerinde durmaktadırlar (Ecevit, 1999, s.62). Onlara göre kapitalizm ve küçük meta üretimi belirli koşul ve durumlar altında bütünleşmekle birlikte, kapitalizme özgü meta üretimi yapan işletmeler gibi ona özgü piyasa kuralları ile düzenlenmektedirler (Öztürk, 2009, s.181). Dolayısıyla küçük meta üreticileri, sistemsel bir biçimde meta üretimi yapmaya başladıkları anda kapitalizmin sert kurallarının kontrolü altına gireceklerdir. Bu durum şüphesiz küçük meta üreticilerinin faaliyetleri üzerinde sınırlamalara yol açmaktadır (Aktar, 2009, s.106). Buna bağlı olarak emeğin sömürü ilişkilerinin kapitalizm ile bir bağı olmadığını ancak kadın ve çocuk emeğinin bulunduğu hane tarafından sömürüldüğünü ileri sürmektedirler (Öztürk, 2009, s.181).

Bernstein köylü kavramını kullanım yönüyle normatif değil analitik bir işleve sahip olmasını savunmaktadır. Ona göre köylülük kavramı kapitalizm öncesi küçük ölçekli aile çiftçiliği yapan toplumlar ve kapitalizm sonrası geçiş süreçleri olarak iki tarihsel dönem ile sınırlandırılmalıdır. Diğer yandan Bernstein, kapitalizmin tarıma girişi ile birlikte küçük ölçekli çiftçiliğin toplumsal yapısında değişimler yaşandığını ileri sürmektedir. Bu değişimleri "geçimlerin metalaşması" ve "sınıfsal farklılaşmalar" olarak iki temel başlıkta toplamıştır. Bu yaklaşıma göre önceleri kendi tüketimleri için geçimlik üretim yapan köylülerin, tarımın

kapitalistleşmesi ile birlikte daha geniş bir toplumsal iş bölümü ve piyasa içerisinde geçimlerini sağlamak zorunda olmaları onları küçük meta üreticilerine dönüştürmektedir. Bernstein geçimlerin metalaşması olarak gördüğü bu durumu kapitalizmin gelişmesinin ana dinamiği olduğunu savunmaktadır. İkinci durum ise köylülerin sınıfsal olarak homojen bir topluluk oluşturmadığını ve kendi içerisinde sınıfsal farklılıklar bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu sınıfsal farklılıklar içerisinde köylüler kapitalist çiftçilere, küçük meta üreticilerine ya da ücretli işçilere dönüşebilmektedirler (Bernstein, 2014, s.13).

Bernstein, köylüler arasında sınıfsal farklılıklar olduğunu savunurken onları yoksul çiftçiler, orta gelirli çiftçiler ve yeni zengin çiftçiler olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Yoksul çiftçiler geçimlerini sağlamak için üretim araçlarını kaybetmemek ve yeniden üretimi gerçekleştirebilmek adına önemli çaba göstermektedirler. Bunun için tüketim düzeylerinde önemli azalmaya yönelen yoksul çiftçiler, üretim araçlarını kaybederlerse ücretli işçilere dönüşmektedirler. Bu yönüyle tarımda kapitalistleşmenin etkilerinin en derin hissedildiği grup yoksul çiftçilerdir. Üretim araçlarını elinde tutabilen ve yeniden üretimde görece istikrar sağlayarak küçük meta üreticisine dönüşebilen orta gelirli çiftçiler ise yoksul ve zengin çiftçi kutuplaşmasından uzak bir sınıf olarak görülmektedir (Bernstein, 2014, s.133). Ancak orta çiftçiler yoksul çiftçilere doğru aşağı ve zengin çiftçilere doğru yukarı mobilitenin baskısı altındadırlar (Ulukan, 2009, s.46). Orta çiftçiler yeniden üretimi gerçekleştirmek için genellikle tarım dışı faaliyetlerden elde ettikleri gelirleri tarımsal faaliyetleri desteklemek amacıyla kullanmaktadırlar. Hane üyeleri genellikle tarım dışı sektörlerde faaliyet gösteren orta çiftçiler ürün bakım ve/veya hasat dönemlerinde aralarında göçmen işçilerin de bulunduğu ücretli işçileri çalıştırmaktadırlar. Zengin çiftçiler ise üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmasının yanı sıra onları kiralayabilmektedirler. Tarımsal faaliyetlerini destekleyen ve teknolojik bakımdan gelişmiş yatırımlar yapabilen zengin çiftçiler siyasi süreçlerde etkili olabilmek ve çocuklarının eğitimi ve gelecek yaşamlarını şekillendirebilmek amacıyla tarım dışı faaliyetlere de yatırım yapmaktadırlar (Bernstein, 2014, s.135).

1.1.2.2. Tarım- Gıda Sistemi

Çağdaş tarım sorununun tam anlamıyla kavranabilmesi için küresel gıda rejimlerinin tarihsel bir bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir. Çünkü sermaye

ve tarım ilişkisi süreç içerisinde dönemseller farklılıklar gösterebilmektedir. Bu doğrultuda tarihsel sırasıyla küresel gıda rejimleri, Birinci Uluslararası Gıda Rejimi (1870-1914), İkinci Uluslararası Gıda Rejimi (1940-1970) ve 1990'lı yıllardan itibaren etkisini sürdüren Üçüncü Uluslararası Gıda Rejimidir.¹

Harriet Friedman ve Philip McMichael tarafından geliştirilen gıda rejimi kavramı gıda ilişkilerinin küresel ekonomi içerisinde tarihsel olarak sınırlı bir biçimde ve birbirini takip eden bir hareketliliğini belirtir. Birinci gıda rejimi, sömürge devletlerine göç eden Avrupalıların, kendi ülkelerinin gıda ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yerli halkın topraklarına el koyması ve önemli ölçüde buğday üretimi ile ihracatını gerçekleştirmesi ile ön plana çıkmıştır. Bu yönüyle “Yerleşimci Sömürgeci Gıda Rejimi” olarak ifade edilen dönemde kurulmuş üretim sistemi sayesinde Avrupa önemli bir sermaye birikimi sağlamıştır (Aydın, 2018,s.123). Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönem birinci gıda rejiminde krizlere neden olmuştur. 1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkileri ile kapitalist gıda ihracatçı ülkeler korumacı tarım politikalarına yönelmişlerdir (Ulukan, 2009, s.58).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönemin genel özelliklerine bakıldığında ABD ve Sovyetler Birliği'nin iki “süper güç” olarak ortaya çıktığı ve bu iki ülkenin Asya ve Afrika'da bağımsız ülkelere kendilerine müttefik sağlama yarışı görülmektedir. Ayrıca 1950-1970 yılları arasında kapitalist ekonominin dünya çapında yaygınlaştığı bu dönem İkinci Uluslararası Gıda Rejiminin şekillendiği dönem olmuştur (Bernstein, 2014, 91). Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kalkınma sorunları gelişmekte olan ülkeler için çözülmesi gereken önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Köylü nüfusunun ağırlıkta olduğu bu ülkelerin kalkınma alanındaki en öncelikli konusu ise tarımın gelişimi olmuştur. Tarımın gelişimini sağlayarak tarım ürünlerinin ihracatının artırılması ile söz konusu ülkelerin kalkınabileceği ileri sürülmektedir (Ulukan, 2009,s.56). Bu doğrultuda Avrupa'da ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde Marshall programının teşvikiyle tarımda makineleşme başlamıştır. Ayrıca 1950-1960 yılları arasında

¹Çalışma alanının sınırlılığı nedeniyle “Uluslararası Gıda Rejimi” yaklaşımına detaylı yer verilmemiş sadece bu yaklaşım ile tarım-gıda sistemi arasındaki ilişkiye yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Henry Bernstein, “Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri”(çeviri: Oya Köymen), 2014, Zülküf Aydın, “Çağdaş Tarım Sorunu”, 2018,s.119.

çayır ve meraların tarım arazilerine dönüştürülmesi ve yeni ekim alanlarının açılması gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır (Köymen, 2008, s. 74).

Savaştan güçlü ayrılmış olan ABD iç politikada yüksek devlet desteği ve dış politikada neoliberalizmi savunan İkinci Gıda Rejimi ile oldukça fazla tarımsal ürün depolamıştır. Depolanan bu tarımsal ürünler ise gelişmekte olan ülkelere yardım ve destekleme politikası adı altında piyasa fiyatının altında satılarak eritilmek istenmiştir (Aydın, 2018, s.124). Ancak bu durum önemli bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Köylü nüfusun ağırlıklı olduğu ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde kendilerine yetecek tarımsal üretimi gerçekleştiren ülkeler, ABD tarafından ucuza elde ettikleri tarım ürünleri nedeniyle sanayileşmeye yönelerek tarım sektörünü geri plana atmışlardır. Böylece kırdan kopuş süreci hızlanmış ve kent nüfusu artmaya başlamıştır. Böylelikle, tarımsal üretimden uzaklaşan gelişmekte olan ülkeler artmakta olan nüfusun temel gıda ihtiyaçlarını karşılamak için kapitalistleşmiş ülkelere gıda ithalatı yönüyle bağımlı hale gelmişlerdir. Bazı ülkeler ise tarımsal ürünler yerine sanayi üretimi yapay tatlandırıcılar ve yağlar kullanmaya başlamıştır. Kapitalist ülkelerde artan tarım ihracatı sayesinde zenginleşme yaşanırken, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kapitalist ülkelere olan bağımlılığı giderek artmıştır. Diğer yandan artan sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan uluslararası tarım şirketleri kullandıkları teknolojik girdiler, tohumlar ve kimyasal ilaçlar yoluyla gelişmekte olan ülkelerin ulusal boyuttaki tarımsal faaliyetleri üzerinde kontrol mekanizması kurmuşlardır (Aydın, 2018, s.124-125).

1980'li yıllardan itibaren neoliberalizmin etki alanını genişletmesi ve sermayenin dünya ile bütünleşmesi sürecine paralel biçimde tarım-gıda sistemlerinde önemli dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Önceki dönemlerde ve uzun bir süre boyunca geçimlik olarak sürdürülen tarım-gıda ilişkileri, neoliberalizmin etkisiyle gittikçe artan metalaşma eğilimi ile farklı bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Tarımda neoliberalizm, gün geçtikçe artan sermayenin kontrol mekanizması ile ortaya çıkan uluslararası tarım şirketlerinin hâkimiyeti temelinde hareket etmiştir. Örneğin ABD ve Avrupa'da tarımın sanayileşmesi hayvancılığı ve hayvansal ürünleri bir sanayiye dönüştürmüştür. Böylece büyük tarımsal-gıda şirketleri hem tarımsal yapıda hem de üretimde hâkimiyet kurmuştur. Söz konusu şirketler katma değeri yüksek hayvansal ürünler ile "dayanıklı" besinlerin tüketimini ve kitlesel üretimini arttırmayı hedeflemektedir (Köymen,

2008, s. 75). Uluslararası tarım şirketlerinin hâkimiyetinin gelişiminde belirli süreçler etkili olmuştur. Aynı zamanda tarım sektöründe sermayenin etkisini arttıran süreçler aşağıdaki gibidir (Büke, 2019, s.131):

- I. Tarım-gıda ilişkilerinin neoliberalizm temelinde küreselleşmesi.
- II. Tarımsal üretim yapan örgütlerin, tarımsal destek ve tarım-gıda politikalarının neoliberalleşme temelinde ve sermayenin kontrol mekanizmasını destekleyecek biçimde yeniden düzenlenmesi.
- III. Küresel çapta yeni bir iş bölümünün ortaya çıkması.
- IV. Tarımsal üretimde teknolojik gelişmeler ve yeniliklerin meydana gelmesi.
- V. Gıda ürünlerinin metalaşması ile gıda kültüründe meydana gelen değişimler
- VI. Tarım ve gıdada ticaret sermayesinin ön plana çıkışı ve süper marketlerin yoğunlaşması.
- VII. Tohum ve Genetik faktörlerin özel mülkiyete tabi olarak meta haline dönüşmesi.
- VIII. Sözleşmeli çiftçilik uygulamalarının yaygınlaşması.
- IX. Yaşanmakta olan finansal süreçlerin ve ekonomik krizlerin tarımsal ürünlere ve gıda ürünlerine yansıyan fiyat değişimlerinin küçük üreticiler üzerindeki etkileri.

Yukarıda verilen neoliberalizm ile birlikte uluslararası tarım şirketlerinin hâkimiyet alanını arttırmasına neden olan süreçler aynı zamanda tarımdaki küçük üreticilerin yaşadığı dönüşüm sürecini de ifade etmektedir. Uluslararası tarım şirketlerinin artan hâkimiyeti ile birlikte uluslararası gerçekleştirilen tarım uygulamaları sonucunda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler metalaşma sürecinin bir halkası haline gelmişlerdir. Söz konusu değişimler ile tarımsal üretimin her aşamasında artan metalaşma süreci küçük üreticileri de birer küçük meta üreticisi konumuna itmektedir. Diğer yandan mevcut sürece ayak uyduramayan küçük üreticilerin ise işçileşme ve kırdan kopuş süreci başlamıştır. Çalışmanın bir sonraki başlığında neoliberalizmin Türkiye üzerindeki etkilerine ve bu doğrultuda yaşanan yapısal dönüşümlerine yer verilmiştir.

1.2. TÜRKİYE TARIMINDA DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Çalışmanın bu başlığı altında bir önceki kısımda yer verilen klasik ve çağdaş tarım tartışmaları ekseninde, Türkiye tarımında yaşanan dönüşüm tarihsel süreç çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla Türkiye tarımındaki dönüşüm süreci “Birinci Dönüşüm Süreci (1950-1979)”, “Neoliberal Dönüşüm Süreci (1980-2000)” ve “İkinci Neoliberal Dönüşüm Süreci (2000’li yıllar)” olmak üzere üç temel başlıkta incelemeye alınmıştır. Söz konusu başlıklarda dönemler halinde Türkiye tarımına yönelik politikadaki değişim ve buna bağlı gerçekleşen uygulamalara, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişikliklere yer verilmiştir. Bu sayede çalışmanın da konusu olan fındık tarımındaki mevsimlik işçilerin ortaya çıktığı sürecinin dönemin genel özellikleri boyutunda incelenmesi sağlanmıştır.

1.2.1. Türkiye Tarımında Birinci Dönüşüm Süreci (1950-1979)

Türkiye, 1930’lu yıllardan itibaren ekonomide istenen istikrarı sağlamak amacıyla devletçilik politikasının eşgüdümü ile hareket etmiş ve milli ekonomiye ağırlık vermiştir. Bu yıllarda Türkiye’de nüfusun önemli bir çoğunluğu kırsal kesimlerde hayatını sürdürmekte ve ülke ekonomisinde milli gelirin önemli bir bölümü tarım sektörü tarafından oluşturulmaktaydı. Bu nedenle gerçekleştirilmiş olan ekonomi politikaları genellikle tarım sektörüne yoğunlaşmıştır(Tekeli ve İlkın, 1999, s.43). Bu süreç İkinci Dünya Savaşına dek devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı içerisinde yer almamasına rağmen Türkiye, savaşın yarattığı sıkı koşullardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Savaşa katılım sağlanmasa da birçok insanın asker olarak görev yapması tarımda çalışan mevcut işgücünü azaltmaya ve dolayısıyla tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca savaş ekonomisinin yarattığı zorluklar nedeniyle alınan vergilerde artışa gidilmesi, üreticinin yaşam koşullarını daha da zor bir hale getirmiştir (Güleç ve Sancak, 2009, s.1142).

ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası tek başına hegemonik bir güç haline gelerek, Dünya Kapitalist sistemi üzerinde söz sahibi olarak ülkeler arası iş bölümünü yeniden düzenlemeye başlamıştır (Yeniay, 2011, s.8). Dünyada iki kutuplu yeni bir sistemin ortaya çıktığı 1946’dan 1990’lı yıllara kadar geçen süre soğuk savaş dönemi olarak adlandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hem ABD hem de Dünya Bankası azgelişmiş ülkelerin istenen kalkınmayı

sağlamalarını tarım sektöründe gerçekleşmesi gereken modernleşme hareketine bağlamışlardır. Diğer bir deyişle, az gelişmiş ülkelerin kalkınması için modern girdi kullanımını ve makineleşmeyi sağlaması gerekli görülmüştür. Ayrıca kapitalist ülkelerle ekonomik ilişkiler kurarak, yabancı sermaye girişi ve dış ticaret alanlarında serbestleşme sağlanması da kalkınma için önemli bir adım olarak görülmüştür (Köymen, 1999, s.13).

İkinci Dünya Savaşının önemli sonuçlarından biri, dünyanın iki ayrı blok haline gelerek soğuk savaş dönemini başlatmasıdır. Böyle bir dönemde yeni kurulan ulus devletlerinin, savaş sonrası tek güç haline gelen ABD'nin yer aldığı kapitalist blokta var olabilmesi devamlılıklarını sağlaması yönüyle büyük önem taşımaktaydı (Yeniay, 2011, s.9). Bu nedenle Marshall Planı hem az gelişmiş hem de yeni kurulmuş geç kapitalist ülkelerin ayakta kalabilmesi için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. ABD ise yaptığı yardımlar ile söz konusu ülkelerin kalkınma süreçleri içerisinde yer alarak yönlendirmekteydi (Yıldırım, 2014, s.123). Bu doğrultuda Türkiye de kapitalist blok içerisinde yer almayı seçmiş ve ABD, IMF ve IBRD ile hareket etmiştir. Böylelikle Türkiye ekonomisinin dünya ile bütünleşme süreci Marshall Planı ile başlamıştır.

Marshall Planı'nın Türkiye'de tarımsal alanda uygulama alanı bulmasının temelinde yer alan öncelikli tezlerden birisi modern tarım yöntemlerinin uygulanmaması ve sulama imkânlarındaki yetersizliktir. Bu nedenle plan uygulamaya konurken, modern tarım yöntemlerinin ve suni gübre kullanımının yaygınlaştırılması, tarımda makineleşmeyi ve köylülere ucuz ve kolaylık sağlayan kredi sağlanması hedeflenmiştir. Böylelikle Türkiye tarımı piyasa koşullarına uygun üretime hazırlanırken, sermaye birikim süreci de tarım ürünleri ihracatı üzerine yoğunlaşacaktır. Diğer yandan Türkiye plan kapsamındaki Avrupa ülkelerine gerekli olan tarım ürünlerinin sağlanması ve ABD sermayesinin üretim fazlasının değerlendirilmesini güvence altına almıştır (Tören, 2007, s.17-18). Böylelikle Türkiye bir yandan kendi tarımsal faaliyetlerini geliştirirken aynı zamanda Avrupa ülkelerinin hammadde ve gıda deposu olma görevini üstlenmiştir. Söz konusu dönem, tarım sektörüne sadece teknik yönüyle hatta kimi zaman tekniği de bir kenara bırakarak duygusal bir bakış açısıyla, insan unsurunu önemli düzeyde ihmal edildiği başıboşluk sürecinin başlangıcını simgelemektedir. Devletin Marshall yardımları da dâhil olmak üzere tüm kaynaklarının tarımsal üretimi arttırmaya

yönelik kullandığı görülmektedir. Bu amaçla yapay gübre, ilaçlama ve kredi gibi girdilerin kullanımında artış gözlenmiştir (Şeker, 1986, s.43).

Tekeli 1948-1956 yılları Türkiye’de makineleşmenin başladığı dönem olarak ifade etmektedir. Söz konusu dönemde makineleşme ithalatıyla gerçekleşen traktör sayısı, 1800’den 44.000’e çıkmıştır. Makineleşme ithalatının gerçekleşmesi ise dış ödemeler dengesinde yaşanabilecek problemlerden etkilenebilecek bir durumdur. Neticede, Türkiye 1956 yılında dış ödemeler dengesi ile ilgili problem yaşadığından ülkeye traktör girişi durdurulmuş ve ülkedeki traktör sayısı 44.000’de sabit kalmıştır. 1963’ten itibaren ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulanmaya başlanması ile montajla da olsa traktör üretimi yapılmaya başlanmış, 1970’li yıllarda ise mevcut traktör sayısı 100.000’e çıkmıştır (Tekeli, 2008, s.70-71). Makineleşmenin artması ile paralel olarak ekili dikili tarım arazilerinin sayısında da önemli bir artış ortaya çıkmıştır. 1950-1960 arası dönemde ekili dikili arazilerin oranının yüzde 18,7’den yüzde 29,9’a çıktığı görülmektedir (Köymen,1999, s.16). Tarımda makineleşme ile birlikte kullanılan teknolojinin ve girdi faktörlerinin kullanımının da artırılması ile tarımsal üretimde önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu nedenle kırsalda yaşayan kesim mera ve orman arazilerine yönelmiştir. Söz konusu dönemde orman arazilerinin kesilerek veya yakılarak tarım arazilerine dönüştürülmesi çoğalmıştır (Yıldırım, 2014, s.124). Böylelikle hem ekim alanları doğal sınırına ulaşmış hem de tarımsal işletmelerin sayısında artış meydana gelmiştir. 1948-1956 yıllarında tarımda makineleşmenin artmasına karşın, işgücüne olan toplam talepte bir azalma yaşanmadığı görülmektedir. Bunun nedeni söz konusu dönemde hayvan ile işlenen toprakların %40 oranında bir artışla 13.748 bin hektardan 19.173 bin hektara yükselmesidir (Şeker, 1986, s.44).

1960’lı yıllar daha önceki dönemlerde uygulanmakta olan yaygın tarım tekniklerinden yoğun tarım teknolojilerine geçişin sağlandığı bir dönem olarak ifade edilebilir. Tarım arazilerinin doğal sınırına ulaşmış olması nedeniyle yapılan çalışmalar birim topraktan alınabilecek verimi arttırmaya yönelik olmuştur. Politikalarda sanayi sektörünün öncelikli olarak gösterilmesine karşın, tarımsal ürünlerin sanayi sektörüne hammadde sağlayıcı olması nedeniyle tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları sürdürülmektedir (Köymen, 1999, 20). Diğer yandan gerçekleştirilen makineleşme, orman ve mera arazilerinin tarım alanlarına çevrilmesi, üretim girdilerindeki kimyasal değişim gibi tarımsal gelişmeler belirli

bir noktaya getirildiğinde, tarımda verimliliğin sağlanması için emek faktörü üzerine yoğunlaşmıştır (Makal, 2001, s. 137). Söz konusu gelişmeler ile birlikte tarım sektöründe emek ihtiyacı önceki dönemlere kıyasla azalmaya ve niteliği değişmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle kadın emeğinin ön plana çıktığı ve değersizleştiği görülmektedir (Ecevit, Karkıner ve Büke, 2009, s.47).

Aynı dönem ABD için ise “Yeşil Devrim” olarak ifade edilen yeni bir döneme girildiği açıklanmıştır. ABD’nin Uluslararası Kalkınma Örgütü tarafından ilan edilen bu yeni dönem, yoğun tarım teknolojisi ile doğrudan ilişkilidir. Temelinde tarım sektörünün verimliliğini arttırmak olan “Yeşil Devrim” bunu yerine getirmek için yüksek verime sahip tohumların, ileri seviyede teknolojik çalışmalar ile bir arada kullanıldığında, verimliliğin beklenenden daha üst seviyelerde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Dolayısıyla herhangi bir toprak reformu hareketine ihtiyaç duyulmaksızın tarımda istenen gelir adaletinin sağlanabileceği savunulmaktadır. Yoğun tarım teknolojisi içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu birçok az gelişmiş ülke tarafından uygulamaya konmuştur. Ancak alınan sonuçların öngörülerin altında kaldığı görülmüştür. Öncelikle ileri teknoloji kullanımının getirdiği girdi maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle söz konusu gelişmelerden yalnızca büyük üreticiler yararlanabilmiş ve gelirden istenen adalet dengesi sağlanamamıştır. Diğer yandan verimliliği arttırmak için tarımsal ilaç ve gübrelerin bilinçsiz şekilde kullanımı bitkilere ve toprağın yapısına zarar vermiştir (Köymen, 2008, s.136).

1960’lı yıllar, ithal ikameci, iç pazara dönük ve korumacı yapısıyla 1930’lu yılların gelişimine paralel özellikler gösterse de yatırımlar, sektörel öncelikler ve sanayileşme biçimi incelendiğinde farklı bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Söz konusu dönem, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1933-1937) da öncelikli olarak yer verilen ithal ikameci sanayileşme politikasını toplumsal yapının üretim ve bölüşüm ilişkileri içerisinde yeniden şekillendirecektir. Kapitalizmin erken ortaya çıktığı ülkelerden diğer ülkelere yayılan yeni tüketim değerleri Türkiye’de de gelir düzeyleri yüksek olan kesimler tarafından önemli bir talep oluşturmuştur. Ülke üzerinde ekonomik ve siyasi bir güce sahip olan bu burjuva sınıfının televizyon, beyaz eşya, otomobil gibi yeni tüketim mallarına olan taleplerinin karşılanması gerekmiştir. Ancak dış ticaret sorunlarının varlığı nedeniyle, ülke içerisinde sınırlı durumda olan dövizin bu yeni tüketim mallarının ithalatına

harcanması istenmemektedir. Bu nedenle yeni tüketim değerlerinin ülke içerisinde üretilmesi tercih edilmiştir. Bu amaçla ilk olarak sadece ürün montajlama olarak başlayan sanayi üretimi, zaman içerisinde gerek yabancı sermayenin katılımı gerek yerli sermayenin desteğiyle üretim yapmaya devam etmiştir (Boratav, 2007, s.117-118). Ancak sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu gerekli teknoloji ve girdilerin elde edilmesi önemli bir sorundur. Sanayi sektörüne ucuz hammadde sağlamak ve sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla tarım sektörü desteklenmiştir.

Türkiye’de tarım sektörü devlet politikaları aracılığıyla koruma altına alınmış ve öngörülen tarım reformu gerçekleşmemiştir. Diğer yandan tarımsal girdiler devlet desteği altına alınmıştır. Böylelikle tarım ürünlerinin iç ticaret hadleri sanayi ürünlerine kıyasla olumlu yönde ilerlemiş ve tarım sektöründen sanayi sektörüne kaynak geçişi sağlanmamıştır (Ercan, 2002, s. 66). Bu doğrultuda destekleme alımlarına konu olan ürünlerin sayısı ise 1960’lı yıllarda 7 iken, 1969 yılında 17’ye çıkarılmış ve 1970’li yıllara gelindiğinde ise desteklenen ürün sayısı 22’ye kadar yükseltilmiştir (Oyan, 2003, s.48). Böylelikle, burjuva sınıfının tüketim talepleri karşılanırken, dönem boyunca gerçekleşen büyüme sayesinde işi sınıfında meydana gelen reel gelir yükselmeleri onların da yeni üretilen tüketim mallarına ulaşabilmelerini sağlamıştır. 1970’li yıllarda gecekondu çatılarında görülen televizyon antenlerinin sayıca fazlalığı bu durumun önemli bir göstergesidir (Boratav, 2007, s.120).

Dönemin genel özellikleri incelendiğinde Türkiye’de tarım sektörünün kapitalizme eklenmesinin beklenildiği şekilde ve hızla gerçekleşmediği görülmektedir. Tarım sektörü, sanayi sektörünün ucuz hammadde sağlayıcısı olarak işlev görmekte ve bu nedenle koruyucu politikalar ile desteklenmektedir.

1.2.2. Tarımda Neoliberal Dönüşüm Süreci (1980-1999)

1980’li yıllara gelindiğinde, Türkiye ekonomisinde önemli neoliberal dönüşüm adımlarının atılmaya başlandığı görülmektedir. Önceki dönemlerde daha ön planda olan içe dönük ekonomi uygulamaları, yerini dış sermaye ile eklenmeye uygun bir ortama bırakmıştır. Bir başka ifade ile Türkiye ekonomisinin dünya sermayesi ile bütünleşeceği ve dünya sermayesinin Türkiye’nin mevcut imkânlarından yararlanmasının kolaylaşacağı yeni bir dönem başlamıştır (Ulukan,2009, s.108). Geliştirilen ekonomi politikaları, alınan kararlar

ve uygulamalar bu doğrultuda yeniden şekillendirilmiştir. Bu yeni dönem, Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tarım sektöründe yeni bakış açıları ve reform eksikliklerini ortaya çıkarmıştır (Arı, 2006, s.63).

Gerçekleşen neoliberal dönüşüm sürecinin etkilerinin tam olarak kavranabilmesi için, sürece doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden faktörlerin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu süreçte, Türkiye ekonomisinin dünya sermayesi ile bütünleşmesi yönüyle dışsal faktörlerin önemli ya da tek düzenleyici olarak varsayılması eksik bir yönelim olacaktır. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinin dünya sermayesine eklemlenmesinde rol oynayan iç ve dış faktörler birlikte ele alınmalıdır. Bu faktörler; büyük ölçekli sermaye, devlet ve siyasal yapılar ve dünya ölçeğinde sermayenin oyuncularını olan WB ve IMF olarak üç başlık altında yer almaktadır (Ercan, 2004, s.20). Faktörlerden herhangi bir ya da bir kaçında yaşanan gelişmeler, diğerleri ile etkileşimi sağlayarak, dönüşümün hızında belirleyici olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de yürürlüğe giren 24 Ocak Kararları ve akabinde yaşanan 12 Eylül 1980 darbesi neoliberal dönüşüm sürecini hızlandırmış ve hükümet politikaları bu doğrultuda yeniden şekillendirilmiştir.

24 Ocak Kararlarının yürürlüğe girmesi ile birlikte hükümetlerin tarım sektörüne yönelik politikalarında değişik bir yaklaşım gözlenmiştir. 1984’ten itibaren belirginleşen bu değişim dönemin sonunda ciddi boyutlara ulaşmıştır (Kazgan, 1999, s.33). 24 Ocak kararları ile kur, faiz, fiyat, kontrolleri gibi korumacı hükümet politikalarından vazgeçilerek serbest piyasa kurallarının işleyeceği bir ekonomik yapı amaçlanmıştır (Bayaner, 2014, s.27). Böylelikle, sermayenin içinde bulunduğu kriz ortamından uzaklaşabileceği öngörülmüştür (Ulukan, 2009, s.108). Serbest piyasa ekonomisini destekleyen neoliberal ekonomi politikaları içerisinde tarım sektörüne yönelik yeni uygulamalar geliştirilmiştir. Bu değişimin temelinde tarımsal destekleme politikalarının 1980 öncesi dönemde yaşanan enflasyon yüksekliğine birincil neden olarak görülmesi yatmaktadır (Ulukan, 2009, s.109). Dolayısıyla, yeni uygulamalarda tarım sektörüne yönelik desteklemelerin asgari seviyelere çekilerek tarım sektörünü koruyucu uygulamalardan vazgeçilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle tarım sektöründe üreticiler hem fiyat hem de maliyetler açısından destekleme politikalarından uzaklaştırılarak, serbest piyasa ekonomisi şartları ile karşı karşıya kalmıştır (Teoman, 2001, s.47). Bu amaçla ürün fiyat desteklemeleri azaltılmış, tarım sektörünü düzenleyici kamu kurumlarının sahip

olduğu üstünlükler geri alınmış ve bu kurumların özelleştirilmesi konusu gündeme gelmiştir (Arı, 2006, s. 64). 24 Ocak Kararları ile fiyat aracılığı ile desteklenen ürün alımı sayısında önemli miktarda düşüş yaşanmıştır. 1980 yılında desteklenen ürün sayısı 24’iken 1981 yılında 20’ye, 1985 yılında 18’e ve 1990 yılında 10’a düşürülmüştür. Böylelikle destekleme alımlarının milli hâsıla içerisindeki payında da bir düşüş ortaya çıkmıştır (Bayaner, 2014, s.27).

1985 yılında Türkiye ile Dünya Bankası arasında imzalanan 300 milyon dolar değerindeki sektörel kredi anlaşması, önemli düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Bu anlaşmanın gerçekleştirilmesi için tohumluk ve gübre üretim ile ticaretinin serbestleştirilmesi şartı getirilmiştir. (Ulukan, 2009,s.110). Ayrıca bu anlaşma, TİGEM ve TZDK’nın yeniden düzenlenmesi ve denetlenmesi, tarım sektörüne yönelik kredilerde pozitif reel faiz uygulanması ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin etkinliğinin artırılması gibi serbest piyasanın etkilerini artırıcı maddeleri de kapsamaktaydı (Güler, 2002, s.67).

Gerçekleştirilen bu uygulamalar ile birlikte serbest piyasa koşullarına direnemeyen üreticiler arasından kırdan kente göçler yaşanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, tarım üreticilerinin sayısında bir azalma meydana gelmektedir. 1980 yılı nüfus sayımında Türkiye 25 milyon kır ve 19,6 milyon kent nüfusuna sahiptir. Bu sayılar 1990 yılı nüfus sayımında sırasıyla 23,1 ve 33,3 milyon olarak gerçekleşmiştir (Önal, 2010, s.131). Bu dönemde, kentlere göç eden tarım üreticileri mevcut niteliklerini kaybederek vasıfsız işgücü haline dönüşmüşlerdir. Böylelikle sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışabilecek “ucuz emek” sağlanmıştır (Ulukan, 2009, s.110). Ayrıca söz konusu azalma ile tarım üreticilerinin daha önceki dönemlerde görülen siyasi etkinliği de azalmıştır. Sonuç olarak, 1980’li yıllarda tarımda yaşanan bu neoliberal değişimler 1990’lı yıllara gelindiğinde önemli riskleri beraberinde getirmiştir. Bu risklerin en önemlilerinden biri, net tarım ihracatçısı olan Türkiye’nin doksanlı yıllarda net tarım ithalatçısı konumuna gelmiş olmasıdır (Kazgan, 1999, s.36). Tarım sektörünün geline bu noktaya nasıl evrildiğinin kavranabilmesi açısından sürecin genel yapısının ve içerisindeki tetikleyici unsurların ifade edilmesi önem taşır.

Genel yapısı incelendiğinde 1980’li yıllar önemli neoliberal dönüşüm adımlarının atıldığı ve daha önceki dönemlere ait kuralların yıkılarak yeni oluşumlara uygun zemin hazırlanan bir süreç olarak ifade edilebilir. Bunun yanı

sıra 1990'lı yıllar bu sürecin doğal bir sonucu olan yeni kuralların oluştuğu ve bu kurallar bağlamında yeniden yapılanmaya yönelik kurumsal düzenlemelerin gerçekleştiği yeni bir süreç olarak tanımlanabilir (Ercan, 2005, s.105). Böylelikle, bu dönemden günümüze kadar olan süreçte tarım sektöründe yeni uygulamaların ve yasal düzenlemelerin arttığı bir sürece girilmiştir.

Ekonomik krizler, gerçekleştirilecek düzenlemelerin, yeni uygulamaların, alınacak önlemlerin yönünü belirleyici önemli olgulardan bir tanesidir. Bu bağlamda, 1994 krizi ve akabinde çıkarılan “5 Nisan Kararları” olarak ifade edilen önlem planı çerçevesinde yeni tarımsal düzenlemelerin de yolu açılmıştır. Söz konusu önlem planı ile birlikte, önceki dönemlerde gündeme getirilmiş olan neoliberal dönüşüm adımlarının hayata geçirilmesine yönelik düzenlemeler ortaya konmuştur. Bu bağlamda önlem planı, önceki dönemlerde de gündemde olan ekonomiye yük getirdiği düşünülen destekleme alımlarının tasfiye edilmesini ve özelleştirmelere yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesini öncelik olarak belirlemiştir. Bu hedefler gerçekleştirilirken desteklenen ürün sayısı yeniden 26'dan 9'a düşürülmüş ve destekleme alımlarında fiyat olarak dünya fiyatları baz alınmıştır. Bunun yanı sıra, tarımsal KİT'lerin ve satış kooperatiflerinin aracı olarak gerçekleştirdiği hazine garantili alımlardan da vazgeçilmeye başlanmıştır (Yıldırım, 2014,s. 178). Böylelikle tarım sektöründe devlet müdahalesinin asgari düzeylere çekilerek yapılmakta olan alımlarda KİT'lerin elindeki olanaklarla hareket etmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, 1993 yılından itibaren baklagil ürünlerinin destekleme kapsamının dışında bırakılması ile birlikte tarımsal üretimde ciddi miktarda azalmalar meydana gelmiş ve Türkiye fasulye ve mercimekte ithalatçı hale gelmiştir (Bayaner, 2014, s. 28). Diğer yandan, 1980'lerde gündeme getirilmiş olan özelleştirme çalışmaları da 1990'lı yıllarda hayata geçirilmeye başlanmıştır. 1990-1999 yıllarını kapsayan süreçte, SEK, YEMSAN, ORÜS, EBK, TÜGŞAŞ ve TZDK kurumlarının özelleştirmeleri gerçekleştirilmiştir (Ulukan, 2009, s. 115).

Gerçekleştirilmekte olan bu neoliberal dönüşüm hareketleri uluslararası alanda da karşılığını bulmuş ve bu bağlamda önemli adımlar atılmıştır. İlk olarak 1 Ocak 1994 tarihinde GATT Uruguay Kuru Tarım Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma tarımda iç desteklemelerin azaltılarak, tarımsal ürün ithalatlarındaki koruyucu mekanizmanın ortadan kaldırmasını ve böylelikle tarım sektöründe pazara girişi kolaylaştırıldığı bir sistemi hedeflemektedir (Ulukan, 2009, s.115).

Diğer yandan 1995 yılında AB ile imzalanan ve 1996 yılı itibariyle yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşmasında ise, tarımsal ürünler kapsam dışında bırakılmıştır (Oyan, 2003, s.45). Bu adımlar tarım politikalarındaki dönüşüm vurgusunu ortaya koymaktadır. Yine bu dönemde, tarım politikalarında dönüşüm vurgusunun yapıldığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Niyet Mektubu olmak üzere iki gelişmeden söz edilebilir.

Tarım politikalarında gerçekleştirilmesi hedeflenen mevcut dönüşümler Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) "*Tarımsal Politikalar İle İlgili Yapısal Değişim Projesi*" başlığı altında ifade edilmiştir. Söz konusu planda yapılan bazı tespitler ile gerçekleştirilmek istenen değişimlere temel oluşturulmuştur. Buna göre, uygulanmakta olan destekleme politikalarının üretici gelirlerinde istikrarı sağlayamamasının yanı sıra dünya fiyatlarının üzerinde seyretmesiyle, bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine ve bu ürünlerde üretim fazlasının oluşmasına devletin ise daha fazla alım gerçekleştirerek maliyetini ve ürün stokunu arttırmasına neden olmuştur (KB, 2019). Dolayısıyla tarımsal desteklemelerin devlet müdahalesini azaltıcı ve buna paralel olarak serbest pazar ilkelerine uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca gerçekleştirilecek yeni tarım politikalarının Avrupa Topluluğu ile Ortak Tarım Politikalarına ve GATT Uruguay Kuru Tarım Anlaşmasında düzenlenen hükümlere paralel olarak ilerleyeceği ifade edilmiştir (KB, 2019).

1999 yılında IMF ile Türkiye arasında gerçekleştirilen ve Türkiye hükümeti tarafından IMF'ye verilen niyet mektubu aynı zamanda istikrar programının da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Niyet mektubu ve istikrar programının içeriği genel olarak, mevcut tarımsal politikalarda önemli dönüşümleri öngörmektedir. Buna bağlı olarak gerek niyet mektubu gerek istikrar programı tarımsal desteklemeleri azaltıcı, tarımsal kurumları dönüştürücü ve tasfiye edici bir dizi uygulamayı içermektedir (Yeniay, 2011, s.15). Tarımda ikinci neoliberal dönüşüm sürecinin de başlangıcı kabul edilen istikrar programına 2000 ve sonrası dönem içerisinde detaylı olarak yer verilecektir.

Türkiye'de uygulanması hedeflenen neoliberalleşme politikaları 1980-1999 arası dönem bir bütün olarak ele alındığında, söz konusu uygulamaların yalnızca ekonomiye yönelik çalışmaların değil genel olarak toplumun özellikle de kırsal nüfusun yapısı üzerinde önemli bir değişim odağı olduğu vurgulanması gereken bir

gerçekdir. Neoliberal politikalar ile tarım sektöründeki mevcut üretim ilişkilerindeki eşitsiz ilişkilerin güçlenmesine ve tarım sektöründe kapitalizm etkilerinin daha şiddetli görülmesine neden olmuştur. Diğer bir ifade ile 1980-1999 arası gerçekleştirilmiş olan tüm uygulamaların temelinde tarımsal kaynakların etkin kullanımı hedeflenmeden, mevcut tarımsal üretim ilişkileri ıslah edilmeden yalnızca kırsal emeğin düşük refah seviyelerinde yeniden üretime katılımını sağlayarak emeğin değerinin azaltılması görülmektedir. Böylelikle kırsal kesimlerde çalışma ve geçim çeşitlenmiş, buna bağlı olarak sosyal değişimler yaşanmaya başlamıştır. Öte yandan, tarımda kapitalizm etkileri ve kapitalist üretim ilişkilerinin desteklenmesi ile sermaye gücünü arttırıcı bir etki alanına sahip olmuştur (Ecevit, Karkıner ve Büke, 2009, s.54).

1.2.3. Tarımda İkinci Neoliberal Dönüşüm Süreci (2000’li Yıllar)

1999 yılında IMF’ye verilen niyet mektubu ve akabinde gelişen istikrar programının gündeme gelişi ile başlayan yeni dönem tarımda neoliberalleşmenin ikinci ve son adımı olarak kabul edilmektedir.

9 Aralık 1999 tarihinde IMF’ye verilen niyet mektubunda yer alan “*Yapısal Reform*” başlığı altında Türkiye ekonomisinde gerçekleştirilmesi hedeflenen ilkeler ifade edilmiştir. Buna göre yapısal reformlar “*kamu sektörü borcuna ilişkin faiz ödemelerinin yükünü düşürmeyi, şeffaflığı ve ekonomik etkinliği arttırmayı ve kamu sektörünün vukuu muhtemel yükümlülüklerini azaltmayı hedeflemiştir.*”. Söz konusu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik tarım alanında yapılacak değişimlere de yer verilmiş ve mevcut uygulamaların eksik görülen yönleri vurgulanmıştır. Aynı metnin devamında “Tarım Politikaları” başlığı altında tarımsal destekleme politikalarının fakir çiftçilere yardımcı olma niteliğinden ziyade, piyasadaki etkin kaynak dağılımını bozarak zengin çiftçilere yarar sağladığı ifade edilmektedir. Bu nedenle tarımsal destekleme politikaları zaman içerisinde kaldırılarak yerine fakir çiftçileri hedef aldığı öne sürülen doğrudan gelir desteği sisteminin getirilmesi reform programının orta vadeli hedefi olarak ifade edilmiştir. Doğrudan Gelir Desteği (DGD), devlet tarafından üreticilere yapılacak olan ve üretim miktarından bağımsız olarak gerçekleştirilen ödemelerdir (Yükseler, 1999, s.14). Böylelikle, gerekli desteğin sağlanamadığı düşünülen fakir çiftçilere ulaşılarak, Türkiye’de tarım sektöründe bir rekabet avantajı sağlanması öngörülmüştür.

Bu sistem aynı zamanda 2001 yılında imzalanmış olan Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin gerçekleştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. ARIP, üç temel öge üzerine odaklanmaktadır. Bunlar doğrudan gelir desteğinin yaygınlaştırılması, kredi ve fiyat desteklemelerinin kademeli olarak kaldırılması ve tarımdaki KİT'lerin özelleştirilerek tarım ürünleri üzerindeki devlet müdahalesinin hafifletilmesidir. Bu doğrultuda çiftçilerin üretim fazlası olan fındık ve tütün gibi ürünlerden alternatif ürünlere geçişini destekleyici bir politikaya yer verilmiştir. Ayrıca çiftçi kayıt sisteminin oluşturulması ve TSKB'lerin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi de projenin diğer adımlarıdır (Ulukan, 2009,s.118). Bu doğrultuda Fiskobirlik'in fındık alım miktarına da sınırlamalar getirilmiş ve 2000 yılında çıkarılmış olan 4572 sayılı Tarım ve Satış Kooperatif Birlikleri Kanunu ile içlerinde Fiskobirlik'in de yer aldığı 16 birliğe kaynak aktarımı yasaklanmıştır. 2002 yılına gelindiğinde ise hükümet tarafından Fiskobirlik aracılığıyla gerçekleştirilen fındık fiyatlarına yönelik açıklamalar ve alımlar durdurulmuş ve daha sonraki yıllarda hükümet bu görevi TMO'ya vermiştir (Yıldırım, 2014, s. 182).

Dünya Bankası tarafından ARIP üzerine yapılan değerlendirme raporunda ulaşılan sonuçlara göre proje başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Buna göre tarımsal desteklemeler bütçesinde azalma yaşandığı, tarım ürünlerinin fiyatlarının dünya fiyatları seviyesine yaklaştığı, TSKB'lerin yeniden yapılandırıldığı ve şeker ve tütün piyasasında yer alan KİT'lerin özelleştiği, DGD'nin tarım arazilerinin önemli bir kısmında uygulandığı, çiftçi gelirlerinin %8'ini oluşturduğu ve daha önceki dönemlerde yer verilen desteğin %50'sine karşılık geldiği ifade edilmiştir. Alternatif ürüne geçiş teşviklerine bakıldığında ise tütünün yetiştirildiği tarım arazilerinin aksine fındık arazilerinde istenilen geçiş sağlanamamıştır. Bu duruma gerekçe olarak ise fındık bitkisinin çok yıllık (iki yıldan daha fazla yaşamını sürdüren) bitki olması gösterilmiştir (IBRD'den Aktaran Bayaner, 2014,s.112).

DGD gerek uygulanma biçimi gerek olası etkileri bakımından çok yönlü ve eleştirilen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle, 2003 yılında gerçekleştirilen AB ile Ortak Tarım Politikasının bir ürünü olarak da ifade edilen DGD'nin uygulanma biçimi incelendiğinde önemli bir farklılık dikkat çekmektedir. AB ortak politika öncesi dönemde DGD sistemini uygulamaya geçirirken ürün, verimlilik ve bölge gibi faktörleri temel alarak hareket etmiştir. Buna karşın

Türkiye’de 2000 yılında önce pilot proje olarak başladığı ve akabinde ülke genelinde uygulanmaya başlanan sistemde herhangi bir ölçüte bağlı kalınmadığı gözlemlenmiştir (Yeniay, 2011,s.16). Bu durum önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: Üretimden tamamen bağımsız hale getirilen DGD sistemi daha önceki uygulamalarda da hedef olarak gösterilen fakir çiftçiye ulaşma ilkesini yerine getirebilecek midir? Yoksa herhangi bir ölçüte bağlı kalınmaksızın gerçekleştirilen söz konusu sistem, mülkiyet alanında gerçekleşmekte olan eşitsiz bölüşümü devam mı ettirecektir? Küçük ve büyük üreticilerin arazi büyüklüğü temel alınarak desteklenmesi gelir sisteminde adaleti ne ölçüde sağlayabileceği tartışmaya açık bir durumdur. Ayrıca arazi büyüklüğü temel alınması üreticiler açısından tarım alanlarının işlenmesini arttırmaktan ziyade karşılıksız ve nakit olarak gerçekleştirilen desteklemelerine ulaşmak için bir aracı görevi görmektedir. Diğer yandan DGD uygulanırken bölgesel farklılıkların dikkate alınmadığı görülmektedir. Ülke genelinde üretilen ürünlere ve bölgelere benzer oranlarda desteklemeler gerçekleştirilmiştir. Böylelikle daha fazla girdi ihtiyacı olan ürünler ile diğer bitkilerin benzer desteği alması sağlanarak verimlilik ve ihtiyaç faktörleri geri planda kalmıştır (Bor, 2005, s. 41).

Tüm bu gelişmelerin ışığında, 2009 yılında “Havza Modeli” olarak ifade edilen yeni bir sisteme geçilmesine karar verilmiştir. Söz konusu sistem tarım arazilerini havzalar halinde konumlandırmayı temel almaktadır. Tarım havzaları, tarımsal faaliyetleri gerçekleştirebilmek için bir veya birden fazla bölge veya il sınırları içerisinde benzer çevresel koşullara sahip tarım arazileridir (RG, 2006). Böylelikle, üretimde mevcut çevre koşullarına uygun olarak yoğunlaştırılması, desteklenmesi, bütünleşmiş olarak hareket edilmesi hedeflenmiştir. Ancak destekleme politikasının havzaların çevresel koşullarının dikkate alınarak belirlendiği ürünlere öncelik vererek gerçekleştiren Havza Modeli, çay, şekerpancarı, fındık gibi ürünleri destekleme kapsamına almamıştır (BSB, 2015, s.171).

ARIP sonrasında, 2004 yılında YPK’nin kararı ile 2006-2010 yılları arasında uygulanmak istenen “Tarım Strateji Belgesi” kabul edilmiştir. Bu belge Avrupa Birliği Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikaları ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması temel alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca, “*kaynakların etkin kullanımı çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler*

boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturması” öncelikli hedef olarak benimsenmiştir. Diğer yandan piyasada tarım sektörüne yönelik destekleme araçlarının piyasa mekanizmasını bozmayacak şekilde uygulanacağı da ifade edilmiştir (YPK, 2004).

Üretici gelirlerinde istikrar sağlanmasını da hedefleyen belge doğrultusunda, 2006 yılında 5488 sayılı Tarım Kanunu çıkarılmıştır. 18 Nisan 2006 tarihinde kabul edilen Tarım Kanunu tarım politikalarını içeren ilk ve tek kanun olması bakımından önem taşımaktadır. Tarım Kanunu ile *“tarım sektörünün ve kırsal alanın kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda belirlenmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların belirlenmesi”* amaçlanmıştır. Söz konusu kanunda, tarımsal desteklemelerin varoluş amacının *“tarım sektöründeki öncelikli problemlerin çözümüne katkıda bulunmak olduğu* ifade edilmiştir (RG,2006). Ancak gerçekleştirilen desteklemelerin önemli bir bölümünün üretimden ziyade fiyata yönelik olması birçok problemin çözümünde yüzeysel kalınmasına neden olmuştur. Özellikle üretimi doğrudan etkileyen verimlilik, kaynakların etkin kullanımı, arazi toplulaştırma, altyapı problemleri gibi temel konularda yeterli gelişme sağlanamadığı görülmektedir. Dolayısıyla Tarım Kanunu sektörün çözülmesi gereken öncelikli problemlerini destekleme mekanizmalarına devreden, dar çerçeveli bir kanun olarak ifade edilebilir (Bayaner, 2014, s.40).

Gerçekleştirilmekte olan tarım politikalarında dönüşüm olgusu kalkınma planlarında da vurgulanmaya devam etmektedir. 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, tarım politikaları belirlenirken, Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası, Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması ve diğer uluslararası anlaşmaların dikkate alınacağı ifade edilmiştir. Diğer yandan tarımsal ürünlerin fiyatlarının devlet müdahaleleri ile belirlenmesinden ziyade piyasada oluşabilecek talebe göre şekillenmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca destekleme alımlarına atıf yapılmış ortaya çıkabilecek atıl stokların engellenmesi ve tarım üreticilerinin gelirlerinde istikrarın sağlanması hedeflenmiştir (KB, 2000, s. 132). 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da bir önceki dönemin devamı niteliğinde ürünlerin devlet müdahalesinden arındırılarak, piyasada oluşabilecek talebe göre üretimi sağlayacak politika araçlarının kullanılacağı ifade edilmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği akabindeki süreçte birlik içerisinde gerekli rekabeti gösterebilmesi için mevcut

tarımsal yapıdaki dönüşüm olgusuna öncelik verileceği vurgulanmıştır (KB, 2007, s 85).

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş yıllık Kalkınma Planı incelendiğinde, tarım sektöründeki dönüşüm vurgusunun sürdürüldüğü görülmektedir. Tarımsal üretimde piyasa talebine yönelik üretimin gerçekleşmesinin desteklendiği sistemde, uluslararası rekabet gücünün artırılması ve mevcut kaynakların sürdürülebilir ve etkin kullanımı öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Ayrıca söz konusu planda sosyal hedeflerin ön planda olduğu da görülmektedir. Bu doğrultuda tarım sektöründe sosyal yapı göz önüne alınarak yeter gelirlili işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinliğinin artırılmasını sağlayacak politikalar geliştirilecektir. Tarımsal desteklemelerin ise tarım havzaları temelinde sosyal amaçlı ve üretim odaklı yeniden şekillendirilmesi, destekler gerçekleştirilirken çevre ve insan sağlığına özen gösterilmesi hedeflenmiştir (KB, 2013, s.100).

2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı'nda ise bir önceki plandaki hedeflere ek olarak, alt yapı problemlerinin çözüldüğü, gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı etkin bir tarım sektörü oluşturmak istenmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilmesi hedeflenen politikalar arasında tarımsal desteklerin etkinliğini arttırmak ve tarımsal desteklere yönelik etki analizinin yapılması gelmektedir. Verimlilik artışını sağlamak için, ekonomik ömrünü tamamlayan ve düşük verime sahip olan fındık, çay gibi uzun ömürlü bitkilerde ekim alanlarının yenilenmesine destek verileceği ifade edilmiştir (KB, 2019, s.92-93).

1980'li yıllardan itibaren Türkiye tarımında etkisini hissettiren neoliberalizm, tarımda sermayenin kontrolünü arttırmakta ve metalaşmayı derinleştirmektedir. Bu işlevleri yerine getirirken Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşlar ile ortak hareket esas alınmıştır. Bu doğrultuda tarımı destekleyici ulusal politikalarından uzaklaşmış ve sermayenin gücünü arttırarak uluslararası boyuta taşıyacak yeni politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Uygulamaya konan yeni politikalar, devlet eli ile desteklenen tarım sektörünü serbest piyasa koşullarına tabi olarak dönüştürmüştür. Bu durum son yıllarda bankaların verdiği kredi oranının %729 artmasına neden olurken, tarımsal destekleme ödemelerinde gerçekleşen artış sadece %58 oranında gerçekleşmiştir. Tarımda gerçekleşen bu dönüşüm hareketleri tarımsal istihdamı da önemli ölçüde

etkilemiştir. Bir sonraki bölümde neoliberalizmin tarım istihdamındaki etkileri ifade edileceği üzere, geçimi sağlamak amacıyla sadece tarımsal faaliyette bulunma oldukça seyrek bir hal almıştır. Kırsal bölgelerde küçük meta üreticilerinin yaşadıkları bu dönüşüm, tarım emeğini güvencesiz ve risk altında çalışma koşullarıyla baş başa bırakmaktadır (Değirmenci, 2017).

Türkiye Tarımında Neoliberal Dönüşümün Sonuçları

1980 yılından itibaren Türkiye tarımında gerçekleşen neoliberal dönüşüm çalışmada birinci ve ikinci dönüşüm süreci olarak analiz edilmiştir. Ancak değerlendirmenin kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan bu dönemsel ayırım neticesinde söz konusu iki süreç birbirinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Aksine, söz konusu süreçler günümüzde de etkisi devam eden tarımda neoliberal dönüşüm sürecinin anlaşılması için bir bütün olarak görülmelidir.

Türkiye tarımında gerçekleşen neoliberal dönüşüm süreçlerinin gerçekçi bir şekilde analizini yapabilmek ve dönüşümün boyutlarını kavrayabilmek adına temel verilerden yararlanmak gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle tarımsal destekleme politikalarındaki dönüşüme yönelik verilerin incelenmesi doğru olacaktır. Tablo 1’de verilen veriler, tarımsal desteklemelerdeki dönüşümü ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Tarımsal Desteklemelerdeki Değişim (Milyon Dolar)

Destek Maddeleri	1999	2002
Kredi Desteği	956	0
Gübre Desteği	183	0
Bütçeden KİT'lere Yapılan Transferler	261	138
KİT Açıklarının Karşılanması	2,213	355
Pamuk ve Yağlı Tohum Primleri	205	58
TSKB Desteklemeleri	450	0
Dış Ödemeler	0	628
Toplam	4,268	1,179

Kaynak: Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası (TZMO), 2019.

Tablo 1’de yer alan destek maddelerindeki dönüşüm incelendiğinde desteklemelerde önemli ölçüde azalma meydana geldiği görülmektedir. 1999 yılından 2002 yılına kadar desteklemelerin tümünde %72 oranında bir geri çekilme yaşanmıştır. Özellikle kredi desteği ve gübre desteğinin geri çekilmesi göze çarpmaktadır. Diğer yandan devlet bütçesinden KİT'lere yapılan transferler %47

oranında azaltılmıştır. Pamuk ve yağlı tohum primleri için yapılan desteklemelerde ise %71 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Küçük üreticinin üretim yapmasına imkân veren bu desteklemelerden vazgeçilmesi, üreticileri serbest piyasa koşulları ile mücadelede savunmasız bırakmaktadır.

Tablo 2: Tarım Alanlarındaki Değişim(Bin Hektar)

	1990	%	2000	%	2010	%	2016	%
Toplam Tarım Alanı	42033	100	38757	100	39011	100	38328	100
Toplam İşlenen Tarım Alanı	24827	%59	23768	%61	21384	%54	20382	%53

Kaynak: TÜİK tarım alanları istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 1990-2016.

Tablo 2’de 1990-2016 yılları arasında tarım alanlarındaki değişim ortaya konmaktadır. Buna göre Türkiye’de 1990 yılında toplam tarım alanlarının %59’u işlenirken bu oran 2016 yılında %53’e düşmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise toplam tarım alanlarının da 1990 yılına kıyasla %9 oranında azalma gerçekleştiğidir. Ayrıca toplam işlenen tarım alanlarında %19 oranında azalma meydana gelmiştir.

Tablo 3: Tarım Alanlarındaki Değişimin Dağılımı(Bin Hektar)

Yıllar	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünleri		Sebze Bahçeleri Alanı	Bağ Alanı	Meyve İçecek ve Baharat Bitkileri	Zeytin Ağaçları	Çayır Ve Mera Alanı
	Ekilen Alan	Nadas					
1990	18868	5324	635	580	1583	866	14177
2000	18038	5124	904	535	1476	600	12378
2010	16333	4249	802	478	1749	784	14617
2016	15575	3998	804	435	2048	846	14617

Kaynak: TÜİK tarım alanları istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 1990-2016.

Tarım alanlarının toplamında meydana gelen bu değişim meyve, sebze ve diğer tarım alanlarına farklı biçimlerde yansımıştır. Tablo 3’de tarım alanlarında meydana gelen değişimlere yer verilmiştir. Buna göre sebze bahçeleri alanı 1990

yılından 2016 yılına kadar %26 oranında artmıştır. Tahıllar ve bitkisel ürünlerin alanı ise 1990 yılından 2016 yılına kadar %17 oranında azalma meydana gelmiştir. Söz konusu dönemde meyve içecek ve baharat bitkileri alanı %29 oranında artarken, zeytin ağaçları alanı %2 oranında azalmıştır. Çayır ve mera alanlarında ise %3 oranında bir artış görülmektedir. Tarım alanlarının dağılımında artış görülse de toplam tarım alanlarında ve işlenen tarım alanlarında gerçekleşen düşüşler göz önüne alındığında gerçekleşen artışların dağılıma dayalı bir sayısal artış olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarım alanlarında gerçekleşen değişime bağlı olarak, üretim miktarlarının yıllar içerisindeki değişiminin incelenmesi doğru olacaktır. Bu doğrultuda seçili tarım ürünleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Tablo 4'te yer verilen üretim miktarlarına göre 2001 yılından 2018 yılına kadar geçen sürede seçili tarımsal ürünlerde %31 oranında artış meydana gelmiştir. Aynı dönemde çay %82, üzüm %21 ve pamuk %9 oranında artmıştır. Üretim miktarındaki en yüksek artış ise %150 oranla zeytin olmuştur. Diğer yandan fındık üretiminde %18 oranında azalma meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 4: Tarım Ürünlerinin Üretim Miktarındaki Değişim(Ton)

Yıllar	Toplam	Üzüm	Zeytin	Fındık	Çay	Pamuk
2001	7.656.946	3.250.000	600.000	625.000	824.946	2.357.000
2003	8.144.734	3.600.000	850.000	480.000	869.000	2.345.734
2008	9.103.296	3.918.000	1.464.248	800.791	1.100.257	1.820.000
2013	9.666.409	4.011.409	1.676.000	549.000	1.180.000	2.250.000
2018	10.078.467	3.933.000	1.500.467	515.000	1.500.000	2.570.000

Kaynak: TÜİK tarım istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 2001-2018.

Tarımda gerçekleşen neoliberal dönüşüm göstergelerinden olan GSMH içerisinde tarım sektörünün payı geçen süre içerisinde önemli değişime uğramıştır.1980 yılında tarım sektörü GSMH'nin %25,6'nı oluştururken, 2008 yılında bu oran %7,8 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 1980 yılında ihracatın %57,4'ünü oluşturan tarım sektörü 2008 yılına gelindiğinde ihracatın sadece %3,2'sini oluşturmuştur (Kaymak, 2011, s.135). Bu durumun aksine sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı 1980'de %20.5 oranında gerçekleşirken, 2005 yılında %28.9 oranına yükselmiştir (Ulukan, 2009,s.124).

1980 ve sonrasında Türkiye tarımında gerçekleşen dönüşümler, sermayenin dünya sermayesi ile eklemlenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Sermaye birikimi için önemli bir alan haline gelen tarım sektörünün bu süreçte ulusal ve uluslararası sermayenin denetimi altına girdiği söylenilebilir (Ulukan, 2009,s.128). Serbest piyasa koşullarına ve sermaye baskına maruz kalan küçük meta üreticileri ise geçimlerini sağlamak için çeşitli alternatifler aramaktadır. Bir sonraki bölümde de ifade edilecek ve çalışmaya konu olan mevsimlik tarım işçiliği bu alternatiflerden bir tanesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

Tarımda işçileşme süreci esasen tarımda dönüşüm süreci ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda tarımda dönüşümün incelenmesi aynı zamanda tarımda işçileşmenin nasıl gerçekleştiğine yönelik bilgiler edinilmesine imkân vermektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde öncelikle tarımda dönüşüm ile ilişkili olarak Türkiye tarımında işçi sınıfının gelişimine ve mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkışına yer verilecektir. Çalışmanın ikinci kısmında ise neoliberal politikaların mevsimlik tarım işçileri üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Son olarak çalışmanın üçüncü kısmında ise Türkiye tarımında mevsimlik tarım işçilerini kapsayan yasal düzenlemelere yer verilecektir.

Çalışmanın bu bölümünde, bir önceki bölümde değinilen kuramsal çerçeveden hareketle Türkiye'de işçileşme süreçleri ve mevsimlik tarım işçiliğinin kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece çalışmanın alan araştırmasında edinilecek veriler için zemin oluşturmak amaçlanmıştır.

2.1. TARIMDA İŞÇİLEŞME VE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

2.1.1. Tarımda İşçileşme Süreci

Tarımda işçileşme, tarımsal faaliyette bulunmak için yeterli toprağı bulunmayan ya da toprağını kaybeden köylülerin, iş bulabilmek için tarımsal faaliyetlerin ağırlıkta olduğu bölgelere devamlı hareketliliği olarak ifade edilebilir. Kısa periyotlarda devam eden bu hareketlilik bakım ve hasat olmak üzere iki adımlıdır (Yıldırım, 2014, s.155).

Tarımda işçileşme süreci genel olarak üç etkene dayandırılmaktadır. Bunlar; feodalizmden kapitalizme geçiş, mülksüzleşme ve kırdan kente göç olarak ifade edilebilir. Söz konusu üç etken birbiri ile ilişkili ve aynı zamanda bir diğerrinin nedeni olarak görülmektedir. Bu bölüme kadar anlatılanların ışığında, tarımda geçiş tartışmalarında köylülüğün tasfiyesi ve akabinde ücretli emeğin ortaya çıkışının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Tarım tartışmalarında, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin akabinde gerçekleşmesi beklenen işçileşmenin aynı zamanda mülksüzleşme ile ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Marx'ın kapitalist üretim ilişkilerinin başlangıcı olarak

kabul ettiği “ilk birikim” dönemi, köylülerin mevcut topraklarından ve üretim araçlarından istemeyerek kopması ile gerçekleşecektir. Buna göre, daha önceki dönemlerde kendisine ait bir toprak ve bu toprağı işlemek üzere üretim araçlarına sahip olan köylüler, kapitalizm ile birlikte yoksullaşarak mevcut toprak ve üretim araçlarını satmak zorunda kalacaktır. Toprak mülkiyetini kaybeden köylüler kırsaldaki kapitalist tarım işletmelerinde veya kentlerdeki fabrikalarda işçi olarak çalışmak zorunda kalacaktır. Böylelikle tamamen mülksüzleşmiş bir işçi sınıfı ortaya çıkacaktır (Gürel, 2014, s.306). Marx’ın bu görüşüne karşın Kautsky ve Lenin ise kapitalizm altında belirli bir toprak mülkiyetine sahip küçük köylülüğün aynı zamanda ücretli emek olarak çalışmasının mümkün olabileceğini savunmuştur (Aydın, 2018). Bu açıdan Türkiye’de köylünün mülksüzleşmesi ve işçileşmesi yönüyle küçük köylülüğün devamlılığı üzerinden ulaşılabilecek en temel sonuç, köylülüğün gerçek anlamda mülksüzleşmemesi nedeniyle tamamen de işçileşmediği olmuştur (Yıldırımaz, 2015, s.275).

Mülksüzleşme ile birlikte ise kırdan kente göçlerin yaşanacağı öngörülmektedir. Buna göre mülksüzleşen köylüler, tarımda artan makineleşmenin de etkisiyle kentlerde işçi olarak çalışmaya başlamaktadırlar. Bu teorik çerçeveye karşın Türkiye’de kentlere işçi olarak göçen köylülerin önemli bir kesiminin geldikleri bölgelerde küçük de olsa toprak mülkiyetleri olduğu görülmektedir (Yıldırımaz, 2015, s.275). Ayrıca öngörüldüğü gibi hanelerdeki işçileşme sadece kırdan kente ve tarım dışı sektörlere gerçekleşmemektedir. Topraksız ya da küçük toprak mülkiyetine sahip hanelerin bir kısmı kendi köylerindeki tarım işlerinde yerli işçi olarak günöbirlik ve geçici biçimde çalışmakta ya da yakın çevredeki kırsal bölgelere gezici tarım işçisi olarak göç etmektedir.

Bu doğrultuda köylerinden işçi olarak göç eden bireylerin iki gruptan oluştuğu ifade edilmelidir. Birinci grup işçiler, geldikleri bölgelerde küçük de olsa bir toprak mülkiyetine sahiptir. Ancak mevcut toprak, hanenin geçimini sağlamada yeterli değildir. Bu nedenle mülkiyetini kaybetmeden tercihen ekip-biçerek, hayvancılıkla ya da boş bırakarak ellerindeki toprağı değerlendirirken, diğer bölgelere işçi olarak çalışmaya gitmektedirler. İkinci gruptakiler ise toprak mülkiyetini tamamen kaybetmiş ve işçileşmişlerdir. Ücretli tarım işçisi olarak birlikte çalışan bu iki grup çalışma biçimleri, çalışma süreleri gibi koşullar nedeniyle farklı kavramlar ile nitelendirilmektedir.

2.1.2. Mevsimlik Tarım İşçiliği

Mevsimlik tarım işçiliği kavramına geçilmeden önce, “mevsimlik tarım işinin” tanımlanması konunun anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Türkiye bulunduğu konum itibariyle, dört mevsimin bir arada görüldüğü bir ülkedir. Bu dört farklı mevsim iklim özellikleriyle ilişkili olarak farklı tarım ürünlerinin yetiştirilmesine imkân sağlamaktadır. Yılın farklı dönemlerinde yetişen bu tarım ürünlerinin bakım ve hasat dönemleri olmak üzere kısa süreli çalışma durumu ise mevsimlik tarım işi olarak adlandırılmaktadır (Demir, 2015, s. 180).

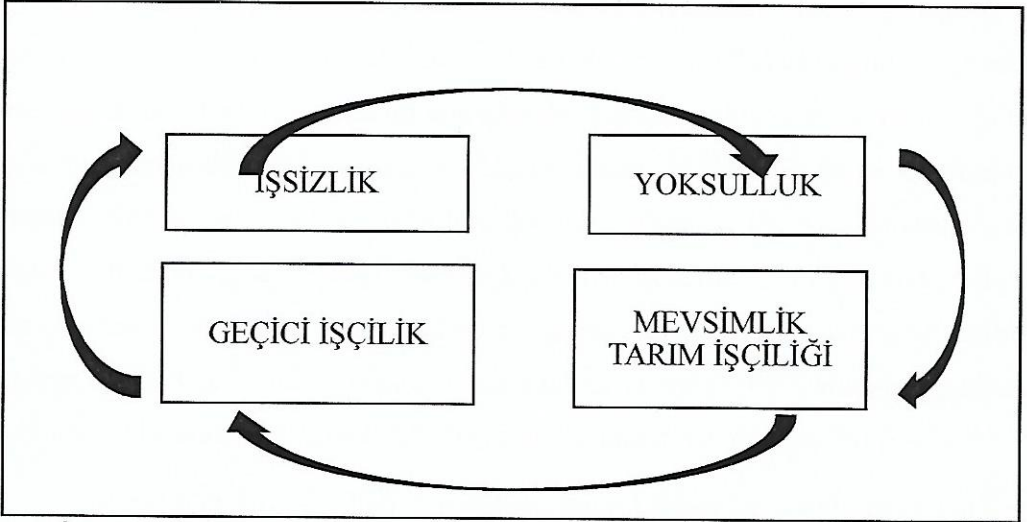
Yapılan bazı çalışmalarda mevsimlik iş ve gezici iş tanımlarının aynı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Ancak geçici iş ve mevsimlik iş birbirinden farklı iki kavramdır. Geçici işler ihtiyaç duyulduğunda başvuru ve çalışma süresinin net olarak bilinmediği genellikle bir kereye mahsus olarak gerçekleştirilen işlerdir. Mevsimlik işler ise bir işyerinde yılın belirli dönemlerinde gerçekleşen ve çalışma süresinin yaklaşık olarak bilinebildiği işlerdir. Emek yoğun bir çalışma biçimi olan mevsimlik tarım işlerinde çalışan tarım işçileri de birçok kavram ile ifade edilmektedir (Ulukan ve Ciğerci Ulukan, 2011).

Tarım işçilerine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, tarım işçiliğini belirten “geçici”, “gezici”, “gezici-geçici” “mevsimlik”, “günlük” gibi birçok kavramın kullanıldığı dikkat çekmektedir. Tarımda üretimin farklı dönemlerde ve zaman aralıklarında gerçekleşmesi bu sektörde çalışan işçilerin çalışma biçimlerine göre farklı kavramlarla ifade edilmesine neden olmuştur. Tarım işçilerine yönelik en temel ayırım sürekli ve geçici olarak ifade edilebilir. Sürekli tarım işçileri bir faaliyet dönemi boyunca çalışmalarını sürdürürken, geçici tarım işçileri ise tarımsal faaliyetlerin ağırlıkta olduğu bakım ya da hasat dönemlerinde çalışmaktadırlar. Diğer yandan devletin ya da özel işletmelerin tarım işletmelerinde çalışan işçiler sürekli tarım işçisi sınıfında yer almaktadır (Ulukan ve Ciğerci Ulukan, 2011).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, son dönemlerde ortaya konulan çalışmalarda mevsimlik tarım işçisi kavramı ile beraber “gezici” kavramının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Yıldırak ve diğerleri gerçekleştirmiş oldukları çalışmada gezici ve geçici işçi ayrımını yapmışlardır. Buna göre çalışmak için farklı bölgelerden göç eden işçiler gezici tarım işçisi, aynı bölgeden çalışmak için gelen işçiler ise geçici (günübirlik) tarım işçisi olarak ifade edilmiştir (Yıldırak vd.

2002,s.5). Yaşadıkları bölgelerde çalışan geçici tarım işçilerinden farklı olarak gezici tarım işçileri yıl içerisinde birden fazla yer değiştirerek tarımsal üretim faaliyetinde bulunabilmektedir. Örneğin Mart-Nisan döneminde pamuk çapası yapan işçiler Mayıs-Haziran döneminde sera ve tarla sebzeleri hasadına, Temmuz ayında kayısı hasadına, Ağustos-Eylül döneminde fındık hasadına ve kış döneminde de narenciye hasadına giderek bir yıl içerisinde 4-5 farklı bölge ve işte çalışabilmektedirler (Akbiyık, 2008,s.231). Çalışmamızın alan araştırmasında da yer vereceğimiz gezici tarım işçileri yanlarında getirdikleri yiyecekleri, eşyaları ve aileleri ile birlikte gittikleri bölgelerde geçici yaşam alanları oluşturmaktadırlar. Diğer yandan çalışmamızın içerisinde de yer alan ve özellikle son dönemde fındık ve çay ürünlerinin hasadına çalışmak üzere ülkemize giriş yapan Gürcü işçilerin varlığı göze çarpmaktadır.²

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların önemli bir bölümünün ailelerinin de tarım işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Bu yönüyle söz konusu aileler için mevsimlik tarım işçiliği nesilden nesile devam eden bir meslek haline gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkışında en önemli etken ise mevsimlik tarım işçilerinin yaşamakta olduğu döngüdür. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamakta olduğu döngü Şekil 1’de görülmektedir.

ŞEKİL 1: MTİ Ailelerinin İçinde Bulunduğu Döngü

Kaynak: Uzundere, 2015, s.22

² Farklı kavramlar ile ifade edilen tarım işçilerinin ortak noktası çalıştıkları işin mevsimlik oluşudur. Bu nedenle çalışmaya konu olan tarım işçileri yerli, yabancı göçmen ve yerli göçmen olmak üzere birden fazla çalışan grubundan oluştuğundan tüm çalışanları kapsamı amacıyla “mevsimlik tarım işçisi” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Mevsimlik tarım işçileri kendilerine ait toprakların geçimini sağlayamadığı ya da toprak sahibi olmayan bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, geçimini sağlayamayan bireyler arasında ortaya çıkacak olan yoksulluk olgusu mevsimlik tarım işçiliğine yönelmenin en temel nedenidir. Mevsimlik tarım işçiliğinin geçici oluşu, çalışma döneminin dışındaki zamanlarda yeniden işsiz kalmaları ile sonuçlanmaktadır. Yıl içerisinde çalışılan süredeki sınırlılık ve buna bağlı ücret miktarlarındaki düşüşler, çalışma ve yaşam koşulları birlikte dikkate alındığında mevsimlik tarım işçilerinin mevcut döngünün içerisinde hapsolmaları kaçınılmazdır. Bu döngünün devamlılığı aileleri ile birlikte zor çalışma ve yaşam koşullarına maruz kalan çocukların eğitimini ve dolayısıyla gelecek yaşamlarını etkilemekte, onlar da aileleri gibi hayatlarını mevsimlik tarım işçisi olarak sürdürmektedir. Nitekim Geçgin tarafından yapılan araştırmada, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların büyük bir çoğunluğunun anne, baba ve hatta dedelerinin de tarım işçisi olarak çalıştığı öğrenilmiştir (Geçgin, 2009, s.104).

Mevsimlik tarım işlerinde çalışma ilişkileri incelendiğinde işçi, tarım aracısı ve işveren olmak üzere üç temel aktörün varlığından söz etmek gerekir. Tarım aracıları mevsimlik tarım işçiliğinde işgücü piyasasının arz ve talep ilişkisini düzenleyen konumunda olduğundan önemli bir role sahiptir. İşçiler ile doğrudan iletişim kurmayan işveren, tarım aracısı sayesinde piyasadaki talebi işgücüne kolayca ulaşma imkânı yakalamaktadır. Diğer yandan işgücü arzını oluşturan mevsimlik tarım işçileri de tarım aracıları ile iş arama süreçlerini kısaltarak daha kısa bir zaman diliminde çalışmaya başlamaktadır. Mevsimlik tarım işlerindeki üretim ilişkilerinde bahçe sahiplerinden/işverenlerden tarım aracılara ve mevsimlik tarım işçilerine doğru bir emek talebi ve işçilerden tarım aracısı ve bahçe sahiplerine/işverenlere doğru ise ücret ve iş güvencesi talebi söz konusudur. Tarım aracısı ise işçilere iş bulma taahhüdünde bulunur ve ihtiyaçları olduğunda parasal kaynak sağlayarak “emek ipoteği” oluşturur (Karaman ve Yılmaz, 2011, s.219).

Mevsimlik tarım işçileri, kapitalizm öncesi dönemde içinde buldukları gelenekselleşmiş üretim tarzı ve onun getirdiği ağa-ortakçılık ilişkilerinin etkilerinden tam olarak kurtulmuş değillerdir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçiliği ilişkilerinde de bu toplumsal-psikolojik erk sahibi büyük toprak sahibi ağanın olmayışını yadırgamışlardır. Onlara göre ağa (toprak sahibi, işveren) toprağının başında her daim duran, gerektiğinde bir baba, gerektiğinde despot bir toprak sahibi

figürüdür (Şeker, 1986, s.126-127). Ancak çalıştıkları bölgelerde bu özelliklerde bir işverenle karşılaşmayan işçiler büyük bir boşluğa düşmektedirler. Bu doğrultuda yaşadıkları boşluğu tarım aracısı figürü ile doldurmaktadırlar. Bakıldığında tarım aracılarının işçilerle olan yakın ilişkileri ve işçiler ile arasındaki bağımlılık boyutundaki ilişkileri, işçilerin araçılara yüklediği anlamı pekiştirmektedir. Ancak daha derinden incelendiğinde bu durumun aynı zamanda mevsimlik tarım işçileri ile tarım araçları arasındaki ilişkinin gizlenmiş sömürü boyutunu ortaya koymaktadır. Tarım araçları güven, borç ve ücret ilişkisi unsurlarını kullanarak mevsimlik tarım işçileri ile olan ilişkilerini bağımlı hale getirmektedirler.

Tarım araçları ile işçilerin yakınlık derecesine bakıldığında genellikle akraba, komşu gibi güven ilişkisi gerektirecek boyutta tanıdık oldukları görülmektedir. Böylece çalışma ilişkilerinde karşılıklı güven beklentisi ile hareket edilmektedir. Diğer yandan tarım araçlarının çalışılmayan dönemde işçilere borç verme, onların yerine alışverişte bulunma ve olağanüstü bir maddi sıkıntıda yardımcı olma durumu tarım araçlarına olan bağımlılığı arttırmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin işverenden ücretlerini alma konusunda yaşayabileceği sorunlarda tarım aracısının ücret garantisi sağlaması ve işçi adına işveren ile muhatap olması da aralarındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Ancak çalışacakları süre ve işverenleri seçememeleri, ücret miktarında söz hakkına sahip olmamaları mevsimlik tarım işçilerini çalışmanın öznesi değil nesnesi haline getirmektedir. Bu yönüyle mevsimlik tarım işçileri serbestçe taraf olduğu bir iş ilişkisi yerine tarım aracı tarafından işverene kiralanmış bir üretim aracı haline gelmektedir (Çınar ve Lordoğlu, 437).³

2.1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Boyutu

Tarımda işçileşme süreci, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar uzanmaktadır. Savaşların artışı ile paralel olarak gerçekleşen toprak kayıpları, işgücünde azalmalar, vergilerde artış ve bazı bölgelerde yerel yönetimler tarafından hukuksuz bir biçimde topraklara el konulması köylüleri yoksullaştırmıştır. Yoksullaşmış köylüler ise geçimlerini sağlamak amacıyla başka bölgelerdeki

³ Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkileri ile ilgili bilgilere daha geniş kapsamlı biçimde ve alan araştırması bulguları ışığında son bölümde yer verilecektir.

mevsimlik işlerde çalışmaya yönelmiştir. Burada sözü geçen işçilik, daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi tam mülksüzleşmenin gerçekleşmediği ancak mevcut toprağı ile geçimini sağlayamayanların oluşturduğu işçiliktir (Yıldırım, 2014, s.65).

Türkiye’de tarımda mevsimlik işçiliğın ilk görülmesi, 1830 yılında Kavalalı İbrahim Paşa’nın Sudan’dan Çukurova’ya pamuk işçilerini getirmesiyle gerçekleştiği bilinmektedir. 1834 yılında İbrahim Paşa bölgede çalışan tarım işçilerinin çalışma koşullarına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Söz konusu düzenlemede haftada 5,5 gün çalışan işçilerin 7 günlük ücret alabilmesine karar verilmiştir. Ayrıca haftalık işçi ücretleri işçi ve işveren temsilcilerinden kurulan bir komisyon tarafından arz ve talebe uygun olarak belirlenmektedir. Böylelikle mevsimlik tarım işçilerinin hakları belirli bir düzeyde de olsa güvenceye alınmıştır (Akbiyık, 2008, s.229). Tarım işçileri bu düzenlemeleri gerçekleştiren İbrahim Paşa’ya karşı minnet duygularını, akşam duasında İbrahim Paşa’ya rahmet okuyarak bildirmektedirler. “Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, İbrahim Paşa’ya, rahmet ağamıza devlet, kesemize bereket, kör şeytana lanet, peygamberimize salavat.” (Koç, 1994, s.29). 1960’lı yıllarda ise “Fellah” olarak adlandırılan Mısırlı işçiler Çukurova’da ticari pamuk üretiminde çalışmaya başlamışlardır (Özbek, 2007, s.42). 1890’lı yıllarda ise Adana’da piyasaya yönelik üretim başlamış ve dolayısıyla mevsimlik tarım işçilerine olan talepte artış meydana gelmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s.42).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım sektöründe ücretli işçi olarak çalışanların çoğunlukla çiftçilerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Tarım ürünlerinin hasat dönemlerinin birbirinden farklı olması, çiftçilere kendi ürünlerinin hasat döneminden önce ya da sonra farklı bölgelerde ücretli tarım işçisi olarak çalışma imkânı sağlamıştır. Bu dönemde tarımsal faaliyetlerin gerçekleşmesine yönelik en temel problem işgücü kıtlığı olmuştur. Yaşanan bu sorunu çözebilmek amacıyla tarım işçisi ihtiyacının fazla olduğu Adana’da “Amele Talimatnamesi” düzenlenmiştir. Söz konusu belge mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarının düzenlenebilir olduğunu gösteren önemli bir kanıt niteliğindedir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 42).

1950’li yıllarda tarımda mevsimlik çalışma uygulamaları yaygın hale gelmiştir. Söz konusu dönemde makineleşmenin artması, tarıma yönelik devletin destekleme politikaları, ekime açılan arazilerdeki artışlar tarımsal işgücünde farklı

sonuçlara yol açmıştır. Özellikle Demokrat Parti döneminde toprak verimliliğinde ve işgücünde ortaya çıkan artış, tarıma uygun piyasa koşullarının varlığı ve ulusal pazarın genişlemesi ile tarım işletmeleri meta üreticisi haline dönüşerek endüstriyel tarımda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu doğrultuda 1948 yılında 50 bin ton civarında gerçekleşen fındık üretimi, 1970'li yılların sonunda 270 bin tona ulaşmıştır. Üretimde gerçekleşen bu artış kuşkusuz mevsimlik tarım işçilerinin varlığı ile doğrudan ilişkilidir. Tarımda gerçekleşen dönüşümler ve nüfustaki artış ile toprakların miras yoluyla parçalanması kırsal bölgelerde toprağı geçimlik üretime yetmeyen köylülerin artışına neden olmuştur (Yıldırım, 2014, s.155).

1980'li yıllardan itibaren neoliberalizmin artan etkisi mülksüzleşmeyi ve işçileşmeyi arttırmıştır. Diğer yandan küçük topraklara sahip üreticiler de geçimini sağlamak için kırdan kentlere ya da başka bölgelere mevsimlik çalışmak için göçerek yarı işçi haline dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu durumun en net göstergesi ise bu döneme kadar mevcut tüm kaynaklarda tarım işlerinde yaşanan işçi açığından bahsedilirken, günümüzde çiftçilerin işçi bulma konusunda zorluk çekmemesi aksine tarım işçilerinin çalışabileceği iş bulmasının zorlaşmasıdır (Şeker, 1986, s.100).

Özetle, mevsimlik tarım işçiliği tarihsel boyutta ele alındığında iki dönüm noktasından bahsedilebilir. Öncelikle 1950'li yıllarda tarımda mekanizasyon ile başlayan ve devamında 1960'lı yıllar itibari ile yurt dışına ve kırdan kente işçi göçlerinin yaşandığı süreç tarımda işçi açığını ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan 1980'li yıllardan günümüze devam etmekte olan süreçte ise neoliberalizmin sonucu olarak tarımda mülksüzleşme ile birlikte işçileşme ve yarı işçileşme durumu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 1960'lı yıllardan beri görülen kırdan kente göç olgusu da devam etmektedir.

Günümüzde ise mevsimlik tarım işçileri çoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesinden ve ağırlıklı olarak Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin illerinden diğer bölgelere giderek tarım işçisi ihtiyacını karşılamaktadır. Aynı zamanda ülke dışından mevsimlik işçi göçleri olarak Türkiye tarımında mevsimlik işgücü ihtiyacı karşılanmaktadır.

2.2. TARIMDA NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM VE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren etkisini hissettiren neoliberalizm ve buna bağlı gelişen tarımda dönüşüm süreci mevsimlik tarım işçileri üzerinde de önemli değişimlere neden olmuştur. İlk bölümde de ifade edildiği üzere Türkiye tarımında neoliberalizme bağlı değişen politikalar, kurumsal ve yasal düzenlemeler kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun kendi eliyle sürdürdüğü üretim faaliyetlerini sınırlandırmış ve kırsal bölgelerin istihdam yapısında önemli değişimlere yol açmıştır.

1990’lı yıllarda devletin içinde bulunduğu mali krizler, IMF yardımları ve uygulanmakta olan Avrupa Birliğine uyum politikaları neticesinde devlet tarım sektörüne yönelik destekleyici politikalarını değiştirmiştir. Böylelikle ülke içerisinde Doğu-Batı şeklinde ikili bir ekonomik yapı oluşmuştur. Kalkınma politikaları ile bu ikili yapı ortadan kaldırılmak istense de gerçekleşen dönüşüm ile birlikte ortaya çıkan mevsimlik tarım işçilerinin ucuz işgücü sağlamaları bu ikili yapı arasında bir bağlantı olmasını sağlamıştır (Kangal, 2015,s.22).

Gerçekleşen dönüşümler sonucu kendi toprağında gerçekleştirdiği geçimlik üretim ile hayatını sürdüremeyen ya da toprak mülkiyetinden tamamen kopmuş olan kırsal bölge halkı için ücretli çalışmak önemli bir geçim kaynağı haline gelmiştir. Bunların yanı sıra toprak dağıtımının eşitsiz dağılımı, köy boşaltma ve zorunlu göç politikaları kırsalda yaşayan işgücü için göç ederek başka bölgelerde ücretli çalışmayı mecbur kılmıştır. Bu doğrultuda kırsal kesimdeki küçük üretici için tercihte bulunabileceği iki seçenek vardır. Birincisi kırdan kente göç ederek tarım dışı işlerde çalışarak emek piyasasındaki ucuz işgücüne katılmaktır. İkinci seçenek, tarımda mevsimlik çalışan ücretli işgücüne dönüşmektir. Diğer yandan Zülküf Aydın’ın pamuk üreticileri üzerinde gerçekleştirdiği alan çalışması, küçük üreticilerin hayatta kalmak adına bazı “beka stratejileri” geliştirdiğini göstermektedir. Beka stratejileri kırsal nüfusun bozulan ekonomik koşullar karşısında varlığını sürdürebilmesi ve yeniden üretimi gerçekleştirebilmesi için mevcut kaynaklarının ve işgücünün en etkin biçimde kullanımını ifade etmektedir. Böylece kaynak kullanımı ve hane içi iş bölümü yeniden şekillendirilerek olumsuz ekonomik koşulların getirdiği yükler absorbe edilmektedir. Ancak bu durum kuşkusuz hanelerin mevcut kaynakları ile sınırlıdır. (Aydın, 2001, s.22).

Yine bu dönemde mevsimlik tarım işçilerine ilişkin önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Şeker, 1986 yılında Adana ve Hatay illerinde gerçekleştirdiği alan çalışmasında toplumsal bütünleşme yönüyle küçük köylülük ve tarımda çalışan mevsimlik ve sürekli işçilerin konumlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çalışma ile aynı zamanda modernleşme sürecinin kırsal bölgelerde nasıl bir etki yaratacağını incelemiştir. Şeker, mevsimlik tarım işçilerinin geleneksel bir yapı içerisinde hayatlarını sürdürmelerine karşın modern bir yapı içerisinde çalışmalarının getirdiği çelişkiden bahsetmektedir. Ancak onların yeni koşullara adapte olabileceğini ve bu yönüyle toplumsal bütünleşmeye açık olduklarının altını çizmektedir (Şeker, 1986).

2002 yılında Yıldırak ve diğerleri kadınların gezici ve geçici tarım işçiliğindeki çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin bir saha çalışma gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirdikleri çalışmada “Türkiye’nin bir gerçeği” olarak ifade ettiği gezici tarım işçiliğine yönelik yaşam ve çalışma koşullarının düzeltilmesinde herkese sorumluluk sahibi olduğunu ileri sürmektedir (Yıldırak, 2002).

Ulukan ve Cığerci Ulukan, 2009 yılında Ordu ilinin Perşembe ilçesinde fındık hasadında yer alan mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkileri üzerine bir alan çalışması gerçekleştirmiştir. Bu amaçla fındık üretim sürecinde var olan aktörlere de yer verilerek genel bir görüntü verilmek istenmiştir. Yapılan çalışmada mevsimlik işçiler Kürt, Gürcü ve yerli olmak üzere üç grup halinde incelenerek ücret, çalışma süreleri vb. konulardaki farklılıklar ortaya konmuştur. Mevsimlik tarım işçilerinin haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünden bütünleştirici bir örgütlenme yapısına ihtiyaç duydukları vurgulanmıştır (Ulukan ve Cığerci Ulukan, 2011).

Çınar ve Lordoğlu 2010 yılında Sakarya Karasu’da fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerine bir alan araştırması gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu çalışma ile mevsimlik tarım işçileri kırsal dönüşüm bağlamında değerlendirilmiştir (Çınar ve Lordoğlu, 2011). 2013 yılında Lordoğlu ve Etiler Batı Karadeniz Bölgesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuk işçiler üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu çalışma ile tarımsal faaliyetlerde çocuk işçiliğinin arttığı saptanmıştır (Lordoğlu ve Etiler, 2014). 2017 yılında ise Lordoğlu ve Aslan Suriyeli göçmen çocuklar üzerine yaptıkları araştırmada Suriyeli

göçmenlerin ağırlıklı olarak tarımda mevsimlik işçi olarak çalıştıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Lordoğlu ve Aslan, 2018).

Kablay, 2013 ve 2015 yıllarının Ağustos aylarında Giresun ve Ordu illerinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerine detaylı bir alan çalışması gerçekleştirmiştir. 2013 yılında gerçekleştirdiği alan çalışmasında ağırlıklı olarak çocuk işçiliği üzerinde duran Kablay, mevsimlik tarım işçilerinin mevcut çalışma ilişkileri üzerinde analizler yapmıştır. Mevsimlik tarım işçiliğinde güvencesiz ve sömürüye dayalı çalışma ilişkilerini vurgulayarak, mevsimlik çalışma göçü ile ortaya çıkan sorunların çözülmeden sadece sonuçlar üzerinde gerçekleştirilecek çalışmaların kısa vadeli olduğunun altını çizmiştir. 2017 yılında Ordu ilinde fındık işçileri ile gerçekleştirilen görüşmelerde ise yerli ve gezici tarım işçileri arasında karşılaştırmalar yapmıştır. Ayrıca gezici mevsimlik tarım işçilerinin daha önceki yıllarda mevcut çalışma ve yaşam koşullarında değişim olup olmamasına odaklanılmıştır (Kablay, 2015; Kablay, 2016; Kablay; 2018; Kablay ve Aysan, 2019).

Yılmaz, 2017 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında Güneydoğu illerinden fındık hasadı için Samsun'un Çarşamba ve Terme ilçesine, sebze hasadı için Samsun'un Bafra ilçesine gelen mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları üzerinde durmuştur. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, geldikleri bölgelerde güvenliklerinin sağlanması ve insanca yaşam sürmelerinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir (Yılmaz, 2017).

Günümüzde mevsimlik tarım işçiliğinin çeşitli akademik çalışmalara da konu edildiği görülmektedir. Yapılan akademik çalışmaların bazıları aşağıda verilmiştir:

Bulut, Sakarya'nın Kocaali ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerinde gerçekleştirdiği alan çalışmasında işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını, yaşadıkları sorunları incelemiştir. Araştırma sonucunda Kocaali ilçesinde fındık hasadında çalışan işçilerin kötü şartlar altında çalıştığı bulgusuna ulaşmıştır (Bulut, 2013).

Yıldırım, Sakarya'da gerçekleştirdiği alan çalışmasında mevsimlik tarım işçilerini Türkiye tarımında gerçekleştirmekte olan dönüşüm temelinde incelemiştir.

Bu doğrultuda 1980’li yıllardan itibaren etkisini hissettiren neoliberal dönüşümü ve uygulanmakta olan tarım politikalarını tarihsel bir sistem içerisinde ele almıştır. Böylece 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirdiği alan çalışmasında fındık üretiminde emek organizasyonlarının geçirdiği dönüşümü ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2014).

Çınar, mevsimlik tarım işçiliğini bağımlı çalışma ilişkileri kapsamında incelemiştir. Malatya ilinde gerçekleştirdiği bu alan çalışması ile mevsimlik tarım işçilerini bağımlı işçi kategorisinde değerlendirilmesine neden olan çalışma ilişkilerini araştırmıştır. Ayrıca bağımlı çalışma ilişkileri kurulmasına neden olan sosyal ve ekonomik etkenleri de değerlendirmiştir (Çınar, 2012).

Avşar, Manisa’nın Alaşehir ilçesinde üzüm hasadında çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçileri üzerinde yaşam ve çalışma koşullarının incelendiği bir alan çalışması gerçekleştirmiştir. Buna göre işçiler arasında çalışma, barınma ve ulaşım konularında demografik özelliklere göre farklı sorunlar olduğunu saptamıştır (Avşar, 2018).

Yiğit, Isparta ilindeki alan çalışmasında gezici mevsimlik tarım işçileri ile yerel mevsimlik tarım işçilerin karşılaştırmalı durum analizini gerçekleştirmiştir. Her iki çalışma grubunun güvencesiz çalıştığını ifade eden Yiğit, gezici mevsimlik tarım işçilerinin daha zor koşullar altında olduğunu ifade etmiştir (Yiğit, 2018).

Tarımda gerçekleşen neoliberal dönüşüm süreci, şüphesiz istihdamın sektörel dağılımını da etkilemektedir. Neoliberalizmin etkisinin hissedildiği 1980’li yıllardan günümüze kadar geçen sürede istihdamın sektörel dağılımındaki değişime Tablo 5’te yer verilmiştir.⁴

Tablo 5: İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
1988	17.755	8.249	2.086	1.012	5.687
1994	20.026	8.416	3.283	1.274	7.053
2000	21.580	7.749	3.810	1.364	8.637
2006	19.933	4.653	4.362	1.192	9.726
2012	23.937	5.301	4.903	1.717	12.016
2018	28.738	5.297	5.674	1.992	15.774

Kaynak: TÜİK İşgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 1988-2018.

⁴ TÜİK veri tasnifinin dönemler arası farklılık göstermesi nedeniyle 1988 ve 1994 yıllarında Ekim ayı verileri baz alınmış, diğer yıllar için yıllık veriler kullanılmıştır.

Buna göre 1988-2018 yılları arasında toplam istihdam %62 oranında artış göstermiştir. 1988 yılında toplam istihdam içerisinde tarım %47, sanayi % 13, inşaat % 6 ve hizmetler %33 paya sahiptir. 2018 yılında ise toplam istihdam içerisinde tarım %18, sanayi %20, inşaat %7 ve hizmetler %55 paya sahip olmuştur. Aynı dönemler arasında tarım sektöründe istihdam %36 oranında azalmıştır. Sanayi sektöründe istihdam ise %172 oranında büyük bir artış göstermiştir. İnşaat sektöründeki artış oranı ise %97 oranında gerçekleşmiştir. Sektörler arası en büyük artış ise %177 oranda hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. İstihdamın sektörler arası değişiminin incelendiği 20 yıllık süreç, tarım sektöründeki dönüşümü istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. İstihdam dağılımında tarım sektörünün giderek azalan payı, tarım sektöründe çalışanların yıllar içerisinde tarım dışı sektörlerle geçiş yaptıklarının bir kanıtıdır. Kendi topraklarında geçimini sağlayamayan ya da mülksüzleşen köylülerin bir kısmı kentlere göç ederek diğer sektörlerde çalışmaya başlamıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan göçler ise diğer bölgelerde yaşanan göçlerden farklı bir niteliğe sahiptir. Diğer bölgelerde yaşanan göç hareketliliklerinin temelinde ekonomik etkiler varken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkı ekonominin yanı sıra politik ve güvenlik konuları nedeniyle başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Önceki dönemlerde ekonomik nedenlerle gerçekleşen göçler 1985’li yıllardan itibaren güvenlik temelinde bir zorunluluk haline gelmiştir. Yaşanan bu zorunlu göçler, ekonomik nedenlerle yapılan göçlerden önemli bir farka sahiptir. Zorunlu göç, bireylerin iradeleri dışında çeşitli dış etkenler nedeniyle ortaya çıktığından, hazırlıksız ve plansız bir şekilde gerçekleşmiştir. Bireylerde önemli etkiler yaratan zorunlu göç güvenlik nedeni ile gerçekleştiğinden bölgede yaşayan her kesimden insan bu göç hareketine katılmıştır. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği’nden edinilen 1997 Kasım verilerine göre 820 köy ve 2.345 mezra zorunlu göç nedeniyle boşaltılmıştır (Çınar, 2014,s.75). Göç eden bireyler mevcut ekonomik durumları ile paralel olarak gidecekleri şehirleri tercih etmişlerdir. Buna göre ekonomik yönden daha iyi durumda olanlar İstanbul gibi büyük şehirlere göç ederken, daha kötü durumda olanlar yakınlardaki kentlere göç etmişlerdir.

Zorunlu göç nedeniyle ülkenin farklı kentlerine göç eden haneler çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Büyük kentlere göç edenler, kendi bölgelerinde

ekonomik statüleri iyi olsa da kentlerin yoksul kesimini oluşturmuşlardır. Diğer yandan ihtiyaçları olan işgücü niteliklerini edinememiş olmaları ve büyük kentin getirdiği bir dezavantaj olan sosyal ilişki bağlarının zayıflığı göç eden kesimin kent yaşamına uyum sağlamasını zorlaştırmıştır (Çınar, 2014, s.76). Daha önce ekonomik nedenlerle göç etmiş olanların kent imkânlarından yararlanarak geçen süre içerisinde enformel sektörlerde işveren olması, zorunlu göç hareketi ile kent yaşamına dahil olanların yükselme imkanını elinden almıştır. Zorunlu göçmenler, bir önceki göç dalgası ile gelen ve işveren olan bireyler için ucuz emek kaynağı işlevi görmektedir (Çınar, 2014,78).

Yakın kentlere göç eden bireyler ise Van, Şanlıurfa, Diyarbakır kentlerini tercih etmişlerdir. Normal durumda ekonomik koşullar nedeniyle göç veren bu illerin zorunlu göç kapsamında nüfusunda önemli bir artış meydana gelmiştir. Ancak gerekli ekonomik altyapıya sahip olmayan bu kentlerde artan nüfus beraberinde işsizlik sorunlarını gündeme getirmiştir. Buldukları bölgelerde iş bulamayan zorunlu göçmenler için mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak en geçerli alternatif olmuştur. Diğer yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan köy boşaltma ve zorunlu göç politikaları sonrasında topraklarında üretim yapmak için geri dönen kesim ise üretime devam etme konusunda önemli sorunlar yaşamıştır.

Neoliberal politikaların etkisinde gerçekleştirilen yeni tarım politikaları ve uygulamalar üretimi azaltıcı sonuçlar doğurmuştur. Özellikle destekleme politikalarında gerçekleşen daralmalar ve tarımsal ürün alımlarına getirilen kotalar üreticinin üretim yapmasında önemli bir etken olmuştur. Örneğin, Şeker ve Tütün Kanunu ile şeker ve tütün üreticilerinin serbest piyasa koşulları ile mücadele etmesi gerekmiş ve tütün alımına kota getirilmiştir. Bu durum tütün ve şeker üretiminde önemli düşümlere neden olmuş ve üretimden vazgeçilmiştir. Toprağını ekip biçemeyen üretici ise geçimini sağlamak amacıyla mevsimlik işçi olarak çalışmak için başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır (Kangal, 2015, s.25).

Verilen bilgilerden hareketle, neoliberal politikaların tarım sektörünü önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Büyük ölçekli sermaye, Dünya Bankası ve IMF'nin etkin olduğu bu dönem tarımsal faaliyetlerde ve tarımsal işgücü üzerinde değişimlere yol açmıştır. Tarımda serbest piyasa koşullarının uygulanmaya başlaması ve buna bağlı ortaya çıkan rekabet ortamı küçük üreticinin geçimini

sağlamasını zorlaştırmıştır. Böylece tarımsal üretimde mevsimlik çalışma ilişkileri artmaya başlamıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde geçimlik üretim yapan küçük üreticilerin ağırlıkta olması nedeniyle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların sayısı oldukça fazladır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde, tarımsal faaliyetlerin ve tarıma dayalı sanayinin gelişimini desteklemek amaçlı bugüne dek kamuoyuna 42 paket açıklansa da hiçbiri uygulamaya geçmemiştir. Diğer yandan bölge ekonomisini güçlendirmek ve işsizliğin önüne geçmek amaçlı geliştirilmiş olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında gerçekleştirilen sulama yatırımlarından büyük ölçekli toprak sahipleri yararlanmıştır (Yıldırım, 2014, s.201).

Tarımdaki üretim ilişkileri genellikle kayıt dışı olarak gerçekleştiğinden, tarımda ücretli çalışan sayısını ve artış miktarının yıllar içerisindeki gelişimini gözlemlene imkânı bulunmamaktadır. Ancak tarımsal dönüşüme yönelik yapılan saha araştırmaları ve çeşitli kaynaklar tarafından açıklanan kesin ya da tahminler ile tarımda ücretli çalışan miktarında artış olduğu görülmektedir. 1988’de TÜİK tarafından 685 bin olarak açıklanan mevsimlik, geçici, yevmiyeli çalışan tarım işçisi sayısı 1999 yılında yaklaşık 900 bine ulaşmıştır (Yıldırım, 2014, s.188). 1991 yılının Genel Tarım Sayımına göre tarımda ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların toplam tarımsal istihdama oranı %1.1 iken, bu oran 2007 yılında sekiz kat artarak %8.2 seviyesine ulaşmıştır (Ulukan, 2009, s.123).

Tablo 6: Tarımsal İstihdamın İşteki Durum Analizi (1998-2018)

	1998	%	2008	%	2018	%
Toplam Tarımsal İstihdam	9.388	100	5.016	100	5.207	100
Ücretli veya Yevmiyeli	591	6.3	434	8.6	544	11
Ücretsiz Aile İşçisi	5323	56,7	2266	45.2	2240	43
Kendi Hesabına	3402	36.2	2212	44.1	2262	45
İşveren	73	0.8	104	2.1	51	1

Kaynak: TÜİK işgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 1998-2018.

Tablo 6’da tarımsal istihdamın işteki durumu on yıllık süreçler halinde incelenerek tarım istihdamının gerçekleşen neoliberal dönüşüm ile ilişkisi ifade edilmiştir. 1998 yılında ücretli veya yevmiyeli çalışanların toplam tarımsal istihdama oranı %6.3 iken, 2018 yılında bu oran %11’e yükselmiştir. Tabloda görülen önemli diğer bir nokta da toplam tarımsal istihdamda görülen düşüş

olmuştur. 1998 yılından 2018 yılına kadar geçen süreçte toplam tarımsal istihdamda %44.5 oranında azalma meydana gelmiştir. Tarımsal istihdamda gerçekleşen bu azalmanın aynı zamanda, istihdamın sektörel yönünü de değiştirdiği görülmektedir. Sanayi ve hizmet sektörünün ağırlığının artması ve sermayenin piyasalar üzerindeki etkinliğini arttırması ile birlikte tarımsal istihdamda ücretsiz aile emeğinin payı yıllar içerisinde azalmaktadır. Bu durum tarımsal üretimde ücretli tarım işçisine olan ihtiyacı arttırmaktadır (Yıldırım, 2014, s.189). Tarımsal faaliyetlerin dönemselliği ve ucuz işgücü arayışı, tarım sektöründe mevsimlik işçi çalıştırmayı daha cazip hale getirmektedir.

Tablo 7: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri(TL)

Yıllar	Kadın	Erkek	Ortalama
1996	0,47	0,68	0,55
2000	4	6	5
2006	16	22	18
2012	33	43	38
2018	67	82	74

Kaynak: TÜİK, istihdam verileri, www.tuik.gov.tr, 1996-2018.

Tablo 7’de mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretlerinde yıllar içerisinde meydana gelen değişime yer verilmiştir. Buna göre mevsimlik tarım işçisi kadın ve erkeğe verilen ücretlerde, erkek mevsimlik tarım işçisinin aldığı pay daha fazladır. 1996 yılında kadın mevsimlik tarım işçilerinin aldıkları ücretin payı %41 oranında gerçekleşmişken, erkek mevsimlik tarım işçileri %59 oranında bir paya sahiptir. 2018 yılına bakıldığında oranların sırasıyla %45, %55 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum zaman içerisinde belirli bir artış gösterse de kadın mevsimlik işçilerin ücret konusunda bir ayrımcılık yaşadığının göstergesi olmuştur. Ayrıca TÜİK ’in tarımsal işletme işgücü ücret yapısını temel alarak oluşturduğu veriler, bölge, ürün ve işçi tiplerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin 2017 yılında mevsimlik tarım işçilerine yapılan en yüksek günlük ücret ödemesi kadın işçilerde 79 Türk Lirası ile Ordu ilinde, erkek işçilerde 104 Türk Lirası ile Ardahan ilinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan mevsimlik işçilere yapılan en düşük günlük ücret ödemesi kadın işçiler için 36 Türk Lirası ve erkek işçiler için 46 Türk Lirası olarak Hatay ilinde gerçekleşmiştir (İTB, 2018).

Tarımsal üretim yapmayı sürdüren küçük üreticilere bakıldığında, tarım sektöründeki gelir kayıplarına rağmen üretime devam ettikleri görülmektedir. Ancak tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirin yeniden üretim için yeterli

olmaması üreticilerin geçimini sağlayabilmek için tarım dışı faaliyet ve gelirler ile desteklenme ihtiyacını arttırmaktadır. Diğer yandan günümüzde yaygınlaşmış olan tarım alanları üzerinde inşaat ve turizme yönelik faaliyetler üreticilerin arazileri üzerinde değer artışı beklentisi yaratmakta, bu durum mülksüzleşmeyi engellemektedir. Görülmektedir ki mülksüzleşme ve akabinde gerçekleşmesi beklenen köylülüğün tasfiyesi olgusu Türkiye’de tam anlamıyla gerçekleşmemektedir. Bunun yerine tarımda işgücü yapısında değişimler meydana gelmiştir.

Kırdan kente gerçekleşen genç nüfus göçleri sonucunda azalan ücretsiz aile işçiliği ile birlikte ücretli işçiliğe olan ihtiyaç artmıştır. Bu doğrultuda toprak sahibi olmayan ya da küçük miktarda toprağı bulunan ve diğer sektörlerde çalışabilme imkânı olmayan bireyler tarımsal üretimin önemli bir girdisi haline gelmişlerdir. Bu alanda çalışmak amacıyla her yıl Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden ve ülke dışından mevsimlik işçiler tarım ürünlerinin bakım ve hasat dönemlerinde çalışmaktadırlar. Aynı zamanda yakın bölgelerdeki işçiler de tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

Tablo 8: Türkiye’de En çok Mevsimlik Göç Alan İller

İl	Ürün	Çalışma Dönemi
Ankara	Soğan, Havuç, Patates, Bakliyat, Şeker Pancarı	Nisan- Kasım
Düzce	Fındık	Ağustos-Eylül
Eskişehir	Sebze, Şeker Pancarı, Kiraz	Nisan-Kasım
Giresun	Fındık	Ağustos-Eylül
Kütahya	Nohut, Pancar, Buğday	Mayıs-Haziran
Malatya	Kayısı	Haziran- Ağustos
Manisa	Biber, Domates, Salatalık, Kavun, Karpuz, Patlıcan, Üzüm, Pamuk, Zeytin	Mayıs- Eylül
Ordu	Fındık	Ağustos- Eylül
Rize	Çay-Fındık	Nisan- Eylül
Sakarya	Fındık	Ağustos-Eylül
Yozgat	Mercimek, Nohut, Kavun, Karpuz, Şeker Pancarı	Haziran-Kasım

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2014.

Tablo 8’de Türkiye’de tarım ürünlerine yönelik tarım işlerinde çalışmak üzere en fazla mevsimlik işçi göçü alan iller ve çalışma dönemleri belirtilmiştir. Belirtilen illerin yanı sıra diğer illerde de mevsimlik tarım işçisi hareketliliği görülmektedir. Bu illerden bazıları Afyon, Denizli, Kocaeli, Karaman, Mersin,

Sakarya, Samsun olarak örnek verilebilir.⁵ Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen mevsimlik tarım işçileri Afyon, Denizli, Adana, Nevşehir, Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon, Malatya başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde çalışmaktadırlar. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde çalışan işçilerin yanı sıra yurtdışından da Türkiye'ye mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya gelenler yabancı göçmen işçiler de bulunmaktadır. Özellikle Gürcistan'dan fındık ve çay tarımında çalışmak üzere her yıl önemli sayıda tarım işçisi ülkeye giriş yapmaktadır. Ayrıca gerçekleştirilen son çalışmalarda etnik kimliğini Arap-Türk olarak belirten Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen işçiler ile ülkenin farklı bölgelerinden çalışmaya gelen Roman işçilere rastlanılmıştır (Kablay ve Aysan, 2019, s.144).

2.3. TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Yasal düzenlemelerin temelinde, belirli durum ve koşullar altında bireylerin haklarının korunmasını sağlamak vardır. Bu doğrultuda, işçilere yönelik yasal düzenlemeler ile işçilerin haklarının korunması hedeflenmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri, tarımsal üretimin bakım veya hasat aşamasında çalışan ve bunun için genellikle buldukları yerden çalışacağı yere göç eden ücretli işçilerdir. Çalışmak için farklı bölgelere göç etmek, mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarında önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, mevsimlik tarım işçilerinin diğer çalışanlara kıyasla daha zor şartlarda çalışıyor olması da işçilerin haklarının korunmasına yönelik ihtiyacı arttırmaktadır. Buna karşın mevsimlik tarım işçilerini kapsayan doğrudan yasal bir düzenleme bulunmamakla birlikte Anayasa, bazı kanunlar, genelgeler ve yönetmeliklerde belirli konularda mevsimlik tarım işçiliğine yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından mevsimlik tarım işçiliğine ilişkin bazı sözleşmeler de bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde mevsimlik tarım işçiliğine yönelik mevcut düzenlemelere yer verilmiştir.

⁵ Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin göç hareketliliği üzerine detaylı bir çalışma Kalkınma Atölyesi tarafından "Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği İzleme: Mevcut Durum Haritası (2013-2014)" olarak yapılmıştır. Mevcut çalışmada Türkiye'nin mevsimlik tarım işçileri göçünde göç alan ve veren iller, en çok göç alan iller şeklinde sınıflandırılarak ifade edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Kalkınma Atölyesi, "Fındık Hasadının Oyuncuları", 2014, s.46.

2.3.1. Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Kanunlar ve Anayasa'daki Durum

2.3.1.1. T.C. Anayasa'sında Mevsimlik Tarım İşçiliği

Anayasa yasal düzenlemelerin genel hatlarını ortaya koyan temel çerçevedir. Bu yönüyle çıkarılan hiçbir düzenleme, Anayasa'dan bağımsız değildir. Çalışma ilişkilerini düzenleyen 4857 sayılı İş Kanunu'nun temel hükümleri de T.C. Anayasa'sında mevcuttur. Bu temel hükümler; kanun önünde eşitlik (madde 10), zorla çalıştırma yasağı (madde 18), sözleşme hürriyeti (madde 48), çalışma hakkı (madde 49), çalışma şartları ve dinlenme hakkı (madde 50), sendika kurma (madde 51), toplu iş sözleşmesi hakkı (madde 53), grev ve lokavt hakkı (madde 54), ücrette adaletin sağlanması (madde 55) ve sosyal güvenlik hakkı(60) olarak ifade edilebilir. Diğer yandan Anayasa'nın 65. Maddesi olan “Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları” başlığı altında devletin *Anayasa ile belirlenen görevlerini amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yetireceği* ifadesine yer verilmiştir (Centel, 2016, s.3-12).

Çalışma hayatına ilişkin temel hükümler barındıran T.C Anayasası aynı zamanda mevcut hükümlere riayet etmeyi devletin bir görevi olarak göstermektedir. Söz konusu hükümler devletin temel amaç ve görevleri arasında gösterilen kişilerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı ekonomik engellerin kaldırılması ve kişilerin kendi varlığını geliştirmesi için gerek duyulan koşulların sağlanması ifadesi ile desteklenmektedir (Centel, 2016,s.3). Nitekim bu durum, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesinde yer alan “Sosyal Hukuk Devleti” olgusu için temel gereksinimlerdenidir.

2.3.1.2. 4857 sayılı İş Kanunu

2003 yılında yürürlüğe girmiş olan 4857 sayılı İş Kanunu, işverenler ile belirli bir iş sözleşmesine dayandırılarak çalışan işçilerin çalışma koşulları ile çalışma ortamındaki hak ve sorumluluklarını düzenlemeyi amaçlamıştır (Centel, 2016, s.17). Ancak elli ve daha az sayıda işçi çalıştırılan tarım ve orman işlerinin gerçekleştirildiği işyerleri ve işletmeler kanun kapsamına alınmamıştır (madde 4/b) (Centel, 2016, s22). Bu açıdan bakıldığında, sayıca çoğunluğu sağlayamayan ve genellikle bir sözleşmeye tabi olmayan mevsimlik tarım işçileri ve onların çalıştığı üretim alanları kapsam dışında kalmaktadır. Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu'nda

mevsimlik çalışma ile ilgili düzenlemeler yer alsa da hukuki bir tanımlama yapılmadığı görülmektedir.

4857 sayılı İş Kanunu kapsamının sınırları belirlenirken, işçilerin niceliğinin yanı sıra yapılacak olan işin niteliğini de belirtilmiştir. Buna göre yapılan işin niteliği yönüyle en fazla otuz gün sürecek olması işi “süreksiz”, otuz günden fazla sürmesi ise işi “sürekli” kılmaktadır (madde 10) (Centel, 2016,s.31). Bu duruma göre işçilerin 4857 sayılı İş Kanunu ya da 6098 sayılı Borçlar Kanundan yararlanabileceği belirlenmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma süreleri, çalışılan bölge esas alınarak bakıldığında toplamda otuz günü geçebilmektedir. Ancak, çalışılan işyerleri ve işverenlerin farklı olması nedeniyle çalışılan her bir iş 30 günün altında kalacağından işin niteliği süreksiz olarak görülmektedir. Bu durum mevsimlik işler üzerinde tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü bir mevsimlik iş 30 gün veya daha az sürede tamamlansa dahi yılın belirli döneminde tekrar ediyor olması onun sürekliliğini etkilememektedir. Bu açıdan yapılan mevsimlik işin yapıldığı süre yerine işin niteliğinin doğru bir şekilde belirlenmesi önem taşımaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu’nda yer alan ve işçilerin korunmasında en önemli mekanizma olan “iş güvencesi” düzenlemesinin uygulanabilmesi için otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde asgari altı aylık kıdem sahibi olma şartı aranmaktadır. Buna karşın tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamına alınabilmesi için işçi sayısının elli birden fazla olması gerekmektedir. Bu nedenle tarım işçilerinin iş güvencesinden yararlanması zorlaşmaktadır. Diğer yandan yasada belirtilen asgari altı aylık kıdem şartının aranması genellikle mevsimlik olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin söz konusu haklardan yararlanmasını imkânsızlaştırmaktadır. Kıdem şartı sağlanırken, aynı işverenin bir ya da farklı işyerlerinde çalışılan sürelerin birleştirilmesi söz konusu olsa da (madde 18/4) yıl içerisinde farklı bölgeler ve işverenler ile çalışan tarım işçilerinin bu şartı yerine getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla tarım işçileri söz konusu haklardan yararlanamamaktadır (Kablay, 2015, s. 94).

4857 sayılı İş Kanununda mevsimlik tarım işleri mesleki amaçlı geçici iş ilişkisine konu edilmektedir(madde 7/2,b). Buna göre mevsimlik tarım işlerinde süre sınırı bulunmaksızın geçici iş sağlama sözleşmesi kurulabilmektedir. Ancak 50 ve daha az işçi çalıştıran yerlerde 4857 sayılı İş Kanunu uygulanamamaktadır

(madde 4/1). Dolayısıyla, sayı şartını taşıyan işyerlerinde mevsimlik tarım işlerinde çalışan geçici işçilere İş Kanunu'nun 7. Maddesi uygulanmaktadır. Buna karşın diğer konularda Borçlar Hukuku hükümleri uygulanmaktadır. Diğer yandan 4857 sayılı kanun ile mevsimlik tarım işleri haricinde mesleki amaçlı geçici iş ilişkisinin kurulmasının önüne geçilmiştir. Yalnızca mevsimlik işler hariç dönemsellik arz eden iş artışlarında özel istihdam bürosu işçinin çalışabileceği hükme bağlanmıştır (madde 7/2, g). Bu hükmün nedeni olarak bayram öncesi şeker üretimi, seçim öncesi bayrak üretimi gibi iş yoğunluğunun artacağı önceden tahmin edilen dönemler ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda geçici iş sağlama sözleşmesi en fazla dört ay süre ile kurulabilmektedir (madde 7/3) (Süzek, 2017, s.296).

4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesinde yer alan "Çalıştırma Yaşı ve Çocukları Çalıştırma Yasağı" kapsamında çocukların çalışmalarına ilişkin hükümler yer almaktadır. Çocukların çalışmasında yaş sınırı olarak 15 yaşın doldurulması şartı getirilmiştir. Ancak 14 yaşını dolduran ve zorunlu eğitim dönemini tamamlamış çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitimlerine engel olmayacak biçimde hafif işlerde çalıştırılabilecekleri hükmü yer almaktadır. 14 yaşını doldurmamış çocukların ise yine söz konusu gelişim süreçlerine engel olmayacak biçimde sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her faaliyet için ayrı izin almak şartı ile çalıştırılabilecekleri ifade edilmiştir (Centel, 2016, s.82).

4857 sayılı İş Kanunu kapsamının dışında kalan mevsimlik tarım işçileri haftalık ve yıllık izin, hastalık izni, ücret, sözleşme yapma ve feshetme, iş sağlığı ve güvenliği gibi birçok haktan mahrum kalmaktadır. Dolayısıyla İş Kanununda belirtilen azami günlük ve haftalık çalışma saatinin de oldukça üzerinde uzun sürelerde çalıştırılmaktadırlar. Ayrıca mevsimlik çalışmaya tüm aile bireylerinin katılması çocuk ve genç işçilerin kanuna aykırı biçimde çalıştırılmasına neden olmaktadır (MSG, 2010, s.2). Diğer yandan mevsimlik tarım işçiliğinde söz konusu hükümlerin eksikliği işverenler tarafınca kayıt dışı istihdamı tetikleyici bir unsur olmakta, çalışanların yaşam ve çalışma koşullarını ağırlaştırmaktadır.

2.3.1.3. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

4857 sayılı İş Kanunu, *dördüncü maddesindeki istisnalar dışında kalan bütün işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, işçilere ve*

faaliyet konusuna bakılmaksızın uygulanmaktadır (Centel, 2016, s. 17). İş kanunu kapsamı dışında tutulan iş ve işyerlerinde ise 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nda yer alan "hizmet sözleşmesi" hükümleri uygulanmaktadır (Yiğit, 2018, s.37). Hizmet sözleşmesinde çalışma koşulları sözleşme serbestisi esasına göre belirlendiğinden, işçiliğe yönelik özel bir konuma içermemektedir. Diğer yandan hizmet sözleşmesinden doğan anlaşmazlıklar bir hukuki anlaşmazlık olarak mahkemelerce çözülmektedir. Buna karşın İş Kanunu uygulamalarının Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı başta olmak üzere birçok denetim mekanizmasına sahip olduğu bilinmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2018, s. 68).

6098 sayılı Borçlar Kanununda çalışma ilişkileri, 4857 sayılı İş kanunu ile aynı doğrultuda düzenlenmiştir. Dolayısıyla, 1 Temmuz 2012 tarihinde 6098 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle, mevsimlik gezici tarım işçilerinin hakları, 4857 sayılı İş Kanunu ile paralel hale gelmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s.49). Ancak mevsimlik tarım işçiliğinin kayıt dışı bir istihdam türü olması, işçilerin bir sözleşmeye bağlı olmadan çalışmaları ve gereken bilgiye sahip olmamaları, işverenlerin takip imkânının zorluğu gibi nedenlerden ötürü çalışmanın sonraki bölümünde de görüleceği üzere söz konusu haklardan yararlanamamaktadırlar.

2.3.1.4. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

2006 yılında kabul edilen 5510 sayılı kanun, sosyal sigortalar ile genel sağlık sigortası (GSS) açısından kişileri güvence altına almayı, sigortadan yararlanacak kişi ve haklarını, yararlanma şartlarını belirlemeyi amaçlamıştır (Centel, 2016,s.455). Ancak 1 Mart 2011 tarihine kadar süresiz tarım işleri 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun kapsamına alınmamıştır. 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile birlikte bu durumdan vazgeçilerek, süresiz olarak çalışan işçilerin de sigortalanabilmelerine imkân tanınmıştır. Buna göre, süresiz tarım işlerinde çalışanlar, sigortalı oldukları dönem dışında isteğe bağlı sigorta yaptırabilecektir. Yaptırılacak bu sigortalılık 4/a kapsamında değerlendirileceğinden işçiler hem genel sağlık sigortasından hem de yaşlılık sigortasından yararlanabilecektir. Diğer yandan aylık geliri asgari ücretin üçte birinden az olan süresiz tarım işçilerinin genel sağlık sigortası primleri devlet tarafından ödenmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s.49). Bu doğrultuda tarım işçilerinin sosyal güvenlik sistemine dâhil olmasına fırsat tanınsa da işçilerin kayıtlı çalışması gerekmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki mevsimlik tarım

işçilerine çalıştıkları süre boyunca işveren ya da bahçe sahipleri tarafından bir sigorta işlemi gerçekleştirilmemektedir. Ayrıca işçiler genellikle yılın geri kalanında çalışmadığından isteğe bağlı sigorta uygulamasından faydalanamamaktadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri için sigortalılık ve emeklilik hayal olmaktadır. (Kablay, 2015, s.96).

Kayıt dışılık tarım sektöründe yalnızca tarım işçileri için geçerli olmayıp, bahçe sahipleri için de söz konusudur. 5510 Sayılı Kanun gereğince 4/1-b kapsamında sigortalı olması gereken bahçe sahipleri kendi sigortalarını da yaptırmama yoluna gitmektedirler. Diğer yandan bahçe sahiplerinin bir kısmının da başka bir statüde sigortalı olması (4/1-a, 4/1-c) tarımda sigortalı olmayı engellemektedir. Dolayısıyla tarım sektöründe genel bir güvencesizlikten söz edilebilir (Kablay, 2016, s. 286).

2.3.1.5. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

Tarım işçilerinin örgütlenmesi konusunda çalışılan kurumun niteliği, çalışma biçimi ayırt edilmeksizin herhangi bir yasaklama getirilmediği bilinmektedir. Ayrıca 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 35/3. maddesinde “faaliyetleri bir yıldan az süren işlerde uygulanmak üzere yapılan toplu iş sözleşmelerinin süresinin bir yıldan az olabileceği” ve “işin bitmemesi halinde bu sözleşmelerin bir yılın sonuna kadar uygulanacağı” ifadelerine yer verilmiştir (Centel, 2016,s.359).

Ancak uygulamada tarım işçilerinin sendikal örgütlenme ve toplu iş sözleşmesi haklarından yararlanmadıkları görülmektedir. Tarımsal çalışmaya yönelik yeterli yasal düzenlemelerin olmayışı, çalışılan işlerin kısa süreli olması, çalışma sürelerinin uzunluğu ve çalışan işçi gruplarının küçüklüğü gibi nedenler tarım işçilerinde örgütlenmeyi zorlaştırmakta ve toplu hareket etme bilincinin gelişmesine engel olmaktadır (MSG, 2010, s. 4).

2.3.1.6. 6631 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

30 Haziran 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 6631 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemeyi hedeflemiştir. Kanunda yer alan 2/1. maddede kanunun kamu ve özel sektöre ait tüm işler ve

işyerlerinde faaliyet konuları dikkate alınmaksızın tüm çalışanlara uygulanabileceği ifadesine yer ver verilmişken, 2/2. maddesinde kanun kapsamında bırakılan faaliyet ve kişiler belirtilmiştir (Centel, 2016, s.273).

Belirtilen istisnaların içerisinde tarımsal faaliyetlere ve tarım işçilerine yönelik bir ibarenin bulunmayışı, tarım işçilerinin de bu kanun kapsamında değerlendirilebileceğini göstermektedir. Ancak 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun hükümlerinin mevsimlik tarım işçileri üzerinde uygulanmasının pek mümkün olmadığı görülmektedir. Söz konusu kanun, her ne kadar tüm iş ve işyerlerini kapsayıcı olarak hazırlanmış olsa da genel olarak sanayi üretimi yapılan işyerlerine yönelik bir düzenleme olduğu söylenilebilir (MİGA, 2012, s.8). Mevsimlik tarım işlerinin sanayi işlerine kıyasla denetim mekanizmasından uzak oluşu, bahçe sahibi ya da işverenlerin kanunda belirtilen gerekli önlemleri almasında elini yavaşlatmaktadır. Dolayısıyla yapılması gereken öncelikli çalışma, bahçe sahibi ya da işverenlerin uygulanabilmesi mümkün ve etkili yasal düzenlemeleri hayata geçirebilmelerini ve yasal sorumlulukları konusunda bilinçlenmelerini sağlamak olmalıdır.

2.3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Genelge ve Yönetmelikler

2.3.2.1 Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği

Tarım aracıları çalışılacak olan iş, çalışma ve yaşam şartlarını belirlemede işveren ile mevsimlik tarım işçileri arasında bağlayıcı bir göreve sahiptir. Bu yönüyle tarım aracılarını mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkilerini düzenleyen kişiler olarak tanımlamak mümkündür. Türkiye İş Kurumu tarım aracılarına yönelik bir yönetmelik düzenlemiştir. 27.05.2010 tarihli ve 27593 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği ile tarım aracıları ile işverenler ve mevsimlik tarım işçileri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi hedeflenmiştir.

Türkiye İş Kurumu tarafından bu konu ile ilgili 14.03.2004 tarihli “25402 sayılı Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik” 2010 yılında yürürlükten kaldırılmış ve yerine “27593 sayılı Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği” yürürlüğe konmuştur. Tarım aracılığı yönetmeliğinin üçüncü bölümünde yer alan 7-10. maddelerde, aracı belgesi, belgenin geçerlilik süresi, aracılık sicili ve aracılığın devredilemeyeceğine yönelik

hükümlere yer verilmiştir. Söz konusu hükümlerde aracılık belgesi almayan tarım aracılarının aracılık yapmasının engelleneceği, aracılığın sadece aracılık belgesine sahip olanlar tarafından yapılabileceği ve aracılığın devredilemeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca aracılık belgelerinin üç yıl süre ile yenilenmesi gerektiği (madde 8) ve her aracı için bir aracı sicili düzenleneceği belirtilmiştir (madde 9). Ancak görülmektedir ki tarım işlerinde aracılık edenlerin önemli bir bölümü aracı belgesi olmaksızın çalışmayı sürdürmektedir.

Tarım aracılığı yönetmeliğinin 11.maddesinde aracılarının yükümlülüklerine yer verilmektedir. Söz konusu yükümlülükler arasında dikkat çeken bir nokta aracılık hizmet bedelinin tahsili olmuştur. Buna göre tarım aracıları, iş bulmasına aracılık ettiği mevsimlik tarım işçilerinden ücret almayacak ve gerçekleştirdiği aracılık hizmetinin bedelini yalnızca işverenden talep edebilecektir. Ancak uygulamada görülmektedir ki tarım aracıları gerçekleştirdikleri aracılık hizmeti için mevsimlik işçilerden iş bulma komisyonu adı altında bedel tahsil etmektedir.

Yönetmeliğe göre, tarım işçilerinin görevlerini yönetmeliğe bağlı kalarak gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri Türkiye İş Kurumu ile mahalli idare amirleri tarafından denetlenecektir (madde 15). Ancak gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle, denetleme mekanizmasının zayıf kaldığı ve aracılarının genellikle tarım aracısı belgesi olmaksızın çalıştığı görülmüştür.

2.3.2.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Konulu 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarına yönelik doğrudan bir yasanın olmamasıyla birlikte, diğer yasaların belirli bölümlerinde yer aldığı bilinmektedir. Ancak bu durum mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarında karşılaştıkları sorunları tamamen çözememektedir. T.C Anayasası'nda yer verilen Türkiye'nin sosyal bir hukuk devleti olmasının gereğince mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve haklarının korunmasına yönelik 2010 yılında "2010/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi" konulu bir genelge yayımlanmıştır (Yiğit, 2018, s.39). Böylece mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için geldikleri bölgelerde yaşadıkları sağlık, eğitim, ulaşım, barınma, güvenlik gibi temel

sorunlarının çözümünde ilgili devlet kurumları ve idare birimleri görevlendirilmiştir.

19 Nisan 2017 tarihinde resmi gazetede yayımlanan “Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 sayılı Genelge ile 20106 sayılı Genelge yürürlükten kaldırılmıştır. Aşağıda 2017/6 sayılı Genelgede bulunan bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre:

- I.Mevsimlik işçilerin ağırlıklı olarak çalıştıkları bölgelerde, bölgenin iklim şartlarına uygun, işçilerin temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli ortak kullanım alanlarına sahip, su elektrik ve kanalizasyon sistemleri olan, güvenli, alt ve üst yapısı olan geçici yerleşim yerleri kurulacaktır.
- II.İlk Halk Sağlığı Müdürlükleri tarafından, mevsimlik tarım işçilerine ve ailelerine kanser ve bulaşıcı hastalıklara karşı sağlık taramaları, aşılama, gebe, bebek ve çocukların izlenimleri yaptırılacak, üreme ve kadın sağlığı hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri ve sağlık okuryazarlığı faaliyetleri düzenli olarak yürütülecek, mevsimlik işçilerin bu faaliyetlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin ağırlıklı bulunduğu bölgelerde, sağlık personelinin istihdamı yeterli düzeye getirilerek, hizmet ihtiyacının durumuna göre çalışma saatleri düzenlenecektir.
- III.Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri tarafından aileler bilgilendirilerek sosyal hizmetler imkânlarından kadın, çocuk, engelli ve yaşlıların yararlanması sağlanacak. Ayrıca okul döneminde olmayan çocuklara eğitim ve bakım hizmeti sunmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri tarafından çocuk gelişim uzmanları görevlendirilecektir.
- IV.Okul çağında olan çocukların eğitime devam edebilmesi konusunda Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanmış olan 2016/6 Genelgesinin hükümleri dikkatli bir biçimde uygulanacak; İl Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından, geçici yerleşim alanlarında etkin eğitim merkezleri oluşturulacaktır.
- V.Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından mevsimlik işçilerin çalıştıkları ve yaşadıkları bölgelere güvenli ulaşımını sağlamak amacıyla göç alan ve veren yerler arasındaki trafik denetimleri artırılabilecektir. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerini taşıyan karayolu taşıtlarının

24.00-06.00 saatleri arasında şehirlerarası yolculuk yapmamaları sağlanacaktır.

VI.Mevsimlik tarım işçilerinin daimi yaşadıkları bölgelere dönüşlerinde çalışma ve iş bulma kurumu il müdürlükleri, halk eğitim merkezleri ve mesleki eğitim merkezleri tarafından ihtiyacı olan işçilerin tespit edilerek eğitim ihtiyaçları karşılanacak, yetişkin işçilere okuma-yazma ve/veya meslek edindirme kursları ile sosyal-kültürel faaliyetler düzenlenecektir.

VII.Yatırım izleme veya koordinasyon başkanlıklarına veya il özel idarelerine ödenek aktarılması konusunda, her yıl en geç Şubat ayına kadar Valilik tarafından hazırlanması ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına gönderilmesi gereken “Mevsimlik Tarım İşçileri Eylem Planı” esas alınacaktır. Ayrıca eylem planında geçici yerleşim alanlarının oluşturulması konusuna öncelik verilecektir.⁶

Yukarıda ifade edilen genelge maddeleri ve diğer maddeler ile birlikte mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarına yönelik eksiklerin giderilmesi için devlet kurumlarına sorumluluklar yüklenen yasal bir dayanak oluşturulmak amaçlanmıştır.

2.3.2.3. Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği

5 Mart 2015 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmış olan 29258 sayılı Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği'nde mevsimlik tarım işçilerine yönelik düzenlemelere de yer verilmiştir. 25 Mayıs 2018 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 30431 sayılı yeni yönetmelikte de mevcut düzenlemeler yer almaktadır. Yönetmeliğin 30/2 maddesinde yer alan mevsimlik tarım işçilerine yönelik düzenlemeler aşağıdaki gibidir (Sağlık Bakanlığı, 2018, s.148):

I.Mevsimlik tarım işçilerine birinci basamak sağlık hizmetinin sunmak ve sunulmasını koordine etmek.

II.Sunulan sağlık hizmetlerini Bakanlığın belirlediği standartlara uygun olarak kaydetmek ve bu bilgileri kişinin kayıtlı bulunduğu aile hekimi ve toplum sağlığı merkezi ile paylaşmak.

⁶ Mevsimlik tarım işçileri konulu genelge hakkında detaylı bilgi için “Mevsimlik Tarım İşçileri İle İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419.htm> (Erişim Tarihi: 03.11.2019)

III.Mevsimlik tarım işçilerine sunulacak sağlık hizmetleri üzerine eğitimler düzenlemek ve personel farkındalığı oluşturmak

IV.Mevsimlik tarım işçileri üzerine farkındalık eğitimleri düzenlemek.

V.İlgili kurum ve kuruluşlar ile birlikte bölgedeki dönemsel nüfus hareketliliğinin takibini yapmak ve görev tanımında yer alan gerekli önlemleri almak.

Söz konusu düzenlemeler ile öncelikli olarak mevsimlik tarım işçilerinin sağlık hizmetine erişiminin kolaylaşması hedeflenmiştir. Diğer yandan ailecek göç eden ve çalışacakları bölgelerde ortak alanlarda yaşam sürdüren mevsimlik tarım işçilerinin salgın ve bulaşıcı hastalıklara yakalanmasının engellenmesi istenmektedir.

2.3.2.4. 2012/20 sayılı Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Konulu Genelge

20 Eylül 2012 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından çıkarılan 2012/20 sayılı “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi” konulu genelgede, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarına yönelik bazı hükümler içermektedir.

Genel olarak çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitimlerine devam etmelerine yönelik olarak hazırlanmış olan genelde 7 maddeden oluşmaktadır. Genelgenin 5. maddesinde mevsimlik tarım işçilerine ve çocuklarına yönelik hükümler bulunmaktadır. Buna göre mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının sağlık, eğitim, beslenme, giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması sağlanacak ve çalıştırılmaları sona erdirilecektir. Ayrıca çocuk işçiliğinin çocuklar üzerinde yarattığı kötü etkiler hakkında ebeveynler ve çocuklara farkındalık kazandırılması sağlanacak ve okul yaşında olanların eğitime devamlılığı sağlanacaktır. Sağlık sorunları olan çocukların ise tedavilerinin yaptırılacak ve gerek duydukları sosyal ve psikolojik desteğin meslek elemanlarınca karşılanacaktır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012).

2.3.2.5. 2016/5 Sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Konulu Genelge

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 21 Mart 2016 tarihinde çıkarılan 2016/5 sayılı genelge, yılın belirli dönemlerinde çalışmak için farklı bölgelere göç eden ailelerin çalışma dönemlerinin okul dönemi ile çakışması sonucunda çocukların eğitimden mahrum kalmalarını engellemek amacıyla hazırlanmıştır.

Genelgeye göre, çocukların çalışmak için gidilen bölgelerde eğitimine devam etmesini sağlamak amacıyla, okul müdürü ya da müdür yardımcısı ve öğretmenlerden oluşan takip ekipleri kurulacaktır. Takip ekipleri ile zorunlu eğitim çağında olan çocukların tespiti yapılacaktır. Kayıtlı okullarına geri dönen çocukların ihtiyaç duymaları halinde telafi eğitimleri verilecektir. Taşımali eğitim alması gereken çocuklar için il/ilçe milli eğitim müdürlükleri tarafından gerekli önlemler alınacak ve taşımali eğitimin kapsamı dışında kalan çocuklar için çocukların yoğun oldukları bölgelerde merkezdeki okulla ilişkili sınıflar ya da prefabrik yapılar kurularak görevlendirilecek öğretmenler ile eğitim sağlanacaktır. Mevsimlik tarım işçisi ailelere yaşam boyu eğitim felsefesinden hareketle halk eğitim merkezleri tarafından meslek edindirme kursları, aile içi ve bireysel eğitim-danışmanlık hizmetleri verilecek ve imkânlar dâhilinde I. ve II. kademe okuma yazma kursları düzenlenecektir. Ayrıca okul döneminin dışında kalan yarıyıl ve yaz tatili dönemlerinde mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim eksiklerini tamamlamak amacıyla destekleme kursları verilecek ve sosyal etkinlikler düzenlenecektir.

Söz konusu genelge, mevsimlik tarım işçisi çocukların kesintisiz eğitim alma hakkını gözetirken, aynı zamanda eğitim dönemi dışında düzenlenmesi öngörülen kurslar ve sosyal etkinlikler ile çocuk işçiliğini önleme konusunda da destekleyici bir yasal düzenleme olarak görülebilir.

2.3.3. ILO Sözleşmelerinde Mevsimlik Tarım İşçileri

Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO) çalışma ilişkilerine ve çalışma koşullarına yönelik Türkiye'nin de onay verdiği birçok sözleşme ortaya koymuştur. Bu sözleşmelerde çalışma ilişkileri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, bireylerin insana yakışır biçimde çalışabilmesi için gerekli koşulların sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde mevsimlik tarım işçilerini de kapsayan ILO sözleşmelerinden bahsedilecektir.⁷

Çalışma koşulları ve çalışma ilişkilerinin iyileştirilmesine yönelik ILO sözleşmelerinin başında 1958 yılında oluşturulan 111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) sözleşmesi ve 1951 yılında oluşturulan 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi

⁷ Türkiye 8 temel sözleşmenin tamamını, Yönetişim sözleşmelerinin 4'ünden 3'ünü ve teknik sözleşmelerden 177 sözleşmeden 48'ini onaylamıştır. Detaylı bilgi için bkz: www.ilo.org

gelmektedir. Bu sözleşme maddeleri T.C. Anayasası'nda da yer alan "kanun önünde eşitlik" ve "ücrette adaletin sağlanması" ifadeleri ile aynı doğrultudadır. Böylece çalışma hayatında bireylerin dil, din, ırk, mezhep, cinsiyet, siyasi görüş gibi sebeplerle ayırımı uğramadan ya da üstün tutulmadan eşit şekilde davranılması ve aynı şartlarda çalışan bireylerin eşit ücret hakkına sahip olması amaçlanmıştır. Ayrıca 6 Haziran 1930 tarihli 29 No'lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi de üye ülkelerin en kısa zamanda ne biçimde olursa olsun zorla çalıştırılmanın kaldırılmasını taahhüt etmektedir (www.ilo.org). Bunlara ek olarak 28 Haziran 1962 tarihinde 118 No'lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi oluşturulmuş ve bu sözleşme 25 Haziran 1974 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ILO'nun 21 Ekim 1921 tarihinde kabul ettiği 11 No'lu Örgütlenme Özgürlüğü(Tarım) sözleşmesine onay vermiştir. Söz konusu sözleşme 28 Ekim 1960 tarihinde resmi gazetede yayımlanmış ve 29 Mart 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmede ifade edilen "Milletlerarası Çalışma Teşkilatının bu sözleşmeyi onaylayan her üyesi tarımda çalışan bilumum şahıslara, sanayi işçilerinde olduğu gibi, dernek kurma ve birleşme haklarını aynen sağlamayı ve tarım işçileri bakımından bu hakları tahdit edici kanuni ve sair hükümleri ilga etmeyi taahhüt eder." maddesi ile tarım işçilerinin örgütlenmesinde serbestlik tanınmıştır.

ILO tarafından 3 Haziran 1981 tarihinde oluşturulmuş 155 No'lu İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme ile üyelere iş sağlığı, iş güvenliği ve çalışma ortamına ilişkin istikrarlı bir ulusal program geliştirilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Sözleşmenin tüm ekonomik faaliyet kollarını kapsıyor olması mevsimlik tarım işçilerinin de bu alanda korumaya alınması gerektiğinin bir göstergesidir. Diğer yandan 2006 yılında ILO tarafından kabul edilen 187 No'lu İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi de 16 Ocak 2014 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeye göre, "sözleşmeye onay veren her üye ülke iş kazaları, meslek hastalıkları ve ölümleri önlemek için en fazla temsil kabiliyetine sahip işçi ve işveren kuruluşlarının temsilcilerine danışarak ulusal bir politika ve sistem ile iş sağlığı ve güvenliği sisteminin geliştirilmesine sürekli olarak katkı sağlayacaktır".

ILO'nun 1991 yılında temel haklara yönelik oluşturduğu 8 sözleşmeden bir tanesi de 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesidir. Bu sözleşme üye ülkelere kötü şartlarda gerçekleşen çocuk işçiliğinin önlenmesi ve yasaklanması için gerekli tedbirleri alması sorumluluğunu yüklemektedir. Kötü şartlarda çalışmanın içerisinde yer alan borç karşılığı ya da bağımlı olarak çalıştırılma ifadesi mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar ile yakından ilişkilidir. Ayrıca tarım sektörü 182 No'lu Sözleşmede belirtilen “doğası veya gerçekleştirildiği koşullar gereği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı işler” arasındadır (Kablay ve Aysan, 2019, s. 146). Aynı zamanda 2 Ağustos 2001 yılında Türkiye’de yürürlüğe girmiş olan bu sözleşmede çocuk işçiliğinin en temel sebebi yoksulluk olarak gösterilmiş ve uzun vadeli çözüm olarak yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân veren sürekli ekonomik büyüme ileri sürülmüştür. Ayrıca 18 yaşın altındaki herkesin çocuk kavramı içerisinde değerlendirileceği bildirilmiştir.

2.3.4. Yabancı Mevsimlik Tarım İşçilerine İlişkin Düzenlemeler

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak üzere Türkiye içerisinde olduğu gibi sınır ülkelerden de çalışma bölgelerine göçler yaşanmaktadır. Özellikle Karadeniz bölgesinde gerçekleşen çay ve fındık hasadında ağırlıklı olarak Gürcistan uyruklu işçilerin çalıştığı görülmektedir.

29 Ağustos 2003 tarihli ve 25214 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği”, 6 Mart 2003 tarihinde resmi gazetede yayımlanan 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun” Kapsamında Türkiye’de çalışacak yabancı işçilere çalışma izninin verilmesi, sınırlandırılması, iptali, çalışma izni muafiyeti ve bildirim yükümlülüklerinin nasıl gerçekleşeceğine yönelik usul ve esasları içermektedir. Söz konusu yönetmeliğin beşinci bölümünde izinlerin sınırlandırılmasına ilişkin ifadeler yer verilmiştir (madde 20). Buna göre “*Çalışma izinleri iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler, istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik konjonktür koşullarının gerekli kaldığı hallerde, belirli bir süre için, tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli bir meslek, işkolu veya mülki ve coğrafi alan itibariyle sınırlandırılabilir.*”. Ayrıca söz konusu yönetmeliğin üçüncü kısmının birinci bölümünde yer alan “Çalışma İzni Muafiyetleri” başlığı

altında muafiyete tabi durumlara yer verilmiştir. Ancak söz konusu durumlar arasında yabancı tarım işçilerine yönelik bir ifade bulunmamaktadır.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Karadeniz Bölgesinde tarımsal faaliyetlerde çalışacak Gürcistan uyruklu yabancılara yönelik çalışma izni muafiyeti uygulamasını getirmiştir. Buna göre Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak isteyen Gürcistan uyruklu yabancılardan çalışma izni muafiyeti alınması zorunludur. Çalışma izni muafiyeti çalışacakları ilçe kaymakamlıklarına yapılmaktadır. Çalışma izni muafiyeti kapsamında Gürcü işçiler bir takvim yılı içerisinde en fazla 90 gün süresince fındık ve çay hasadında çalışabilecektir. Ancak bu süre işçilerin vize süresi, vize muafiyeti süresi, ikamet izni süresi gibi Türkiye’de yasal kalma süresi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışma izni muafiyeti başvuruları iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Öncelikle Gürcistan uyruklu işçiler, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının web uygulaması (YUMI-NET) üzerinden istenilen bilgileri sisteme kaydederek, başvuru formunu tamamlamaktadırlar. Son aşamada ise, başvuru belgesi ve gerekli diğer belgeler ile birlikte çalışacakları ilçe kaymakamlıklarına başvurarak kaymakamlıklardan çalışma izni muafiyeti kapsamında olduklarını gösteren belgeyi almaları gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FINDIK TARIMINDA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ: GİRESUN BULANCAK'TA BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. ALAN ARAŞTIRMASININ AMACI VE YÖNTEMİ

3.1.1. Alan Araştırmasının Amacı

Son yıllarda Türkiye tarımının dönüşümü, tarım tartışmaları, kapitalizm ve tarım ilişkisini konu alan çalışmaların sayısında önemli bir azalma yaşandığı görülmektedir.⁸ Özellikle fındık üretimi üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda üretim ilişkilerinde teknik gelişmelerin ön planda tutulduğu ve çalışma ilişkilerinin ihmal edildiği görülmektedir. Ulusal tez merkezinde yer alan çalışmalar incelendiğinde yapılan çalışmaların genellikle ziraat alanında gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Her ne kadar sanayileşmenin öncelikli görüldüğü bir dönem yaşansa da, halen tarım sektöründe yer alan %18'lik istihdam Türkiye'de tarımı ve tarım sorununun önemini ortaya koymaktadır.⁹

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren sermayenin dünya ile bütünleşmesi ve üretim süreçleri üzerinde artan denetim mekanizması ile kapitalizmin tarım sektörüne girişi üretim ve emek üzerinde farklı etkilere yol açmıştır. Birinci ve ikinci bölümlerde bahsettiğimiz neoliberal politikalar çerçevesinde Türkiye tarımı *yoğun kapitalist ilişkiler temelinde yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Bu dönüşüm süreci tarımdaki çalışma ve sosyal ilişkilerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda mevsimlik tarım işçiliği son yıllarda daha da yaygınlaşmıştır.*

Mevsimlik tarım işçiliğinin tarımda gerçekleşen kapitalist gelişmeler boyutunda hangi noktada bulunduğu, mevsimlik tarım işçilerinin tarım üreticileri ve devlet ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ve bu ilişkilerin mevsimlik tarım işçileri bakımından ne tür sonuçlanabileceğinin ortaya konması tarımda kapitalistleşme süreçlerinin anlaşılması için gereklidir. Bu soruların cevaplanması ve söz konusu sürecin gerçekçi bir biçimde ortaya konması kuşkusuz

⁸ Türkiye'de tarım alanında yapılan çalışmaların ve köylülük hakkındaki gözlemlerin incelemesi için bkz: Metin Özügürlü, "Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı", 2013, Ankara.

⁹ 6 Aralık 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan Büyükşehir Yasası sonucunda, 2012 yılında %22.7 olan kırsal nüfus oranının %8.7'ye düşmesi gerçekçi yaklaşımdan uzaktır. Bu nedenle kırsal nüfusun tarımsal istihdam oranına yakın olabileceği düşünülmektedir.

gerçekleştirilen alan çalışmaları ile mümkün olmaktadır. Her ne kadar tüm durumlar için genel-geçer yargılar oluşturmada yetersiz kalsa da sayısal verilere ulaşmada güçlük yaşanan tarım sektöründe alan çalışmaları gerçekçi bir durum analizi yapmada önemli bir yere sahiptir.

3.1.2. Alan Araştırmasının Yöntemi

Türkiye tarımında gerçekleşen dönüşümlerin ve bu dönüşümlerin istihdam üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi açısından tarımsal bir istihdam biçimi olan mevsimlik tarım işçiliği çalışma alanı olarak tercih edilmiştir. Bu doğrultuda mevsimlik tarım işçilerinin yaygın biçimde yer aldığı fındık tarımında çalışma ilişkileri, devlet-fındık üreticisi-tarım aracısı-mevsimlik tarım işçisi arasındaki ilişkinin boyutu, mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları daha somut olarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla alan araştırması araştırma evreninin belirlenmesi, örneklem seçimi ve alan araştırmasının gerçekleştirilmesi olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

3.1.3. Araştırma Evreninin Belirlenmesi: Fındık Tarımında Öncü Bir İlçe: Bulancak İlçesi

Alan araştırmasının ilk aşaması olan araştırma evreninin belirlenmesi konusunda mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olarak yapıldığı bölgeler incelenmiştir. Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin ağırlıklı olarak kullanıldığı tarım ürünlerinin başında fındık gelmektedir. Fındık üretimi Türkiye genelinde Doğu Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere, üç standart bölgeye ayrılmıştır. Dünya’da fındık üretiminin yaklaşık %70’ini karşılayan Türkiye’de I. standart bölge içerisinde yer alan ve dikim alanlarının %17’sini kaplayan Giresun diğer illerden daha iyi kalitede meyve yetiştirmektedir (GTB, 2017, s.10). Bu durum araştırma evreninin Giresun olarak belirlenmesinde etkili olmuştur.

Ancak çalışma kapsamının genişliğine karşın çalışma süresindeki ve çalışmanın gerçekleşmesine yönelik maddi sınırlılıkların olması ve ilçede fındık tarımının ağırlıklı olarak gerçekleştirilmesi nedenleriyle çalışmanın Giresun-Bulancak’ta gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

3.1.4. Bulancak İlçesi’nin Tarihçesi

Karadeniz sahil şeridinde yer alan Bulancak ilçesi konum olarak Giresun’a 10 km. mesafede bulunmakla birlikte 66.736 toplam nüfusa sahiptir (Tüik, 2018).

Yüz ölçümü 608 km² olan, 16 mahalle ve 61 köyü bulunan Bulancak ilçesi gerek nüfus yoğunluğu gerek ekonomik faaliyetler açısından Giresun'un en büyük ilçesidir. İlçenin sınırları Piraziz ilçesi, Giresun il merkezi, Ordu ili ve Dereli ilçesi ile çevrelenmiştir.

Görsel 1: Giresun İlçeler Haritası

Bulancak İlçesinin tarihçesine bakıldığında doğrudan isminin “Bulanucak” olarak yer aldığı ilk kaydın 1547 yılından kalmış bir belge olduğu bilinmektedir. Bu ismin bölgeye 14. yüzyılda yerleşmiş olan Türkmen boyları tarafından verildiği ifade edilmektedir. 1455 yıllarına ait Osmanlı dönemi belgelerinde bölge “Niyabet-i Kepsil” isminde küçük bir idari birim içerisinde yer verilmiştir (GİKTİM, 2019).

1928 yılında Bulancak nahiyesi olarak Trabzon sancağının bir kazası olan Giresun'a bağlı olan bölge, 1934 yılında ilçe olmuştur. Bu dönemde bölge Bulancak, merkez, Piraziz ve Kovanlık'ın bulunduğu alandan oluşmaktadır. 1988 yılında Piraziz bölgesinin de ilçe olmasıyla birlikte Bulancak, merkez ve Kovanlık'tan oluşan bölge ilçe sınırları içerisinde kabul edilmiştir. Son olarak 2004 yılında Aydındere bölgesinin de dâhil edilmesiyle ilçe günümüzdeki sınırlarına kavuşmuştur.

Bulancak ilçesinde ağırlıklı olarak fındık tarımı üzerinde durulmaktadır. İlçe için fındık tarımının sosyal ve ekonomik ilişkileri de etkileyen çok yönlü bir boyut kazandığı görülmektedir. Gerçekleştirilmesi planlanan tüm işler fındık hasadı

ile ilişkilendirilmektedir. Fındık tarımı bölge halkının sosyal ve ekonomik faaliyetleri ile öyle iç içe geçmiştir ki düğünler, büyük alışverişler, ödeme planları tek bir söylem üzerine kurulur : “Fındıktan sonra...”

Giresun’un en gelişmiş ilçelerinden biri olan Bulancak ilçesinde, 1980’li yıllardan itibaren neoliberal dönüşümlerin de etkisi ile yurt içi ve yurt dışına göçlerde artış gözlemlenmiştir. Fındık tarımından başka geçim kaynağı olmayan bölge halkının özellikle genç nüfusu geçimini sağlayabilmek adına göç etmektedir. Nitekim 1985 yılında 76.083 olan ilçe nüfusunun 2007 yılında 59.000’e gerilediği görülmektedir (Yılmaz, 2010, s.149). 2018 yılında ise ilçe nüfusu 66. 736 olarak hesaplanmıştır. Diğer yandan 2018 yılı Giresun il nüfusu 453.912 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰

Kırsal nüfusta görülen azalma tarımsal faaliyetlerde işgücü eksikliğine yol açmıştır. Bu doğrultuda mevsimlik tarım işçileri bölgedeki eksik işgücünü tamamlayıcı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Fındık tarımındaki konumunun bu denli önemli olmasına ve bahçe sahipleri tarafından yaygın biçimde tercih edilmesine karşın, mevsimlik tarım işçileri konusunda gereken önem verilmemektedir. Bu nedenle fındık hasadında kayıt dışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin bulunduğu Bulancak ilçesi çalışmanın evrenini oluşturmaktadır.

3.1.5. Alan Araştırmasının Yapılması

Bu çalışma nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nicel veriler, Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan 21 Gürcü, 21 Kürt olmak üzere 42 fındık işçisi ve 19 fındık üreticisi ile gerçekleştirilen açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış soru formu uygulamalarından elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen nitel verilere derinlemesine görüşmeler ve gözlemler sonucu ulaşılmıştır. Giresun İŞKUR müdürlüğü, Bulancak İlçe Kaymakamlığı, Bulancak Ziraat Odası Başkanlığı, Fındık Sendikası, tarım aracıları, yerli ve 14-17 yaş aralığındaki çocuk işçiler ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla toplamda 23 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

¹⁰ Giresun ilindeki nüfus değişiminin detaylı incelemesi için bkz: Tüik, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (12.12.2019)

Alan araştırmasında yöneltilecek sorular, bölgede fındık hasadı üzerinde daha önceki dönemlerde gerçekleştirilen gözlemler ve konu üzerine daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalar doğrultusunda şekillendirilmiştir. 1 Ağustos- 10 Eylül 2017 tarihleri arasında 52 mevsimlik tarım işçisi ve 19 fındık üreticisi olmak üzere 71 derinlemesine görüşme yapılarak alan araştırması tamamlanmıştır. Mevsimlik tarım işçileri, arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması bakımından 21 Gürcü, 21 Kürt ve 10 yerli işçi olmak üzere sınıflandırılmıştır. İşçi gruplarının bu şekilde sınıflandırılması çalışmanın odak noktasının gezici-geçici mevsimlik tarım işçileri olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan yapılan derinlemesine görüşmelerde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğunun Kürt ve Gürcü işçilerden oluştuğu ve yerli işçi sayısının çok az olduğu öğrenilmiştir. Çalışmada diğer işçi grupları ile karşılaştırma yapılması açısından yer verildiğinden yerli işçiler sayıca düşük tutulmuştur. Görüşme yapılan işçilerin 18'i kadın, 34'ü erkektir. Alan araştırması gerçekleştirilirken kadın işçiler ile görüşmelerde güçlükler yaşanmıştır. Bu nedenle görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin hane reisi olması tercih edilmiş, böylelikle hanenin diğer üyeleri hakkında bilgi alınması amaçlanmıştır. Alan çalışması sırasında işçilerin iş bulmak amacıyla ilçe merkezinde toplandığı alanlarda görüşme yapılmak istenmiş ancak işçilerin çekimser ve olumsuz tutumları nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle yapılan çalışmada çadırda konaklayan işçiler yer almamaktadır. Ancak bölgede ve literatürde yer alan çalışmalarda çadırda kalan Kürt işçilerin olduğu bilinmektedir. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda fındık hasadında Suriyeli işçilerin çalıştığı saptanmışsa da bölgede henüz bir bulguya rastlanılmamıştır. Ancak Suriye'de yaşanmakta olan savaş halinin devam etmesi durumunda ucuz işgücü olan Suriyeli işçilerin fındık hasadında daha fazla yer alacağı söylenebilir (Kablay, 2015, s. 100).

3.2. BULANCAK İLÇESİNDE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

3.2.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Doğum Yerleri ve Ortalama Hanehalkı Büyüklükleri

Tablo 9'daki veriler, mevsimlik tarım işçilerinin doğum yerlerine ilişkin bilgi vermektedir. İşçi grupları açısından bakıldığında yerli işçilerin tamamının Bulancak doğumlu olduğu görülmüştür. Gürcü işçilerin ise %67'si Batum

doğumludur. Bu duruma sebep olarak Batum'un Türkiye'ye olan yakınlığı düşünülmektedir. Nitekim Ulukan ve Ciğerci Ulukan'ın çay tarımında göçmen emeği üzerine gerçekleştirdikleri saha çalışmasında da Gürcü işçilerin önemli bir bölümünün Batum iline bağlı yerleşimlerde yaşadığı görülmüştür (Ulukan ve Ciğerci Ulukan, 2018, s.107). Diğer yandan Kürt işçiler arasında Şanlıurfa'nın çeşitli illerinde doğmuş olan Kürt işçiler %72 oranı ile ön plana çıkmıştır. 2017 yılında Ordu ilinde gerçekleştirilen çalışmada da Güneydoğulu işçilerin ağırlıkta olduğu görülmüştür (Kablav ve Aysan, 2019, s. 146). Ayrıca Kürt işçilerin üçte biri Şanlıurfa'nın Siverek ilçesi doğumludur. Genellikle işçilerin aynı yerlerden gelmesi ve aynı araçları kullanması bu duruma neden olabilmektedir.

Tablo 9: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Doğum Yerleri

Doğum Yeri	Sayı	%
Adchara-Keda	1	1,9
Adchara-Khulo	1	1,9
Adchara-Shuakhevi	1	1,9
Adıyaman-Kâhta	4	7,6
Batum	14	27
Giresun-Bulancak	10	19,2
Mardin	1	1,9
Racha Lechkhum Kyemo Svaneti	1	1,9
RachaLKS-Tsageri	2	3,8
Siirt-Kurtalan	1	1,9
Şanlıurfa	1	1,9
Şanlıurfa-Bozova	2	3,8
Şanlıurfa-Hilvan	2	3,8
Şanlıurfa-Karaköy	1	1,9
Şanlıurfa-Siverek	7	13,4
Şanlıurfa-Viranşehir	2	3,8
Tiflis	1	1,9
Toplam	52	100,0

Araştırmaya konu olan mevsimlik tarım işçileri hakkında bir diğer demografik özellik ise hanehalkı büyüklükleridir. Tablo 10'da fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilerin hane halkı büyüklüklerine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere araştırma örneklemindeki mevsimlik tarım işçilerinin ortalama hanehalkı

büyükliğünün üç kişi olduğu saptanmıştır. İşçi grupları arasında hanehalkı büyüklükleri sayıca fazla olanlar Kürt işçilerdir. Nitekim kişi sayısının beş ve daha fazla olduğu haneler ağırlıklı olarak Kürt işçilerden oluşmaktadır. Gürcü işçilerin hanehalkı büyüklüğünün ise ağırlıklı olarak iki kişi olduğu saptanmıştır.

Tablo 10: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hanehalkı Büyüklüğü

Hanehalkı Büyüklüğü	Sayı	%
1	5	9,6
2	11	21,1
3	15	28,8
4	4	7,6
5	8	15,3
6	5	9,6
7	1	1,9
8	3	5,7
Toplam	52	100,0

Tablo 11'deki araştırmaya dâhil edilen mevsimlik tarım işçilerinin yaş aralığının ortalamasına bakıldığında 45-54 yaş grubunun %28,8 oranıyla en yüksek olduğu görülmektedir. Diğer yandan 45-64 yaş aralığı mevsimlik tarım işçileri toplamın %54'ünü oluşturmaktadır. Ortaya çıkan bu durum görüşmelerin tüm hane hakkında bilgi alabilmek amacıyla hane reisleri ile gerçekleştirilmesinin tercih edilmesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.¹¹

Tablo 11: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşları

Yaş Aralığı	Sayı	%
18-24	7	13,4
25-34	8	15,3
35-44	8	15,3
45-54	15	28,8
55-64	13	25
65+	1	1,9
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmaya başlama yaşları Tablo 12 'de verilmiştir. Buna göre mevsimlik tarım işçilerinin %61,5 oranında önemli bir kısmı

¹¹ Çocuk işçiler ile yapılan derinlemesine görüşme ve gözlemler hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

18 yaşın altında çalışmaya başlamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmaya başlama yaşları incelendiğinde görüşme yapılan yerli işçilerin tamamı 18 yaşından küçük yaşlarda çalışmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Diğer yandan Kürt işçilerden %86'sının 18 yaşın altında çalışmaya başladığı görülmektedir. Buna göre mevsimlik tarım işçiliği yapan Kürt işçiler arasında ocuk işçiliği olgusunun oldukça yaygın olduğu söylenilebilir. Bu durumun en temel nedeni olarak mevsimlik tarım işçilerinin alıştukları bölgelere haneleri ile birlikte g etmeleri ve çalışan anne-babalarının yanında giden çocukların da onlar gibi mevsimlik işçi olarak çalışmasıdır. Kangal (2015), çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmış ve ailesi ile çalışma bölgelerine gelen çocukların ya tarlada ebeveynleri ile birlikte alıştukları ya da kardeşlerine baktıkları ifade etmiştir (Kangal, 2015, s.37). Kablay (2015) ise fındık tarımında çalışan mevsimlik işçileri küçük bahçe sahipleri, yerli işçiler, Gürcü işçiler ve Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen işçiler olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Buna göre ocuk işçiliğinin en az grldĞu grup yerli işçiler iken en fazla grldĞu grup Kürt işçilerdir. Ayrıca Gürcü işçilerin genellikle yanlarında ocuk getirmemeleri nedeniyle daha fazla tercih edildiği saptanmıştır (Kablay, 2015, s. 99).

Tablo 12: Mevsimlik Tarım İşçilerinin alışmaya Başlama Yaşları

Yaş	Sayı	%
-18	32	61,5
18-24	15	28,8
25-34	4	7,6
35-44	1	1,9
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin %28,8'i ise 18-24 yaş aralığında çalışmaya başlamıştır. 25-34 yaş aralığında çalışmaya başlayanlar %7,6 oranındadır. Görüşme yapılan işçilerin sadece %1,9'u 35yaş üzerinde çalışmaya başlamıştır. Ayrıca 25-34 ve 35-44 yaş aralıklarında çalışmaya başlayan işçilerin tamamı Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Gürcü işçilerde çalışmaya başlama yaşının diğerlerine kıyasla daha büyük olduğu söylenilebilir. Ancak yerli ve Kürt işçilerde 18 yaşın altında çalışmaya başlama oldukça yaygın olması, mevsimlik tarım işçiliğinde çalışmaya başlama yaşının oldukça küçük olduğunu göstermektedir.

3.2.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Anne-Baba Meslekleri

Tablo 13'deki Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan fındık işçilerinin anne meslekleri incelendiğinde %82,2 oranında önemli bir bölümünün çalışmadığı görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin kendileri gibi mevsimlik çalışan anneleri ise %6,7 oranındadır. Bu oran çalışan annelerin genelinde ise %37,5 oranında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla mevsimlik tarım işçilerinin çalışan annelerinden %37,5'inin de mevsimlik tarım işçisi olduğu görülmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin anne meslekleri işçi grupları içerisinde değerlendirildiğinde yerli işçilerin annelerinin çalışmadığı görülmüştür. Gürcü işçilerin annelerinin %76'sı çalışmamıştır. Diğer yandan Gürcü işçilerin annelerinin %5'i mevsimlik işçi olarak çalıştığı öğrenilmiştir. Kürt işçilerin annelerinin %86'sı çalışmamış iken, %10'u ise mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmıştır.

Tablo 13: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Anne Meslekleri

Anne Mesleği	Sayı	%
Mevsimlik Tarım İşçisi	3	6,7
Kendi arazisinde Çiftçi	1	1,9
Şehirde Ücret Karşılığı Bir İşte Çalışır	1	1,9
Yevmiyeli işçilik	1	1,9
Hayvancılık	1	1,9
Memur/İşçi	1	1,9
Çalışmıyor	44	82,2
Toplam	52	100,0

Tablo 14'te fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin baba mesleklerine yer verilmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin baba mesleklerine bakıldığında önemli bir sonuç dikkat çekmektedir. Buna göre mevsimlik tarım işçilerinin babalarında kendi arazisinde çiftçilik yapanlar ve şehirde bir ücret karşılığı çalışanların yakın değerlerde gerçekleştiği görülmektedir. Diğer yandan babaları mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların oranı %9,6 oranındayken, memur/işçi olanlar %13,4 oranındadır. Babalarının memur/işçi olduğunu söyleyenlerin %71'i Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Kendi köyünde ya da çevre köylerde yevmiyeli işçi olarak çalışan babalar %6,7 oranındayken, kendi iradesiyle çiftçilik ve hayvancılık yapanların oranı %2,2 olarak oldukça düşüktür.

Tablo 14: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Baba Meslekleri

Baba Mesleği	Sayı	%
Çalışmıyor	2	1,9
Mevsimlik Tarım İşçisi	5	9,6
Kendi Arazisinde Çiftçi	15	28,8
Memur/işçi	7	13,4
Şehirde Ücret Karşılığı Bir İşte Çalışır	12	23
Yevmiyeli işçi	7	13,4
Hayvancılık	3	5,7
Çiftçi + Hayvancılık	1	1,9
Toplam	52	100,0

İşçi grupları karşılaştırıldığında yerli işçilerin baba mesleklerinin çoğunlukla kendi arazisinde çiftçilik ve kendi köyünde yevmiyeli işçilik olduğu öğrenilmiştir. Diğer yandan babası memur ve şehirde bir ücret karşılığında çalışan yerli işçiler de vardır. Bu doğrultuda yerli işçilerin babalarının mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmadıkları saptanmıştır. Kürt işçilerin baba meslekleri incelendiğinde kendi arazisinde çiftçi olanların oranı %39 olarak saptanmıştır.

Kürt işçilerin babalarının %19'u mevsimlik işçi olarak çalışmıştır. Bu durum Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde tarımda işçileşmenin arttığının önemli bir kanıtıdır. Ayrıca Kürt işçilerin babalarının %14'ü kendi köyü ve civar köylerde yevmiyeli işçilik yapmakta, %14'ü hayvancılık ile uğraşmakta, %9'u şehirde ücret karşılığı bir işte çalışmaktadır. Kürt işçilerin yalnızca %5'i babalarının memur olarak çalıştığını ifade etmiştir.

Gürcü işçilerin baba meslekleri incelendiğinde %43'ünün şehirde ücret karşılığı bir işte çalıştığı öğrenilmiştir. Gürcü işçilerin %23'ünün baba mesleği memurluk, %19'unun baba mesleği ise kendi arazisinde çiftçiliktir. Gürcü işçilerin yalnızca %5'inin babası mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmıştır. Diğer yandan Gürcü işçilerin %10'u babalarının herhangi bir işte çalışmadığını ifade etmiştir.

3.2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Öğrenim Durumu

Bulancak'ta fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin öğrenim durumları incelendiğinde (Tablo 15) işçilerin %30,7'si ilkokul ve %19,6'sı üniversite düzeyinde eğitim görmüştür. Üniversite mezunlarının kendi uzmanlık

alanlarında iş bulamadıklarından mevsimlik tarım işçiliğine yöneldikleri öğrenilmiştir.

Ortaokul eğitimini tamamlayabilmiş işçilerin oranı %9,6'dır. Lise düzeyindeki eğitimi tamamlamış işçilerin oranı ise %15,3'dür. Diğer yandan görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %1,9'u yalnızca okur-yazar iken, %11,5'i herhangi bir eğitim almamıştır. Ayrıca %1,9 oranında olan üniversite öğrencisinin eğitim masraflarını çıkarmak için mevsimlik işçi olarak çalıştığı öğrenilmiştir.

Tablo 15: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Eğitim Durumu

Eğitim Düzeyi	Sayı	%
Eğitimsiz	6	11,5
Okur-yazar	1	1,9
İlkokul mezunu	16	30,7
İlkokul terk	1	1,9
Ortaokul mezunu	5	9,6
Lise terk	4	7,6
Lise mezunu	8	15,3
Üniversite Öğrencisi	1	1,9
Üniversite mezunu	10	19,6
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin eğitim düzeyleri işçi grupları içerisinde incelendiğinde eğitim görmemiş olan işçilerin %84'ü Kürt ve %16'si ise yerli işçilerden oluşmaktadır. Ayrıca ilkokul mezunu işçilerin %56,25'i Kürt işçilerden %43,75'i yerli işçilerden oluşmaktadır. Lise mezunu işçilerin ise tamamı Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Üniversite mezunu işçilerin işçi grupları temelinde dağılımına bakıldığında %10'unun yerli, %40'ının Kürt ve %50'sinin Gürcü işçiler olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Gürcü işçilerin eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu söylenilebilir.

3.2.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kalıcı Yerleşim Yerleri

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerdeki koşullar mevsimlik tarım işçiliğinin yapılmasındaki temel nedenleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde mevsimlik tarım işçilerinin geldikleri bölgelerdeki yaşam koşulları incelenecektir. Bu amaçla yerleşim yerlerindeki ev-

toprak mülkiyetinin durumu, mevcut toprakların tasarruf biçimleri, hayvancılık türleri ve çalışma biçimleri hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Bulancak ilçesinde yaptığımız görüşmelerde mevsimlik tarım işçilerine sürekli olarak yaşadıkları evin mülkiyeti sorulduğunda işçilerin %88,9'u kendimize ait cevabını verirken, %11,1'i kirada oturduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan işçi grupları incelendiğinde yerli işçilerin tamamı, Gürcü işçilerin %90'ı ve Kürt işçilerin %86'sı yaşadıkları evin mülkiyetinin kendilerine ait olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir çoğunluğunun yaşadıkları bölgelerde kendi mülkiyetlerinde bir eve sahip olduğu görülmektedir.

Toprak mülkiyeti durumu ilk bölümde de bahsedilen tarım tartışmalarında ve tarımda neoliberal dönüşüm konusunda önemli bir yere sahip olmuştur. Teorik olarak köylülüğün çözülmesi ve işçileşmenin mülksüzleşme ile ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Mevsimlik tarım işçilerinin toprak sahipliğine bakıldığında (Tablo 16) %57,8'inin sürekli yaşadıkları bölgelerde kendilerine ait bir toprağa sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın topraksız mevsimlik tarım işçileri ise %42,2 oranındadır.

Tablo 16: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toprak Mülkiyeti

Toprak Mülkiyeti	Sayı	%
Var	33	63,4
Yok	19	36,6
Toplam	52	100,0

İşçi grupları incelendiğinde yerli işçilerin tamamı, Gürcü işçilerin ise %62'si toprak mülkiyetine sahiptir. Kürt işçilerin ise %48'i sürekli yerleşim yerlerinde kendilerine ait toprak olduğunu ifade etmiştir. İşçi grupları arasında toprak mülkiyetine sahip olmayanların ya da toprak mülkiyetini kaybedenlerin Kürt işçiler arasında çoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu durum aynı zamanda teoride yer verilen işçileşme olgusunun en yaygın Kürt işçilerde olduğunu göstermektedir. Ancak tarım arazisi olan yerli ve Kürt işçilerin %54 oranında olması, Türkiye'de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların toprak sahibi ve tamamen topraksız olmak üzere iki kategoride yer aldıklarını göstermektedir. Bu durum çalışmanın daha önceki kısımlarında ifade edilen "köylülüğün tasfiyesi" ve çözülmesini yaklaşımlarının Türkiye'de tam anlamıyla gerçekleşmediğinin önemli bir kanıtıdır.

Tarımda işçileşmeye ilişkin diğer bir konu kırsal bölgelerdeki eşitsiz toprak dağılımıdır. Mevcut toprakların küçük üretici ailelerin geçimi için yetersiz kalışı ile mevsimlik tarım işçiliğine yönelim başladığı görüşü hâkimdir. Tablo 17'deki bilgiler bu teorik görüşün gerçekliğini ortaya koymaktadır. Buna göre Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların %38,4'ü 0-4,9 dönüm tarım arazisine sahip iken, sadece %5,7'si 50 dönüm ve üzeri araziye sahiptir. Diğer mevsimlik tarım işçilerinin sahip olduğu dönüm oranı ise birbirine yakın seyretmektedir. Küçük arazilerdeki kişi sayısının fazlalığına karşın büyük arazilerdeki kişi sayısındaki azlık, kırsaldaki bu eşitsiz bölüşümü ortaya koymaktadır.

Tablo 17: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toprak Büyüklüğü Dağılımı(Dönüm)

Toprak Büyüklüğü	Sayı	%
Yok	19	36,5
0-4,9	20	38,4
5-9,9	4	7,6
10-19,9	3	5,7
20-49,9	3	5,7
50+	3	5,7
Toplam	52	100,0

İşçi grupları temelinde toprak mülkiyeti incelendiğinde yerli işçilerin çoğunluğunun 0-4,9 dönüm araziye sahip oldukları öğrenilmiştir. Gürcü işçilerin %43'ü ve Kürt işçilerin %10'u 0-4,9 dönüm araziye sahiptir. Gürcü işçilerin %15'inin tarım arazisi 5-9,9 dönüm aralığındadır. Ayrıca tarım arazisi 10-19,9 dönüm aralığında olan Gürcü işçiler %5 ve Kürt işçiler %10 oranındadır. Diğer yandan 20-49,9 dönüm aralığında tarım arazisi olan %15 oranında Kürt işçi bulunmaktadır. Gürcü işçilerde 50 dönüm ve üzerinde araziye sahip işçi bulunmamaktadır. Buna karşın Kürt işçilerin %15'i 50 dönüm ve üzerinde araziye sahiptir.

Toprak mülkiyeti ile ilgili önemli bir diğer konu toprakların nasıl tasarruf edildiğidir. Toprak mülkiyetine sahip mevsimlik tarım işçileri arazilerini çeşitli biçimlerde değerlendirmektedirler. Tablo 18'e göre mevsimlik tarım işçilerinin %23 oranındaki büyük çoğunluğu meyve-sebze üretimini gerçekleştirmektedir. Diğer yandan %19,2 oranında fındık üretimi yapıldığı görülmektedir. Bu durum bölgedeki yerli işçilerin kendi fındık bahçelerinin hasadı tamamlandıktan sonra

findık işçisi olarak çalıştıklarını göstermektedir. Fındık üretimini, %5,7 oran ile tahıl üretimi takip etmektedir. İşçilerin %3,8'lik kısmı ise meyve-sebze, hayvancılık ve tahıl üretimini bir arada yürütmektedir. Arazisinde tütün yetiştirenler ve boş bırakanlar %1,9'luk bir azınlığı oluşturmaktadırlar.

Toprak tasarruf biçimleri işçi grupları temelinde incelendiğinde yerli işçilerin tamamının fındık yetiştirdiği görülmektedir. Gürcü işçilerin %52'sinin meyve sebze, %5'inin ise tütün yetiştirdiği öğrenilmiştir. Gürcü işçilerin %5'i ise mevcut arazisinde meyve sebze yetiştirme ve hayvancılık faaliyetlerini bir arada yürütmektedir. Kürt işçilerin %15'i tahıl üretimi yapmakta, %19'u meyve sebze yetiştirme, tahıl üretimi ve hayvancılık faaliyetlerini bir arada yürütmektedir. Kürt işçilerin %5'i ise tarım arazisini boş bıraktığını ifade etmiştir.

Tablo 18: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toprak Tasarruf Biçimi

Tasarruf Biçimi	Sayı	%
Yok	19	36,5
Meyve/sebze yetiştiriyorum.	12	23
Boş bırakıyorum.	1	1,9
Tütün yetiştiriciliği	1	1,9
Tahıl üretimi	3	5,7
Meyve Sebze + Hayvancılık	2	3,8
Meyve/Sebze+ Hayvancılık +Tahıl	2	3,8
Meyve/ Sebze + Tahıl	2	3,8
Fındık	10	19,2
Toplam	52	100,0

Ortaya çıkan bu görüntü akla tarım arazisi olmasına rağmen neden mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmayı tercih ettikleri sorusunu getirmektedir. Yapılan görüşmelerde toprak mülkiyeti olan mevsimlik tarım işçilerinin %84,6'lık kısmı mevcut arazi büyüklüğünün hane geçimini sağlamak için yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. İşçi grupları arasında toprak mülkiyetine sahip yerli işçilerin tamamı, Gürcü işçilerin %92'si ve Kürt işçilerin %70'i arazinin hane geçimini sağlamak için yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Diğer yandan toprak mülkiyetine sahip mevsimlik tarım işçilerinin %7,6'lık kısmı ise kendi arazilerindeki hasat dönemi bittikten sonra çalışmaya geldiklerini ve bu çalışmayı bir ek gelir olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. İşçi grupları arasında tarım arazisi olan Gürcü işçilerin %8'i ve Kürt işçilerin %10'u kendi arazisinin hasat dönemi bittikten sonra mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır Kürt işçilerin %20'si ise tarım

arazisinin verimsiz olduğunu düşünmektedir. Sonuç olarak toprak mülkiyetinin hane geçimini sağlamada yetersiz olmasının mevsimlik tarım işçiliğinin temel nedenleri arasında olduğu saptanmıştır.

Kendi tarım arazileri ile hane geçimini sağlayamayan yahut tamamen topraksız halde çalışan işçiler geçimlerini sağlayabilmek için başka işlerde çalışmaya yönelmektedirler. Tablo 19'da Bulancak'ta fındık işçisi olarak çalışan mevsimlik işçilerin fındık hasadı dışında hangi işlerde çalıştıkları ortaya konmaktadır.

Tablo 19: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Diğer İşler

Çalışılan İşler	Sayı	%
Ticaret yapar	1	1,9
Hayvancılık yapar	5	9,6
Başkalarının yanında yevmiyeli olarak çalışır	19	36,5
Gezici tarım işçisi olarak çalışır	8	15,3
Kendi arazisinde çiftçi	5	9,6
Serbest meslek erbabı	1	1,9
Çalışmaz	7	13,4
Esnaf	1	1,9
Şehirde ücret karşılığı bir işte çalışırım	5	9,6
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin yaptıkları diğer işler incelendiğinde en yoğun çalışmanın %36,5 ile başkalarının yanında yevmiyeli olarak çalışmak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla işçilerin mevsimlik tarım işçiliğinin yanında çalıştıkları işler de kısa süreli ve geçici olmaktadır. Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %15,3'ü ise diğer ürünlerin hasadına katılan gezici tarım işçisi olduklarını ifade etmişlerdir. Onlar, mevsimlik tarım işçiliğini geçimlerini sağlamada yegâne meslek olarak görmektedir. Diğer yandan görüşme yapılan işçilerin %13,4'ü fındık hasadı dışında başka bir işte çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın, işçilerin %86,6'sı fındık hasadı dışında da çalışma ihtiyacı hissetmektedir. Çalışılan diğer işlerin sektörel dağılımına bakıldığında işçilerin %34,5'inin tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde buldukları gözlemlenmiştir. Ancak tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraşanların sadece %27,7'si kendi arazisinde çiftçilik yapabilmektedir.

Tablo 20: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hayvancılık Faaliyetleri

Hayvancılık Faaliyeti	Sayı	%
Yapmayanlar	36	69,2
Büyükbaş hayvancılık	12	23
Küçükbaş hayvancılık	1	1,9
Büyükbaş + küçükbaş	1	1,9
Büyükbaş+küçükbaş+kümes	2	3,8
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin hayvancılık faaliyetlerine bakıldığında (Tablo 20) %69,9 oranında önemli bir kısmının hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmadıkları görülmüştür. Buna karşın yapılan hayvancılık türlerinden en fazlası %23 oran ile büyükbaş hayvancılık olmuştur. Küçükbaş hayvancılık ise %1,9 oran ile oldukça seyrek görülmektedir. Yalnızca kümes hayvancılığının yapıldığına rastlanılmamışken, büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığını bir arada gerçekleştiren mevsimlik tarım işçileri %3,8 oranındadır.

3.3. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN YAŞAM KOŞULLARI

3.3.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Beslenme ve Barınma İhtiyaçları

Mevsimlik tarım işçileri geldikleri bölgelerde geçici yerleşim sağladıklarından, ihtiyaç duydukları beslenme ve barınma ihtiyacının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle farklı bölgelere çalışmaya giderken yanlarında beslenme, barınma ve mutfak gereçleri gibi ihtiyaçları olan malzemeleri götürmektedirler.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma sürelerinin uzunluğu, çalıştıkları arazilerin uzaklığı, çalışılan bölgede yabancı olmaları beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesinde zorluklara neden olmaktadır. Bu nedenle mevcut ihtiyaçların giderilmesinde tarım aracılarının ve bahçe sahibinin tutumu büyük önem taşımaktadır. Yapılan görüşmelerde mevsimlik tarım işçilerine yöneltilen "beslenme ve barınma ihtiyaçlarınız kim tarafından karşılanmaktadır?" sorusuna %31,1'lik kısım bahçe sahibi cevabını verirken, %4,4'ü tarım aracısı cevabını vermiştir. Beslenme ve barınma ihtiyaçları bahçe sahibi tarafından karşılananlar Gürcü işçilerin %38'ini, Kürt işçilerin ise %28'ini oluşturmaktadır. Tarım aracısı tarafından beslenme ve barınma ihtiyacının karşılandığını ifade edenler Gürcü ve Kürt işçilerin %5'ine karşılık gelmektedir. Buna karşın mevsimlik tarım işçilerinin

%57,8'i ise beslenme ve barınma ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladığını ifade etmiştir. Beslenme ve barınma ihtiyacını kendisi karşılayanlar Gürcü işçiler %57'si ve Kürt işçilerin %67'sidir. Bunun nedeni sorulduğunda şu cevap verilmiştir:

“*Dayıbaşı (tarım aracı) ve bahçe sahibi aldıklarının parasını yevmiyemizden kesiyor, o yüzden malzemeleri kendimiz getiriyor*”(Kürt mevsimlik Tarım İşçisi, 35).

Sonuç olarak hem Gürcü hem de Kürt işçilerde beslenme ve barınma ihtiyaçlarının kendileri tarafından karşılanması yaygındır. Bu nedenle işçilerin önemli bir bölümü çalışmaya gelirken kullanacakları beslenme, barınma ve mutfak gereçlerini yanlarında getirmektedir. Diğer yandan söz konusu ihtiyaçların bahçe sahibi tarafından karşılanmasının Gürcü işçilerde Kürt işçilere kıyasla daha ön planda olduğu saptanmıştır. Tarım araçlarının bu konudaki tutumu ise her iki işçi grubu için aynıdır.

Tablo 21: Mevsimlik Tarım İşçilerinin İhtiyaç Malzemeleri

İhtiyaç Malzemeleri	Sayı	%
Yerli İşçi	10	19,2
Yalnız Beslenme	4	7,6
Yalnız Barınma	12	23
Beslenme + Mutfak	1	1,9
Beslenme + Barınma + Mutfak	13	25
Hiçbiri	11	21,1
Beslenme + Barınma	1	1,9
Toplam	52	100,0

Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçileri ile yapılan görüşmelerden öğrenilen bilgilere göre işçilerin %25'i çalışmaya gelirken beslenme, barınma ve mutfak gereçlerini de beraberinde getirmektedir (Tablo 21). İşçilerin 23'lük kısmı da yatak, yorgan, battaniye, çadır gibi barınma malzemelerini yanına almıştır. Diğer yandan beslenme, barınma ve mutfak ihtiyaçlarının bahçe sahibi ya da tarım aracı tarafından karşılandığını ifade eden ve bu nedenle hiçbir ihtiyaç malzemesi taşımamış olan %21,1'lik bir kısım da mevcuttur.¹² Gürcü işçilerin %48'i beraberinde herhangi bir ihtiyaç malzemesi getirmezken, %28'i barınma

¹² Yerli işçiler yaşadıkları bölgelerde fındık hasadına dâhil olduklarından bu hesaplamanın dışında bulunmuşlardır.

malzemeleri ve %24'ü beslenme malzemelerini yanına almıştır. Kürt işçilerin ise %62'si beslenme, barınma ve mutfak malzemelerinin tümünü yanına almıştır. Ayrıca Kürt işçilerin %28'i barınma malzemelerini yanında getirirken, sadece %5'i herhangi bir ihtiyaç malzemesini getirmediğini ifade etmiştir. Bu durumda Kürt işçilerde ihtiyaç malzemelerinin taşınmasının Gürcü işçilere kıyasla daha yaygın olduğu söylenilebilir.

Mevsimlik tarım işçilerinin beslenme ve barınma ihtiyaçlarındaki temel sorunlarından bir tanesi de ihtiyaç malzemelerindeki ortak kullanım zorunluluğudur. Yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre beslenme ve barınma malzemelerini ortak kullanan işçi oranı %87'iken, sadece %2'lik kısım eşyalarını bireysel kullandığını ifade etmiştir. Bu durum hem beslenme hem de hijyen açısından mevsimlik işçilerin sağlığını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Gürcü işçilerin tamamı, Kürt işçilerin ise %86'sı ihtiyaç malzemelerini ortak kullanmaktadır.

Görsel 2: Akşam yemeği hazırlığındaki kadın ve çocuk Kürt işçiler

Mevsimlik tarım işçileri ile yapılan görüşmeler genellikle çalışma saatleri sona erdikten sonra ve akşam yemeği saatlerinden önce gerçekleştirilmiştir. Böylece yemek hazırlıkları sırasında yanlarında olarak, beslenme alışkanlıklarına yönelik gözlem yapılması imkânı bulunmuştur. Yapılan gözlemler neticesinde mevsimlik tarım işçilerinin beslenme biçimlerinin tek tip ve yetersiz olduğu söylenebilir. Genellikle konakladıkları yerin önündeki açık alanlarda, büyük sacların üzerinde pişirdikleri hamur, yufka gibi besinleri tüketmektedirler. Çalışma sürelerinin uzunluğu ve yoğunluğu nedeniyle beslenme alışkanlıkları tüketilen

enerjinin geri alımını destekleyici nitelikte değildir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin hastalıklara karşı bağışıklık sistemleri savunmasız kalmaktadır.

Günlük hayatta kadın ve erkek üzerine biçimlendirilen rol ve görevlere mevsimlik tarım işçiliğinde de karşılaşılmaktadır. Buna göre çalışmanın sürebilmesi için gerekli olan faaliyetlerden kadın işçiler sorumludur. Buna göre işçilerin beslenmeleri kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadın işçiler sabah kahvaltılarını ve akşam yemeklerini hazırlamaktadır. Ayrıca bir gece önceden ertesi gün öğle molasındaki yemeklerini yapmakta ve bahçede yemek hazırlığını yapmaktadırlar. Diğer yandan aralarında aşçı olarak belirledikleri bir kadın işçi bulunmakta ve bu işçi çift yevmiye ile çalışmaktadır. Ancak kadın işçilerin ücretleri genellikle “hane reisi” olan eşlerine ödenmektedir. Tüm bu koşullar altında kadın işçilerin çocuklar ile birlikte sömürüye en çok maruz kalan kesim olduğu görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları cinsiyete dayalı iş bölümünü daha belirgin hale getirmekte ve aynı zamanda tarıma dayalı çalışma ilişkilerinde patriarkal yapının sürdürüldüğü görülmektedir (Kablay, 2015, s.212).

3.3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinde Konaklama Koşulları

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının en önemlilerinden bir tanesi barındıkları alanların durumudur. İşçilerin dinlenme ve bir sonraki çalışma gününe hazırlanma noktaları olan konaklama alanlarının niteliği çalışma hayatlarını etkileyen bir unsur olmaktadır. Bu nedenle konaklama alanının bulunduğu konum, konaklanan yapının niteliği, büyüklüğü ve temel ihtiyaçları karşılayabilmesi konusu büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla bir önceki bölümde mevsimlik tarım işçilerine yönelik düzenlemeler içerisinde yer verilen 2017/6 Başbakanlık Genelgesi'nde mevsimlik tarım işçilerinin barınmasına yönelik geçici yerleşim yerlerinin kurulacağından bahsedilmiştir.

Bulancak ilçesinde yapılan araştırmada mevsimlik tarım işçilerinin barınmasına yönelik bir konaklama alanının olmadığı gözlemlenmiştir. Daha önceki dönemlerde mevsimlik tarım işçilerinin konaklaması için alanlar gösterilmişse de son dönemde bu soruna yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Daha önce gerçekleştirilmiş bir çalışmada ise Karadeniz bölgesinde mevsimlik tarım işçilerine yardım ettiğini ifade eden bir belediyenin Kürt işçileri hayvan

pazarına yerleştirdiğini ifade etmektedir (Yeniay, 2011, s. 86). Bulancak ilçe kaymakamlığından edinilen bilgiye göre mevsimlik tarım işçilerinin barındırılması Giresun il bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Giresun'un Dereli ilçesine bağlı Aksu mahallesinde mevsimlik tarım işçilerinin barındırıldığı bir alan inşa edilmiştir. Buna ek olarak mevsimlik tarım işçilerinin genellikle çalıştıkları bölgelerde konakladıkları ifade edilmiştir. Ayrıca ilçede konaklama alanının bulunmaması nedeni ile çoğunluğu Kürt işçilerden oluşan tarım işçilerinin, dere ve deniz kenarlarına kurdukları çadırların içerisinde barındıkları gözlemlenmiştir. Böylece mevcut su kaynağı ile içme ve kullanma suyu ihtiyaçları giderilmektedir. Ancak deniz ve derelere yakın yerlerde konaklama sel baskını ve boğulma riskini de beraberinde getirmektedir. Diğer yandan çadırların uyku ve oturma amaçlı tek bir alanı içermesi ve mutfak, banyo, tuvalet vb. ihtiyaçları karşılamaması işçileri güvenlik, hijyen ve mahremiyet açısından zorlamaktadır (Kablay, 2018, s.216). Dolayısıyla çadırda kalan işçilerin yaşam koşullarının diğer işçilere kıyasla daha zor olduğu söylenilebilir.

Tablo 22: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Konaklama Alanı

Konaklama Alanının Konumu	Sayı	%
Yerli İşçi	10	19,2
Tarım yapılan arazilerin içinde	30	57,6
Köyün içinde veya sınırında	7	13,4
İlçenin içinde veya sınırında	5	9,6
Toplam	52	100,0

Tablo 22'de Bulancak ilçesindeki mevsimlik tarım işçilerinin barındıkları konaklama alanlarının konumu hakkında bilgi vermektedir. Buna göre mevsimlik tarım işçilerinin %66,7'si tarım yapılan arazilerin içerisinde konaklamaktadır. Bu durumun en temel nedeni olarak çalışılan bahçeye ulaşımın kolaylaşmasıdır. Nitekim hem Gürcü işçilerin hem de Kürt işçilerin %72'si çalışılan fındık arazilerinin içinde konakladıklarını ifade etmişlerdir. Diğer yandan Kürt işçilerde %28 oranda köyün içinde veya sınırında konaklama yaygın iken, Gürcü işçilerde %24 oranda ilçenin içinde ya da sınırında konaklama yaygındır. Çalışılan bahçeye yakın konaklayan işçiler sabah saatlerinde erkenden çalışmaya başlamaktadır. Çalıştıkları arazilerde konaklama imkânı olmayan işçiler çalıştıkları köyün içerisinde ya da sınırında konaklamaktadır. Bu durumun belirlenmesinde bahçe

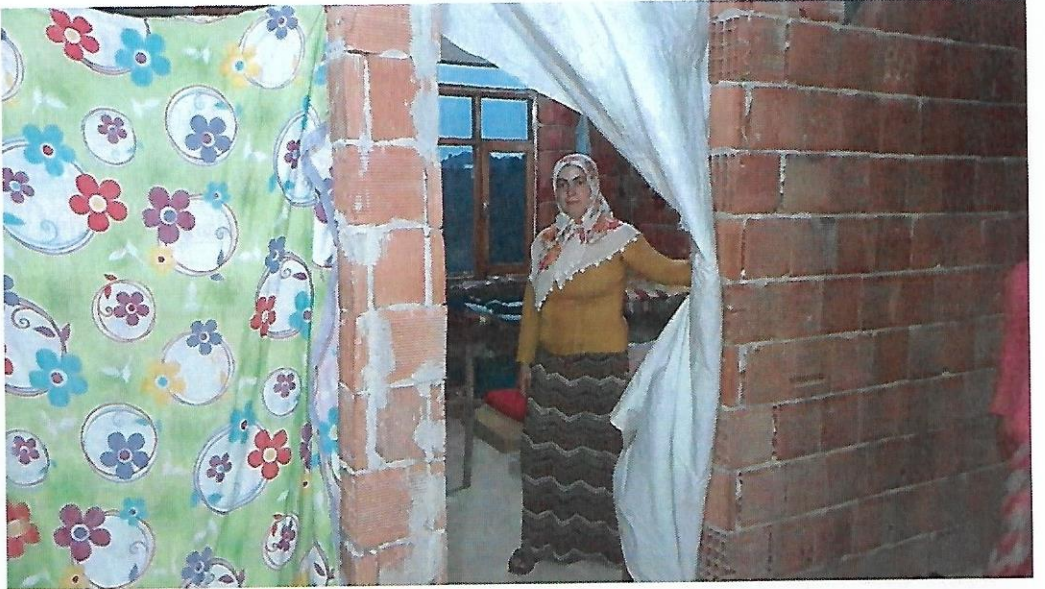
sahibinin gösterdiği alanların konumu ve suya yakınlık gibi faktörler önem taşımaktadır.

Yanlarında çalıştıkları bahçe sahipleri tarafından barınma yerleri temin edilen işçilerin kaldıkları mekânlar farklılık gösterse de yaşam kalitesi açısından düşük düzeylerde alanlar oldukları söylenilebilir. Görüşme yapılan bahçe sahiplerine fındık hasadında çalışmaya gelen işçilere konaklama için gösterdikleri alanların niteliği sorulduğunda hepsi kapalı mekânlar olduklarını ifade etmişlerdir. Bu kapalı alanların genellikle bahçe sahiplerinin yaşadıkları evlerin yakınında bulunan eski evler, depolar, eski ahır gibi izbe yapılar olduğu söylenilebilir. Her ne kadar kapalı mekân olarak ifade edilse de mevcut yapıların büyük bir çoğunluğunun toplu yaşam kurallarına aykırı ve korunaksız bir halde oldukları gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırmalarda mevsimlik tarım işçilerinin %31'i betonarme konut, %24'ü tuğla konut ve %15'i briket konutlarda barındıkları gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra %11'i ahşap konut ve %11 taş konutlarda da barınma gerçekleşmektedir. İşçi grupları temelinde incelendiğinde Gürcü işçilerin %53'ünde betonarme, %24'ünde tuğla ve %24'ünde taş konutlarda barınma yaygındır. Kürt işçilerin ise %34'ü briket, %28'i tuğla ve %24'ü ahşap konutlarda barınmaktadır.¹³

Fotoğrafta Kürt işçilerin çalıştığı araziye yakın konakladığı bir tuğla yapı görülmektedir. Kapalı bir alan olarak bahsedilen mevcut yapının bir bölümünde inşa edilmemiş ve açık duran büyük bir aralık bulunmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri yapının bu kısmını çarşaf ve çuval parçaları ile kapatmaya çalışmıştır. Ayrıca kapalı olan bölümlerdeki pencerelerin üzerinde boşluklar bulunmaktadır. Karadeniz bölgesinde Ağustos ayının yağmurlu olarak geçtiği de dikkate alındığında mevcut yapıda barınmak oldukça zor olmaktadır. Bu durum bazı Gürcü işçiler için farklılık göstermektedir. Gürcü işçiler genellikle tarım araçlarının ayarladığı ilçe merkezindeki evlerde konaklamakta, çalışmak için günlük olarak anlaşma yapılan tarım arazilerine gitmektedirler. Yalnızca uzak olan ve ulaşımın zor olacağı tarım arazilerinde çalışırken bahçe sahibinin sağladığı barınma imkânlarından yararlanmaktadırlar.

¹³ Çadırda kalan mevsimlik tarım işçilere ilişkin bilgiler gözlem yolu ile elde edildiğinden, söz konusu işçiler hesaplamaya dâhil edilememiştir.

*Görsel 3:*Kürt işçilerin konaklama alanları

*Görsel 4:*Gürcü işçilerin ilçe merkezindeki konaklama alanı

Mevsimlik tarım işçileri toplu halde barındıklarından konaklama alanının büyüklüğü de önemli bir konu olmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiye göre 35 metrekareden küçük alanlarda yaşayanların tamamı Kürt işçilerdir ve Kürt işçilerin %19'unu oluşturmaktadırlar. Gürcü işçilerin %48'i 100 metrekareden büyük alanlarda konaklamaktadır. Kürt işçilerin ise %34'ü 100 metrekareden büyük alanlarda konaklayabilmektedir. Gürcü işçilerin %28'i ve Kürt işçilerin %47'si 36-70 metrekare alanlarda barınmaktadır. Ayrıca 71-99 metrekare barınma alanlarına sahip olanlar Gürcü işçilerdir ve Gürcü işçilerin %24'ünü oluşturmaktadırlar.

Bu doğrultuda Kürt işçilerde konaklama alanlarının daha küçük alanlar olduğu söylenilebilir. Dolayısıyla Kürt işçilerin konaklama alanlarında ortam kullanımının çok fazla olduğu görülmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçilerini hem sağlık yönünden tehdit etmekte hem de bir arada olan işçilerin özel yaşam alanını ihlal etmektedir.

Görsel 5:Fındık hasadında çalışan Kürt işçilerin dinlenme-uyku alanları

Konaklama alanında temel ihtiyaçların karşılanması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmalarda mutfak, banyo ve tuvalet, içme ve kullanma suyu, elektrik gibi unsurların varlığı ve durumu araştırılmıştır. Buna göre Kürt ve Gürcü işçilerin tamamı konaklama alanlarında banyo ve tuvalet olduğunu belirtmişlerdir. Ancak banyo olarak nitelendirilen tüm alanlarda sıcak su kullanımı doğrudan sağlanamamakta, işçiler bahçeden geldikten sonra banyo yapmak için sıraya beklemekte ve büyük kazanlar içerisinde ısıttıkları su ile temizlenmeye çalışmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin sağlığını tehdit eden unsurlardan biri atık tuvalet, banyo ve mutfak sularının aktığı yerdir. Bu doğrultuda işçilere atık sularının nereye aktığı sorulmuştur. Gürcü işçilerin %76'sı atıkların kapalı çukurda biriktiğini ve %24'ü kanalizasyona aktığını ifade etmişlerdir. Diğer yandan Kürt işçilerin %66'sı atıkların kapalı çukurda biriktiğini ifade etmiştir. Kürt işçilerin %24'ü atıkların kanalizasyona aktığını ileri sürmektedir. Ancak Kürt işçilerin %10'u atıkların açık çukurda biriktiğini ifade etmiştir. Bu durum aynı zamanda çevre kirliliğine yol açmakta ve bölge halkını da rahatsız edebilmektedir.

Konaklama alanlarında içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanması biçimi işçilerin sağlığı ve temizliği için önemli bir unsurdur. Bu doğrultuda Gürcü işçilerin tamamının içme ve kullanma suyu ihtiyacını şebekeden karşıladığı öğrenilmiştir. İçme ve kullanma suyu ihtiyacını Kürt işçilerin %67'si şebekeden, %19'u köy çeşmesinden ve %14'ü kuyudan karşılamaktadır. Sonuç olarak Gürcü işçilerin tamamında, herhangi bir araç-işlem olmaksızın suya erişim sağlayabildiği görülmüştür. Kürt işçilerin çoğunluğunda da suya erişimin kolay olduğu saptanmışsa da kuyu ve köy çeşmesi gibi kaynağı tam olarak bilinmeyen suların kullanımı söz konusudur.

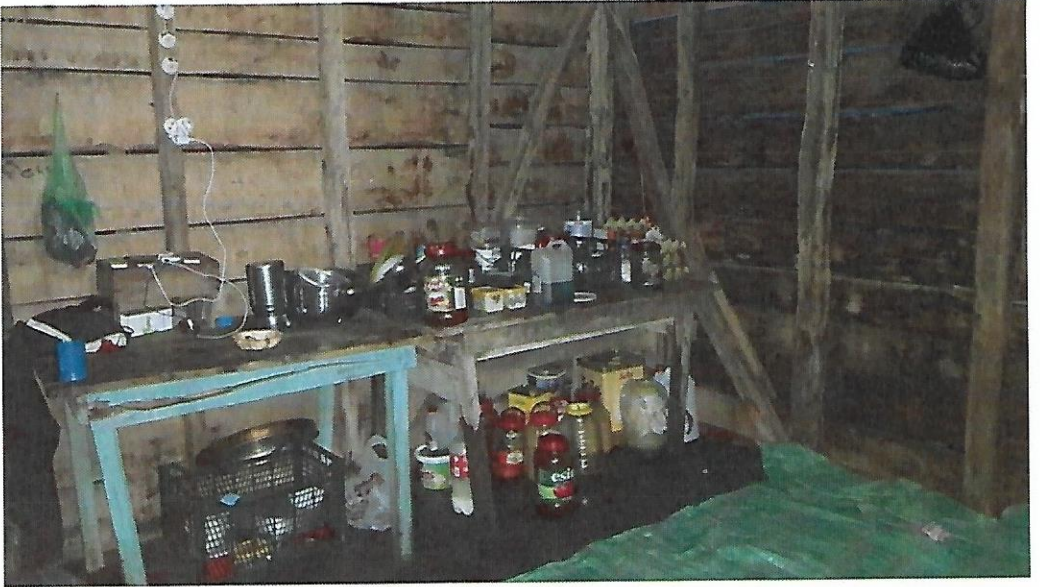
Mevsimlik tarım işçilerinin konaklama alanındaki bir diğer sorun ise konaklama alanında elektrik sağlanmasıdır. Ancak görüşme yapılan işçilerin konaklama alanında bu konuda bir sorun gözlemlenmemiştir. Nitekim elektrik kullanımı konusunda ise Kürt ve Gürcü işçilerin tamamı sürekli olarak elektrik sağlandığını ifade etmişlerdir.

Görsel 6: Dikmen'deki Kürt işçilerin banyo suyu kazanı

Mevsimlik tarım işçilerinin konaklama alanlarına ilişkin önemli konulardan bir tanesi besinlerini, mutfak gereçlerini yerleştirebilecekleri bir mutfağın varlığıdır. Belirli bir standardı olmamakla birlikte, tarım işçilerinin mutfak olarak adlandırdıkları bir bölüm oluşturdukları görülmüştür. Bu bölüme yanlarında getirdikleri mutfak gereçlerini(ocak, tencere vb.) yerleştirmişlerdir. Yapılan gözlemlerde bazı bölgelerde mutfak için ayrılan bölgenin ayrı bir yapı halinde olduğu görülmüştür. Diğer yandan beslenme malzemelerinin saklanma biçimi besin

zehirlenmesi gibi mide rahatsızlıklarının ortaya çıkmaması için önemlidir. Bu doğrultuda Kürt ve Gürcü işçilere “Besin maddelerini nerede saklıyorsunuz?” diye soru yöneltilmiştir. Gürcü işçilerin %47’si buzdolabı yanıtını verirken, %34’ü yiyecek saklama dolabı oluşturduklarını ve %19’u konaklama alanında herhangi bir yerde durduklarını ifade etmişlerdir. Kürt işçilerin ise %81’i buzdolabı ve %19’u konaklama alanında herhangi bir yerde durduğunu ifade etmişlerdir.

Görsel 7: İnece’de Kürt işçilerin besin malzemelerini sakladıkları alan

Görsel 8: Samugüney’de Gürcü fındık işçilerinin mutfağı

Son olarak, mevsimlik tarım işçilerine barınma imkânı sağlayan bahçe sahiplerinin bunun karşılığında işçilerden herhangi bir bedel tahsil edip etmedikleri merak edilmiştir. Buna göre Gürcü işçilerin %81’i konaklama için bahçe sahibine

herhangi bir bedel ödememektedir. Buna karşın Gürcü işçilerin %14'ü ise konaklama karşılığında elektrik, su ve kira bedeli ödediklerini ifade etmişlerdir. Gürcü işçilerin %5'i ise bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Kürt işçilerin %76'sı konaklama için bahçe sahibine herhangi bir bedel ödemezken, %24'ü kira, elektrik ve su bedelini karşıladığını ifade etmiştir.

3.3.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Ayrımcılık

Mevsimlik tarım işçileri çalışmak için geldikleri bölgelerde bazen çeşitli nedenler ile ayrımcılığa uğramakta ve farklı davranışlara maruz kalmaktadırlar.

Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilere “Bölge içerisinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünüyorlar mı?” diye sorulduğunda işçilerin %73'ü “Hayır.” yanıtını vermiştir. Buna karşın işçilerin %27'si ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Ayrımcılığa uğradığını düşünen işçilere yaşadıkları ayrımcılığın sebebi sorulduğunda ise %22'si etnik köken olarak yanıt vermiştir. Etnik köken cevabını veren işçilerin %80'i Kürt ve %20'si Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Diğer yandan işçilerin %5'i tarım işçisi oldukları için ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Bu işçilerin tamamı da Kürt işçilerden oluşmaktadır. Etnik köken nedeni ile ayrımcılık yaşadıklarını ifade eden bir işçi, memleketlerinden geldikleri minibüs ile ilçe içerisinde geçerken araçlarının taşlandığını anlatmıştır. İşçi yaşadıkları olayı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bize burada başka bakıyorlar. Bakıyorlar arabanın plakası farklı taşıyorlar”(Kürt mevsimlik Tarım İşçisi, 42).

Etnik köken nedeniyle yaşanan ayrımcılık, mevsimlik tarım işçileri bireysel bazda etkilediği gibi çalıştıkları yerlerde yaşam ve çalışma koşullarını daha güç hale getirmektedir. Nitekim bu konu fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerini barınma konusunda olumsuz etkilemiştir. Konu ile ilgili Bulancak İlçe Kaymakamı Niyazi Ulugölge şu açıklamayı yapmıştır: *“Daha önceki yıllarda Tirebolu ve Bulancak ilçelerinde mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanları vardı. Ancak terör olaylarının tırmandığı dönemlerde maalesef bazı vatandaşlar doğu ve güneydoğudaki şehit cenazelerini mevsimlik tarım işçilerine mal etmiş ve Tirebolu'daki mevsimlik tarım işçilerinin barınma tesisini yakmışlardır. Bu doğrultuda mevcut tesisler güvenlik nedeni ile kaldırılmıştır. Valilik tarafından Giresun il merkezi dışında mevsimlik tarım işçilerinin toplu halde*

barındırılmalarına sıcak bakılmamaktadır. Bu nedenle yapılan toplantılarda ilçe bazında çalışan mevsimlik işçilerin bir arada barındırılmamasına ve bu konuda çalışılan bahçe sahiplerinin sorumluluk almasına karar verilmiştir.”¹⁴

Yapılan görüşmelerden hareketle, çok sık görülmemekle birlikte bölgedeki ayrımcı söylem ve davranışların genellikle Kürt işçilere yönelik olduğu saptanmıştır. Nitekim daha önce gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen bilgiler bu sonucu doğrulamaktadır. Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların önemli bir bölümünün Güneydoğu kökenli olduğu bilinmektedir (Çınar ve Lordoğlu, 2010, s.432; Geçgin; 2009, s.15; Kablay, 2018, s. 211; Özbekmezci ve Sahil, 2004, s.266; Ulukan ve Ciğerci Ulukan, 2011, s. 163). Karaman ve Yılmaz (2011), Kürt işçilerin yaşadıkları bölgelerin terörle anılıyor olmasından ötürü ortaya çıkan herhangi bir iş anlaşmazlığının farklı boyutta değerlendirilebildiğini ileri sürmektedirler. Yiğit (2018), gezici mevsimlik tarım işçilerinin genellikle gittikleri tüm bölgelerde küçümseyici davranışlara maruz kaldıklarını ve herhangi bir kanıt olmadan suçlandıkları belirtmekte ve bu durumun işçileri inciten önemli bir sorun olduğunu belirtmektedir.

Yıldırım (2014) ise tarım işçilerinin çalışmak için geldikleri bölgelerde farklı toplumsal ve tarihsel özelliklere sahip bir grup olarak görüldüğünü belirtmiştir. İşçilerin Kürtçe konuşmaları ya da puşi takarak sokaklarda dolaşmaları bölge halkı tarafından ulus güvenliğini tehdit eden imgelere dönüşmeye başlamıştır. Oysaki Gürcü işçilerin söz konusu durumlar için herhangi bir baskıya maruz kalmadığı bilinmektedir. 5 Mayıs 2010 tarihinde Giresun’da vali ve askerlerin katılımı ile gerçekleşen “PKK Zirvesi” isimli toplantıda güvenlik nedeni ile Güneydoğulu işçiler yerine Gürcistan’dan işçi getirilmesine ve bölgeye giriş yapacak Güneydoğulular için sıkı denetim önlemleri alınmasına karar verilmiştir. Ancak alınan tepkiler neticesinde çıkarılan bu kararlar uygulanamamıştır.¹⁵ Her ne kadar kararlar uygulanamamış olsa da yaşanan bu gelişme Kürt işçilere yönelik hâkim düşüncüyü ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu gelişme fındık hasadında

¹⁴ Niyazi Ulugölge, Bulancak İlçe Kaymakamı, “Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçileri” adlı görüşme, Bulancak, 2017.

¹⁵ Kürt işçilerin çalışma ambargosuna yönelik bazı haberler için bkz: “Kürtlere Giresun ambargosu”, <https://www.ilkehaber.com/haber/kurtlere-giresun-ambargosu-9582.htm> (12.12.2019); “İrkçı Ambargo”, <https://www.birgun.net/haber/irkci-ambargo-53704> (12.12.2019); “Kürt İşçilerine Ambargoya Karadenizli Çocuklardan Tepki”, <https://www.evrensel.net/haber/184875/kurt-iscilerine-ambargoya-karadenizli-cocuklardan-tepki> (12.12.2019).

çalışma ilişkilerine de önemli zarar vermiştir. Tarım araçları 2010 yılı fındık hasadına daha az sayıda işçi geldiğini belirtmiş ve kendileri de gönülsüz bir biçimde çalışmışlardır (Çınar ve Lordoğlu, 2010, s.433).

Sonuç olarak, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan Kürt işçilerin çalıştıkları tüm bölgelerde az ya da çok ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Bu sosyal dışlamanın diğer işçi gruplarında görülmemesi yapılan ayrımcılığın tarım işçisi olarak çalışmaktan ziyade etnik köken farklılığından kaynaklandığını göstermektedir. Bölge halkının bir kısmının işçileri terör ile eş olarak görmesi, Kürt işçilerin çalıştıkları bölgelerde yaşadığı ayrımcılığı derinleştirmektedir. Özellikle terör olaylarının arttırdığı dönemlerde Kürt mevsimlik tarım işçilerine olan olumsuz tutumun somut olaylara dönüşme ihtimali artmakta ve bölge halkı ırkçı ve ayrımcı söylemlerde bulunabilmektedir.

Diğer yandan Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri ile yerli halkın ilişkisinde genel bir önyargı bulunmadığını ifade eden Ulugölge ise yerli halkın yıllardan beri gelenek haline gelmiş bu çalışma biçiminden memnun olduklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda ilçe halkı ile yaptığı görüşmelerde her sene aynı işçi aileler ile çalışan vatandaşların olduğunu ve herhangi bir dışlanışlığın söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca işçi grupları arasında belirgin bir anlaşmazlık saptanmamasına karşın, ücretlerini düşürdüğü düşüncesiyle Gürcü işçilerin çalışmasından rahatsız olan Kürt işçiler de mevcuttur.

3.4. BULANCAK İLÇESİNDE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

3.4.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Fındık Hasadında Çalışma Nedenleri

Mevsimlik tarım işçilerinin fındık hasadındaki çalışma ilişkilerinden bahsetmeden önce onların fındık hasadında çalışma nedenlerini öğrenmek gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin %62,2'si fındık hasadında hanenin yaşamını sürdürmek amacıyla çalıştıklarını ifade etmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin %22,2'si ise fındık hasadında çalışmadan ek gelir elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Diğer yandan işçilerin %13,3'ü ise başka bir meslekleri olmadığını

ifade etmişlerdir. Üniversite öğrencisi olan bir işçi ise eğitim masraflarını karşılamak amacıyla fındık hasadında çalıştığını ifade etmiştir.

İşçi grupları yönünden ele alındığında Kürt işçilerin %62'si ve Gürcü işçilerin ise %66'sı fındık hasadında hanelerinin geçimini sağlamak amacıyla çalışmaktadır. Fındık hasadında çalışmayı ek gelir olarak gören Kürt işçilerin oranı %23,8, Gürcü işçilerin oranı ise %14,28'dir. Kürt işçilerin %9,5'i, Gürcü işçilerin ise %19'u başka bir meslekleri olmadığını ifade etmişlerdir. Diğer yandan yerli işçilerin önemli bir çoğunluğu fındık hasadında çalışmayı ek gelir olarak değerlendirmektedir.

Elde edilen yanıtlardan hareketle fındık hasadında çalışma için göçmen olarak ilçeye gelen Kürt ve Gürcü işçilerin çoğunluğunun fındık hasadından elde ettikleri geliri hanelerinin yaşamını sürdürebilmek için temel bir gereksinim olarak gördükleri öğrenilmiştir. Buna karşın yerli işçilerin çoğunluğu, fındık hasadında çalışmayı temel ekonomik faaliyetlerine ek bir gelir kapısı olarak görmektedirler.

3.4.2 Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Dinamikleri: Tarım Araçları ve Bahçe Sahibi ile İlişkiler

Mevsimlik tarım işçiliğinde diğer çalışma ilişkilerinde sıklıkla rastlanan işveren ile yazılı ve resmi nitelikli bir anlaşmanın varlığı söz konusu değildir. Çalışmalar genellikle gayri resmi şartlar altında tarafların sözlü anlaşmaya dayanarak gerçekleşmekte ve kimi zaman anlaşma yapılmamaktadır. Yapılan araştırmada Bulancak ilçesinde fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerine “Çalışmaya başlamadan önce bahçe sahibi ya da tarım araçları ile herhangi bir anlaşma yaptınız mı?” sorusu yöneltilmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerininin %62'si çalışma öncesinde bahçe sahibi ya da tarım aracısı ile sözlü bir anlaşma yaptıklarını ifade etmişlerdir. Mevsimlik tarım işçilerininin %38'i ise herhangi bir anlaşmaya sahip olmadıklarını ifade etmiştir. İşçi grupları incelendiğinde Kürt işçilerin %77'si, Gürcü işçilerin %48'i ve yerli işçilerin çoğunluğu çalışma öncesi sözlü bir anlaşma sağlamıştır. Kürt işçilerin %23'ü, Gürcü işçilerin %52'si ve yerli işçilerin bir kısmı çalışma öncesi herhangi bir anlaşma yapmamıştır. Bu durum mevsimlik tarım işçiliğinin enformel bir çalışma biçimi olduğunu kanıtlamaktadır.

3.4.2.1. Tarım Aracıları İle İlişkiler

Tarım aracıları mevsimlik tarım işçiliğinde bahçe sahibi ile işçiler arasında bir köprü oluşturan ve dolayısıyla çalışma ilişkilerinin temelini oluşturan bir konumdadır. Mevsimlik tarım işçileri adına bahçe sahibi ile iletişim kuran tarım aracılarına bu durum bazı sorumluluklar yüklemekte ve bu sorumluluklar aynı zamanda mevsimlik tarım işçileri ile kurdukları bağımlı ilişkileri güçlendirmektedir. Bu doğrultuda işçiler tarım aracılarını genellikle iş piyasasının güvencesizliğine karşı başvurulan bir teminat mekanizması olarak görmektedirler (Mura, 2017).

Çalışmanın bu kısmında tarım aracılarının Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerine ilişkin hangi konularda sorumlu olduğu sorusuna yanıt aranacak ve işçi grupları arasında söz konusu sorumlulukların gerçekleştirilme oranı karşılaştırılacaktır. Ayrıca Bulancak ilçesinde görüşme yapılan tarım aracılarından alınan bilgilere de yer verilecektir.

Çalışmanın yasal düzenlemeler kısmında yer verildiği üzere tarım aracılarının çalışabilmesi için aracı belgesi alması gerektiği ve tarım aracısı belgesi olmayanların çalışmasının engelleneceği ifade edilmiştir. Ancak görüşme yapılan tarım aracılarının söz konusu belgeye sahip olmadıkları öğrenilmiştir. Hatta tarım aracılarından bir tanesi aracı belgesini iptal ettirmiştir. Bu duruma neden olarak da söz konusu belgenin gerçekleştirdiği aracılık hizmetinin karşılığında işçilerden komisyon talep etmesinin engellemesini göstermiştir. Sonuç olarak tarım aracılarının enformel çalıştığı görülmektedir.

Tarım aracılarının öncelikli görevleri arasında mevsimlik tarım işçilerinin çalışma karşılığında hak ettikleri ücretleri almalarını sağlamak vardır. Görüşme yapılan işçilerin %64'ü tarım aracılarının kendilerine ücret garantisi sağladığını onaylamaktadır. İşçi grupları incelendiğinde Kürt işçilerin %81'i, Gürcü işçilerin %53'ü ve yerli işçilerin bir kısmı ücret garantisi olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak tarım aracılarının ücret garantisi sağlama oranı en yüksek Kürt işçilerde yaygındır. Yerli işçiler ise kendi bölgelerinde çalıştıklarından tarım aracıları ile iletişim kurmak çok yaygın değildir. Genellikle bahçe sahiplerini tanıyan yerli işçiler bahçe sahipleri ile doğrudan iletişim kurmaktadır. Nitekim görüşme yapılan yerli işçilerinde tarım aracısı kullanımı sınırlıdır.

Tarım aracıları işçi adına bahçe sahibi ile konuşmakta ve çalışma şartları, ücretler ve barınma koşulları gibi temel konularda anlaşma yapmaktadır. Görüşme yapılan işçilerin %67'si tarım aracılarının kendileri adına bahçe sahipleri ile konuştuklarını ifade etmişlerdir. İşçi grupları temelinde incelendiğinde Kürt işçilerin %86'sı, Gürcü işçilerin %58'i tarım aracılarının kendileri adına bahçe sahibi ile iletişim kurduğunu ifade etmişlerdir.

Tarım aracıları ve mevsimlik tarım işçileri arasındaki ilişkiler sadece iş bulma ile sınırlı değildir. Tarım aracıları mevsimlik tarım işçilerine çalışma dönemleri haricinde de yardım etmektedir. Mevsimlik tarım işçileri yaptıkları işin belirli bir dönemi kapsamasından ötürü çalışma dönemleri dışında maddi sıkıntılar ile karşılaşabilmektedir. Tarım aracıları bu dönemlerde mevsimlik tarım işçilerine borç para vererek onların ihtiyacını giderirken, diğer yandan işçilerin kendilerine olan güvenini arttırmaktadır. Böylece mevsimlik tarım işçileri ile tarım aracıları arasında bağımlı ilişkiler oluşmaktadır. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %63'ü tarım aracılarının ihtiyaç duyduklarında onları borç para vererek desteklediklerini ifade etmişlerdir. İşçi grupları temelinde ise Kürt işçilerin %86'sı, Gürcü işçilerin %48'i tarım aracılarının ihtiyaç duymaları halinde onlara borç para verebileceğini ileri sürmektedirler. Nitekim görüşme yapılan tarım aracıları da fındık hasadına gelmeden önce aracılık yaptığı işçilere avans verdiklerini ifade etmişlerdir.

Tarım aracıları mevsimlik tarım işçilerinin besin ihtiyacını karşılama konusunda da işçilere yardım edebilmektedir. Bu doğrultuda tarım aracıları işçilerin besin alışverişlerini yaparak ya da beslenme ihtiyaçlarını karşılamaları için onlara para vererek destek olabilmektedir. Bulancak ilçesinde görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %32'si tarım aracılarının beslenme ihtiyaçlarını karşılama konusunda kendilerine yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. İşçi grupları incelendiğinde tarım aracılarının Kürt ve Gürcü işçilerin %34'ünün beslenme ihtiyacını karşıladığını ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere tarım aracılarının beslenme konusundaki sorumluluğu iki işçi grubunda aynı oranda gerçekleşmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri gerek çalışma koşulları gerek konaklama alanında kalabalık biçimde yaşamının sonucunda hastalık ve sakatlanma riskleri ile karşı karşıyadırlar. İşçiler sosyal güvenceye sahip olmamaları, hastanelere ve sağlık

kuruluşlarına uzak bölgelerde çalışıyor olmaları, bölgeye yabancı olmaları gibi nedenler ile hastaneye ulaşım ve tedavi masrafları konularında sorunlar yaşayabilmektedirler. Tarım aracıları mevsimlik tarım işçilerine bu konularda yardım edebilmektedir. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %40'ı herhangi bir hastalanma durumunda tarım aracılarının hastane ulaşımını ve tedavi masraflarını karşıladığını ifade etmiştir. İşçi grupları içerisinde ise Kürt işçilerin %53'ü ve Gürcü işçilerin %34'ü tarım aracılarının sağlık konusunda kendilerine karşı sorumlu olduğunu ifade etmiştir.

Tarım aracıları mevsimlik tarım işçilerinin sürekli yaşadıkları yerden çalışma bölgelerine ve memleketlerine geri dönüşte yolculuk yaptıkları ulaşım araçlarını ayarlamaktadır. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %45'i çalıştıkları bölgelere tarım aracılarının sağladığını ifade etmiştir. İşçi gruplarına bakıldığında Kürt işçilerin %67'si ve Gürcü işçilerin %29'u çalışmaya gelirken ve dönüşte tarım aracılarının ayarladıkları araçlar ile yolculuk yapmaktadırlar. Görüşme yapılan aracılar da çalışmak için getirdikleri işçilerin otobüs ve minibüs tipi araçlarda ulaşımını sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak ulaşım giderlerinin tamamının işçiler tarafından karşılandığı belirtilmiştir.

Yukarıda ifade edilen tarım aracıları ile mevsimlik tarım işçilerinin ilişkilerindeki konular zaman zaman anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Nitekim en çok sorun yaşanan konuların barınma ve ulaşım olduğu belirtilmiştir. Aracılara bu gibi sorunların yaşanmaması için ne tür önlemler aldıkları sorulduğunda, aracılar işçiler ile çalışma döneminden önce görüşme yaptıklarını, istek ve şikâyetlerini dinleyerek ortak bir çözüm yolu bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Son olarak, tarım aracılarına işçiler ile iş ilişkilerini devam ettirebilmek için en önemli üç kriter sorulmuştur. Tarım aracıları öncelikle işçilerin söz dinlemesi ve sözünde durmasının önemini vurgulamışlardır. Diğer yandan aracılar işçilerin güvenilir olmasına dikkat etmektedir. Ayrıca işçilerin çalışkan olması da büyük önem taşımaktadır. Böylelikle aracılık faaliyetlerini herhangi bir aksaklık olmadan ve bahçe sahipleri ile yaptıkları anlaşmalara sadık kalarak gerçekleştirebilmektedirler. Bu nedenle aracılar, birlikte uyum çalışabilecek işçiler ile ekip oluşturmaktadır (Mura, 2017).

3.4.2.2. Bahçe Sahipleri İle İlişkiler

Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma ilişkilerinin bir diğer dinamiği bahçe sahipleridir. Bahçe sahiplerinin mevsimlik tarım işçilerine yönelik tutumu ve davranışları işçilerin çalıştıkları bölgelerdeki yaşam ve çalışma koşullarını belirleyici en önemli etkenlerden bir tanesidir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında bahçe sahiplerinin mevsimlik tarım işçileri üzerindeki sorumluluklarından bahsedilecektir. Bulancak ilçesinde fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçileri “Bahçe sahiplerinin size karşı ücret dışında herhangi bir sorumluluğu var mı?” sorusuna %98 oranla “Evet.” yanıtını vermiştir. Bahçe sahipleri ile arasında sadece ücret ilişkisi olduğunu ifade eden %2’lik kısmın ise yerli işçiler olduğu bilinmektedir.¹⁶ Bu doğrultuda bahçe sahiplerinin mevsimlik tarım işçilerine karşı birçok konuda sorumluluk yüklendiği görülmektedir.

Bahçe sahiplerinin mevsimlik tarım işçileri üzerinde ücret konusu dışına birçok sorumluluğu mevcuttur. Bunların en başında ise mevsimlik tarım işçilerinin barınma ihtiyacının karşılanması gelmektedir. Konaklama alanı işçilerin dinlenerek bir sonraki çalışma gününe hazırlandıkları yer olduğundan işçiler açısından oldukça önemlidir. Görüşme yapılan işçilerin %87’si bahçe sahiplerinin uygun gördüğü konaklama alanlarında kalmaktadırlar. Kürt işçilerin tamamının ve Gürcü işçilerin ise %86’sının bahçe sahibinin gösterdiği alanlarda konakladığı görülmektedir.

Bahçe sahiplerinden bazıları mevsimlik tarım işçilerinin yemek ihtiyacını da üstlenebilmektedir. Genellikle işçilerin ücretinden kesinti yaparak gerçekleştirilen bu durum, bazı bahçe sahiplerinin kendilerince karşılanmaktadır. Bulancak ilçesinde fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %25’i yemek ihtiyaçlarının bahçe sahibi tarafından karşılandığını ifade etmektedir. Kürt işçilerin % 19’unun ve Gürcü işçilerin %53’ünün yemek ihtiyacının bahçe sahibi tarafından karşılandığı öğrenilmiştir. Diğer yandan az da olsa yerli işçilerin öğle yemeği ihtiyacı bahçe sahibi tarafından karşılandığı da görülmüştür. Bahçe sahipleri zorunlu olmamakla birlikte bazen mevsimlik tarım işçilerine kıyafet yardımı yapabilmektedir. Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin ve Gürcü işçilerin yalnızca %2’si kıyafet ihtiyacının karşılandığını

¹⁶ Araştırmaya konu edilen yerli mevsimlik tarım işçilerinden yalnızca bir tanesi bahçe sahibinin ücret dışında sorumluluk üstlendiğini ifade etmiştir. Bu nedenle ilgili bölümlerde gerekli karşılaştırmalara yer verilmiştir.

ifade etmiştir. Kürt işçilerde bahçe sahibi tarafından kıyafet ihtiyacı karşılanmadığı saptanmıştır.

Bahçe sahipleri mevsimlik tarım işçilerinin hastalanma ve sakatlanma gibi karşılaştıkları sağlık problemlerinde tarım araçları gibi masrafları üstlenebilmektedir. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %32'si sağlık masraflarının çalıştıkları bahçe sahibi tarafından karşılandığını ifade etmiştir. Kürt işçilerin %58'i ve Gürcü işçilerin %10'u bahçe sahipleri tarafından sağlık masraflarının karşılandığını ifade etmiştir. Fındık bahçesinde çalışma esnasında bacağı sakatlanan bir Kürt işçi, tarım aracısının başka bir bölgede olduğunu, bahçe sahibinin kendi aracı ile hastaneye gittiklerini ve ilaç masraflarını bahçe sahibinin karşıladığını anlatmıştır. Sonuç olarak sağlık masraflarının bahçe sahibi tarafından karşılanma oranı Kürt işçilerde daha yüksektir.

Bahçe sahipleri çalıştıracakları mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım masrafını da üstlenebilmektedir. Nitekim görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %60'ı bahçe sahipleri tarafından ulaşım masraflarının karşılandığını ileri sürmektedir. İşçi grupları incelendiğinde Kürt işçilerin %67'si ve Gürcü işçilerin %62'si ulaşım masraflarının bahçe sahibi tarafından karşılandığını ifade etmiştir.

Bahçe sahiplerinin üstlendikleri diğer sorumluluklar ise, içme ve kullanma suyunun temin edilmesidir. İşçilerin çalıştıkları ve konakladıkları bölgelerde kullandıkları ve tükettikleri suların temizlik kurallarına uygunluğu sağlıkları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bahçe sahipleri çalıştırdıkları işçilerin sağlığını korumak adına konaklama alanlarında ve bahçelerde kullanıma uygun su temin etmekle yükümlüdür. Görüşme yapılan işçilerin %87'si bahçe sahibi tarafından temin edilen içme ve kullanma sularını kullanmaktadır. İşçi grupları incelendiğinde Kürt işçilerin %86'sı, Gürcü işçilerin tamamı ve yerli işçilerin küçük bir bölümü bahçe sahibinin temin ettiği içme ve kullanma suyunu kullanmaktadır. Bahçe sahibinin mevsimlik tarım işçileri üzerinde yüklediği sorumluluklardan bir tanesi de konaklama alanında elektrik sağlanmasıdır. Görüşme yapılan Kürt ve Gürcü işçilerden bahçe sahibinin gösterdiği alanda konaklama yapanların tamamı elektrik sağlandığını ifade etmektedir.

Bahçe sahibi ile mevsimlik tarım işçileri arasında zaman zaman konaklama, ücret, çalışma süresi ve ortamı gibi konularda anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir.

Her ne kadar bahçe sahibi ile işçiler arasında tarım aracıları bir tampon görevi görse de bazı durumlar bahçe sahibi ile tartışmalara neden olabilmektedir. 2017 yılında Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerine “Bahçe sahibi ile bir anlaşmazlık yaşadınız mı?” sorusu yöneltilmiştir. Buna göre işçilerin %96’sı bahçe sahibi ile herhangi bir sorun yaşamadığını, %4’ü ise aralarında tartışma çıktığını ifade etmiştir. Anlaşmazlık konuları ise konaklama yeri ve başka işlerde çalıştırma isteği olarak ortaya konmuştur. İşçilere konaklama alanı olarak gösterilen alanların insani yaşama şartlarına uygun olmaması önemli bir sorundur. Diğer yandan işçilerin çalışmak için bir nesne ya da araç olarak görülmesi ve bahçe sahibi tarafından ihtiyacı olan başka işlerde çalıştırılmak istenmesi mevsimlik tarım işçileri ve bahçe sahipleri arasında önemli bir anlaşmazlığa yol açmaktadır. Güvencesiz çalışan işçiler bahçe sahibinin istediği diğer işlerin yapılmaması durumunda işlerini kaybetme ile tehdit edilmektedir. Bu nedenle fındık hasadında çalışmak üzere anlaşılan mevsimlik tarım işçileri bahçe sahibinin uygun gördüğü diğer işleri de yapmak mecburiyetinde kalmaktadırlar.

3.4.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin İş Bulma Yöntemleri ve Çalışma Biçimleri

Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri çalışacakları bahçeleri bulmak için çeşitli yöntemlere başvurumaktadırlar. Farklı bölgelerden gelen mevsimlik tarım aracılarının yabancı oldukları Bulancak ilçesinde iş bulabilmek için en çok tercih ettikleri yöntem tarım aracıları vasıtasıyla çalışmaktır. Mevsimlik tarım işçilerinin %33,3’lük kısmı hanelerin sürekli yaşadıkları yerde bulunan tarım aracıları vasıtasıyla iş bulmaktadır. Kendi bölgelerindeki tarım aracıları ile yakınlıkları sorulduğunda ise aralarında komşuluk, akrabalık gibi yakın ilişkiler olduğu öğrenilmiştir.

Tarım aracısı vasıtasıyla iş bulanların %20’si ise sürekli yaşadıkları yerden Bulancak ilçesine geldikten sonra bölgedeki tarım aracıları ile iletişim kurarak çalışacakları fındık bahçesini bulmaktadır. Fındık hasadında iş bulmak için kullanılan bir başka yöntem ise sürekli yaşadıkları bölgelerde daha önce fındık hasadına giden akraba ya da tanıdık vasıtasıyla iş bulmaktır. Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan işçilerin %24,4’ü sürekli yaşadıkları bölgelerdeki akrabaları aracılığıyla iş bulabilmiştir.

Tablo 23: Mevsimlik Tarım İşçilerinin İş Bulma Yöntemleri

Fındık Hasadında İş Bulan Taraf	Sayı	%
Kendim buldum	11	21,1
Kendi köyümüzün/ mahallerimizin yakınlarında bulunan tarım aracı ile buldum	16	30,7
Çalışma bölgesindeki tarım aracı ile buldum	9	17,3
Daha önceki çalıştığımız arazilere gidiyoruz.	5	9,6
Akraba/Tanıdık aracılığıyla buldum	11	21,1
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin %9,6'lık kısmı ise daha önceki senelerde çalıştıkları arazilerde çalışmayı tercih etmişlerdir. Hatta görüşme yapılan bir Kürt hane reisi, hanesi ile birlikte 11 senedir aynı bahçede çalışmaya geldiğini ifade etmiştir. Bahçe sahibi ile aralarında güven ilişkisi olduğunu ifade eden mevsimlik tarım işçisi durumu şu sözler ile ifade etmiştir:

“11 yıldır burada (bu bahçede) çalışıyoruz. Geldiğimizde bunlar (çocukları) küçüktü. Şimdi okuyorlar. Burada çalıştıklarıyla okul paraları çıkıyor. Bahçe sahibi iyi biri. Bize yatacak yer veriyor, yemek veriyor. Biz de çalışıyoruz.”(Kürt mevsimlik tarım işçisi, 58).

Mevsimlik tarım işçilerinin %21,1'lik kısmı ise fındık hasadında çalışacakları işi kendilerinin bulduklarını ifade etmişlerdir. İşçi grupları incelendiğinde çalıştıkları işi kendileri bulanların önemli bir çoğunluğunun yerli işçiler olduğu saptanmıştır. Diğer yandan sürekli yaşadıkları bölgelerden Bulancak ilçesine herhangi bir aracı vasıtası olmaksızın gelen işçiler yine bir aracı kullanmaksızın bahçe sahipleri ile doğrudan iletişime geçmekte ve işçi ihtiyaçları olup olmadığını öğrenerek kendilerine iş bulmaktadırlar. Ancak bu durum işçilerin iş bulamama, barınma gibi riskleri tamamen üzerine aldığı bir yöntem olduğundan çok fazla tercih edilmemektedir.

Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilerinin her sene bu bölgede çalışıp çalışmadıklarını öğrenmek amacıyla mevsimlik tarım işçilerine yöneltilen “Çalışmak için her sene aynı bölgeye mi gelirsiniz?” sorusuna işçilerin %66,7'si “Evet.”, %33,3'ü “Hayır.” yanıtını vermiştir. Bu sonuçtan hareketle her sene Bulancak ilçesinde fındık hasadına gelen işçilerin önemli bir kısmının aynı hane üyelerinden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Fındık hasadında çalışan işçilerin çalışma sürelerinin uzunluğu ve yoruculuğu bilinen bir durumdur. Bu durumun Bulancak'ta fındık hasadında çalışan işçiler üzerindeki boyutlarını öğrenmek amacıyla günlük ve haftalık çalışma süreleri, dinlenme süreleri gibi konular araştırılmıştır. Öncelikle günlük çalışma saatlerinin uzun olduğu bilinen fındık hasadında işçilerin çalışma süreleri incelenmiştir.

Tablo 24: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Çalışma Süresi

Çalışma Süresi	Sayı	%
8 saat	4	7,6
9/9.5 saat	25	48
10 saat	21	40,3
11 saat	2	3,8
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin günlük çalışma süreleri incelendiğinde %48 oranla en uzun çalışma süresinin 9-9.5 saat olduğu saptanmıştır. Bunu %40,3 oranla 10 saat çalışma süresi takip etmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin %7,6'sı günlük 8 saat ve %3,4'ü 11 saat fındık hasadında çalışmaktadır. İşçi grupları temelinde incelendiğinde 9/9.5 saat çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %56'sı Gürcü işçilerden, %12'si Kürt işçilerden oluşmaktadır. 9/9.5 saat çalışan işçilerin yaklaşık üçte biri yerli işçilerdir. 10 saat çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %76'sı Kürt işçilerden, %24'ü ise Gürcü işçilerden oluşmaktadır. 11 saat çalışan işçilerin tamamı Kürt işçilerden oluşmaktadır. 8 saat çalışan mevsimlik tarım işçilerin yarısı yerli ve diğer yarısı da Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Mevcut sonuçların ışığında, Bulancak ilçesinde fındık hasadında günlük en uzun çalışma süresine sahip olanların Kürt işçiler olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla Gürcü ve yerli işçiler takip etmektedir.¹⁷

Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri, çalışabilecekleri iş bulabildikleri sürece haftanın her günü çalışabilmektedir. Nitekim araştırmadan elde edilen sonuçlara göre işçilerin %97,8'i haftanın 7 günü çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bulut (2013)'un Sakarya'da fındık hasadında çalışan işçiler üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında da aynı sonuç elde edilmiştir (Bulut, 2013, s.64).

¹⁷ Yapılan bu hesaplamalar, mevsimlik tarım işçilerinin bir gün boyunca faal çalışma sürelerine dayanmaktadır. Bu nedenle dinlenme süreleri hesaplamaların dışında tutulmuştur.

Genelde tarım araçları vasıtasıyla fındık hasadında çalışan işçiler, çalıştıkları bahçede hasat biter bitmez diğer çalışma alanlarına ulaşmak için yola koyulmaktadırlar. Yevmiye usulü çalışan işçiler için, çalışmaksızın geçen bir gün önemli bir kayıp olarak görülmektedir. İşçilerin yalnızca %2,2'sinin haftanın 5 günü çalışan yerli işçi olduğu öğrenilmiştir.

Görsel 9: Kısa molasında dinlenmeye çalışan Gürcü işçi, 2017

Fındık hasadı genellikle Ağustos ayında başlayan ve hava koşullarına bağlı olarak Eylül ayının ortasına dek süren bir tarımsal faaliyettir. Buna bağlı olarak mevsimlik tarım işçilerinin çalışma süreleri değişkenlik göstermektedir. Tablo 25'de mevsimlik tarım işçilerinin bir sene içerisinde toplam kaç gün fındık topladıkları gösterilmektedir.

Tablo 25: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Fındık Hasadında Çalışma Süresi (Gün)

Gün Sayısı	Sayı	%
10-19	5	9,6
20-29	29	55,7
30+	18	34,6
Toplam	52	100,0

Görüşme yapılan fındık hasadındaki mevsimlik tarım işçilerinin %55,7'lik kısmı senenin 20-29 günü fındık hasadında çalışmaktadır. Bu işçilerin %41,3'ü Kürt işçilerden ve %34,4'ü Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Yerli işçilerin büyük çoğunluğu da senenin 20-29 günü fındık topladıklarını ifade etmiştir. Diğer yandan

işçilerin %34,6'sı ise 30 gün ve üzerinde fındık toplamaktadır. 30 gün ve üzeri fındık toplayan işçilerin %50'si Kürt işçilerden ve %45'i Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Yerli işçilerde 30 gün üzeri fındık toplama neredeyse hiç görülmemektedir. İşçilerin sadece %9,6'sı 10-19 gün arası fındık topladığını belirtmiştir. Bu işçiler %60 oranda Gürcü ve %40 oranda yerli işçilerden oluşmaktadır. Fındık hasadında çalışan işçilerin sene içerisinde çalıştıkları gün sayısı incelendiğinde 20-29 ve 30 gün üzeri çalışmalarda Kürt işçilerin, 11-19 gün süren çalışmalarda ise Gürcü işçilerin daha yoğun görüldükleri saptanmıştır. Dolayısıyla Kürt işçiler diğer işçi gruplarına kıyasla gün olarak daha fazla fındık hasadında çalışmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçileri fındık hasadında çalıştıkları gün boyunca belirli aralıklarda çalıştıkları bahçe içerisinde dinlenmektedirler. Tablo 26'da mevsimlik tarım işçilerinin dinlenme zamanlarına yönelik bilgi verilmektedir.

Tablo 26: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Dinlenme Aralıkları

Dinlenme Aralıkları	Sayı	%
Bir defa	4	7,6
İki defa	1	1,9
Üç Defa	38	73
Dört Defa	7	13,4
Beş Defa	1	1,9
Bahçe sahibinin izin vermesine bağlı	1	1,9
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçileri genellikle günde üç defa dinlenme molası kullanmaktadırlar. Bu molalar öğleden önce, öğle vakti ve akşamüstü olmak üzere gerçekleşmektedir. Sabah ve akşam dinlenmeleri 15-20 dakikalık kısa aralıklarda gerçekleşmektedir. Öğle vakti molaları ise yemek ve çay vakti olarak değerlendirilen bir saatlik süreyi kapsamaktadır. Bulancak ilçesinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %73'ünü kapsayan büyük bir çoğunluğu gün içerisinde üç defa mola vererek çalışmaktadırlar. Gürcü işçilerin %34'ü, yerli ve Kürt işçilerin ise tamamı günde üç defa mola vermektedir. Diğer yandan Gürcü işçilerin %34'ü günde dört defa, %5'i beş defa dinlenmeye vakit ayırmaktadır. Buna karşın Gürcü işçilerin %5'i iki defa dinlenme zamanı bulurken, %19'u sadece öğle yemeği zamanı dinlenebilmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere sene içerisinde birden fazla tarım ürününün bakım ve hasadında çalışabilmektedir. Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçileri üzerine yapılan araştırmada işçilerin %57'si bu sene fındık toplama dışında herhangi bir tarımsal faaliyete katılmamıştır. Gürcü işçilerin %34'ü çay hasadında çalışırken, %5'i çayın yanı sıra elma ve şeftali tarımında da faaliyet göstermiştir. Kürt işçilerin %20'si kayısı ve %10'u pamuk ürünlerinde mevsimlik işçi olarak çalıştıklarını ifade etmiştir. Geriye kalan Kürt işçilerin %24'ü ise soğan, domates, şeker pancarı, mercimek ürünlerinde mevsimlik işçi olarak çalışmışlardır. Sonuç olarak, çay hasadında çalışan işçilerin tamamının Gürcü işçiler olduğu öğrenilmiştir. Buna karşın diğer ürünlerin hasadında Kürt işçiler çalışmıştır. Yerli işçiler fındık hasadı dışında herhangi bir ürünün hasadı ya da bakımında yer almamaktadır.

3.4.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bulancak İlçesine ve Fındık Bahçelerine Ulaşımı

Mevsimlik tarım işçileri, buldukları bölgelerden çalışmak üzere Bulancak ilçesine seyahat ederken minibüs türündeki araçlarda seyahat ettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak, seyahat edilen bu araçların kapasitesinin üzerinde dolu olmasından şikâyet etmişlerdir. Özellikle minibüslerin koltuk sayısından fazla insanın yolculuk yaptırıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra işçilerin çalışacakları bölgelerde kullanmak üzere beraberlerinde getirdikleri malzemeler de eklendiğinde minibüs içerisinde sıkışık ve nefessiz bir yolculuk geçirmektedirler. Ayrıca bu durum insani yaşama şartlarına da oldukça aykırıdır. Memleketlerinden çalışmak üzere ayrılan mevsimlik tarım işçileri, eşyaların ve kalabalığın arasında bir çalışma objesi olarak taşınmaktadır.

2017/6 Başbakanlık Genelgesi'nde mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları ve çalıştıkları bölgeler arasında güvenli yolculuk yapmalarını sağlamak amacıyla göç yolları arasında trafik denetimlerinin arttırılacağı ifade edilmiştir. Diğer yandan olası trafik kazalarının, can ve mal kaybının önüne geçebilmek amacıyla mevsimlik tarım işçilerininin 24.00-06.00 arasında yolculuk yapmaları engellenmiştir. Ancak ilçe içerisinde mevsimlik tarım işçilerininin çalıştıkları bahçeye ulaşımında herhangi bir denetim uygulamasına rastlanmamıştır. Nitekim bu durum işçilerin bahçeye ulaşımında da kazalar meydana gelmesine neden olmaktadır. 12 Ağustos 2018 tarihinde Giresun'un Bulancak ilçesindeki Şemsettin Mahallesi mevsimlik

tarım işçilerini fındık toplayacakları bahçeye götüren minibüs kaza geçirmiştir. Yağmurlu havada direksiyon hâkimiyetini kaybeden mevsimlik tarım işçilerinin yer aldığı minibüs uçuruma yuvarlanmış ve kaza 3 ölü ve 12 yaralanma ile sonuçlanmıştır(Yaşar, 2018).

Tablo 27: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bahçeye Ulaşımı

Ulaşım Şekli	Sayı	%
Yürüyerek	22	42,3
Yürüyerek + Minibüs	2	3,8
Kamyon/Kamyonet	1	1,9
Bahçe sahibinin aracı ile	26	50
Minibüs ile	1	1,9
Toplam	52	100,0

Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerine yöneltilen “Çalıştığınız bahçeye nasıl ulaşıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 27’de gösterilmektedir. Buna göre görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin yarısı çalışacakları bahçeye ulaşımında bahçe sahibi tarafından tahsis edilen araçları kullanmaktadır. İşçilerin %42,3’ü ise çalıştıkları bahçelere yürüyerek ulaşmaktadır. Söz konusu işçilerin bir kısmı çalıştıkları bahçenin konaklama alanına yakın olması nedeni ile ulaşımı yürüyerek gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Diğer yandan uzakta olan bahçelere bahçe sahibinin isteği doğrultusunda yürüyerek ulaşan mevsimlik tarım işçileri de mevcuttur. Mevcut konumu itibari ile araba yolu bulunmaya bahçelere ulaşım sağlanırken araçların gidebildiği son noktadan itibaren yürünerek ulaşım tamamlanmaktadır. Bazı işçiler ise kamyon-kamyonet tipi araçlarla çalışacakları bahçelere ulaşmaktadırlar.

Tablo 28’de görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin bahçeye ulaşım sürelerine yer verilmiştir. Buna göre görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %44,2’si fındık bahçelerine 10-19 dakika arasında ulaşım sağlamaktadır. İşçilerin %30,7’si 20-39 dakika arasında ve %17,3’ü ise 5 dakikadan az bir sürede çalışacakları bahçeye ulaşmaktadırlar. Geriye kalan işçiler ise çalışacakları bahçeye ulaşırken 40 dakikadan daha fazla zaman harcamaktadırlar. Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin bahçelere ulaşım sürelerinin çoğunlukla 40 dakikanın altında olmasının temel nedeni ise, konaklama alanlarının genellikle tarım arazilerinin içerisinde ya da civarında yer almasıdır.

Tablo 28: Bahçeye Ulaşım Süresi

Ulaşım Süresi	Sayı	%
<5dk	9	17,3
10-19dk	23	44,2
20-39dk	16	30,7
40-59dk	2	3,8
60dk	2	3,8
Toplam	52	100,0

3.4.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ücretleri ve Gelir Durumları

Araştırmanın bu bölümünde mevsimlik tarım işçilerine mevcut çalışma koşullarında emeklerinin karşılığı olan ücrete yönelik bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilerin ücretleri valilik tarafından oluşturulan il ücret komisyonu tarafından belirlenmektedir. Valilik, kaymakamlık, ilçe tarım müdürlüğü ve ilçe ziraat odası başkanlığının bulunduğu komisyon değişen piyasa koşulları ve talep kriterlerini göz önüne alarak işçilerin alması gereken asgari günlük ücretini belirlemektedir. Bulancak İlçesi Ziraat Odası Başkanı Naci Karamanoğlu ücretlerin belirlenmesi konusunda ortaya çıkan tartışmaların genellikle çalışma koşullarına karşı yevmiyenin az olması çerçevesinde yaşandığını ifade etmiştir. Ayrıca Karamanoğlu belirlenen ücretlerin adil olmadığını belirterek, işçi ücretlerinin arttırılmasının ürün fiyatı ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla işçi ücretlerinin iyileştirilmesinin fındık fiyatlarının arttırılması ile mümkün olacağını savunmaktadır. Bölge açısından fındık üretiminin önemini vurgulayan Karamanoğlu fındık üretiminde işçilik faktörünü birinci sırada görmektedir.¹⁸

Giresun Valiliği tarafından oluşturulan il ücret komisyonu 2017 yılında fındık hasadında çalışacak işçilerin ücretlerini cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin yemeğin bahçe sahibine ait olması durumunda 60 TL ve yemeğin işçiye ait olması durumunda 66 TL olarak asgari tutarı belirlenmiştir.¹⁹ Ancak mevsimlik tarım

¹⁸ Naci Karamanoğlu, Bulancak Ziraat Odası Başkanı, "Fındık Hasadındaki Mevsimlik İşçiler" konulu görüşme, Bulancak, 5 Eylül 2017.

¹⁹ 2018 yılı fındık hasadında çalışacak işçi ücretinin asgari tutarı cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin yemeğin bahçe sahibine ait olması durumunda 70 TL ve yemeğin işçiye ait olması durumunda 77 TL olarak belirlenmiştir. 2019 yılına ait ücret tutarları ise sırasıyla 85 TL ve 95 TL olarak belirlenmiştir.

işçilerinin bu konu hakkındaki bilgileri oldukça sınırlıdır. Tablo 29’da mevsimlik tarım işçilere günlük ücretlerinin kim tarafından belirlendiği sorulduğunda verilen yanıtlar listelenmiştir.

Tablo 29: Fındık Hasadında Birim Ücretin Belirleyicileri

Fındık Hasadında Birim Ücretin Belirlenmesi	Sayı	%
Bahçe sahibi	3	5,7
Tarım aracı	2	3,8
Tarım il/ilçe müdürlükleri	3	5,7
İlçe Ziraat odaları	1	1,9
Valiliğin oluşturduğu il ücret komisyonu	12	23
Piyasadaki genel ücretler	1	1,9
Bilmiyorum	21	40,3
Belediye	8	15,3
Fiskobirlik	1	1,9
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin %40,3’ü fındık hasadındaki birim ücretin kim tarafından belirlendiği konusunda bilgi sahibi değildir. Diğer yandan işçilerin %15,3’ü ücretlerin Bulancak Belediyesi tarafından belirlendiğini söylemektedir. Verilen yanıtlar doğrultusunda işçilerin yalnızca %23’ünün birim ücretin Giresun Valiliği tarafından oluşturulan İl Ücret Komisyonu tarafından kararlaştırıldığını bildiği anlaşılmıştır. Ayrıca bu işçilerin neredeyse tamamı yerli işçilerden oluşmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin bu konudaki bilgi eksikliği bahçe sahibi ve tarım araçları tarafından aleyhlerine kullanılabilir. Dolayısıyla işçilerin ücret bantlarında farklılıklar görülmektedir. Bu durum bir yandan göçmen nitelikteki Kürt ve Gürcü işçilerin tercih edilme sebebi olarak görülebilir. Yerli işçi emeğinin pahalı olması, Kürt ve Gürcü işçileri işgücü piyasasında ucuz emek olarak cazip kılmaktadır.

Çalışma ilişkilerinin temelinde gerçekleştirilmesi gereken bir iş ve söz konusu işin gerçekleştirilmesinin bir karşılığı olan ücret yer almaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği uzun çalışma süreleri ve arazi koşullarında çalışmayı gerektiren bedensel güce dayalı bir iş olduğundan, işçilerin çalışma karşılıkları aldıkları ücret oldukça önemli bir konudur. Ancak mevsimlik tarım işçilerinin %27’lik kısmı çalışmaları karşılığında aldıkları günlük ücretin miktarını bilmediklerini ifade etmiştir. İşçi grupları temelinde incelendiğinde yerli işçilerin tamamının alacakları yevmiye miktarını bildikleri görülmüştür. Günlük ücretini bilmeyen işçilerin

%79'u Kürt işçilerden oluşmaktayken, sadece %21'i Gürcü işçilerden oluşmaktadır.

Tablo 30: Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri(TL)

Günlük Ücret	Sayı	%
Bilmiyor	14	27
<55	2	3,8
56-75	25	48
76-95	10	19,2
96+	1	1,9
Toplam	52	100,0

Tablo 30'da fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretine yönelik bilgiler verilmiştir. Buna göre 2017 yılının Ağustos ayında fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilerin günlük ücretlerin %48'i 56-75 TL arasındadır. İşçilerin %19,2'si 76-95 TL ve %3,8'i ise 55 TL ve altında ücret almaktadır. Yapılan görüşmelerde işçilerin sadece %1,9'unun 96 TL üzerinde ücret aldığı öğrenilmiştir.

Günlük ücret miktarının 55 TL ve altında seyrettiği işçiler incelendiğinde tamamının Kürt işçiler olduğu görülmektedir. 96 TL ve üzerinde ücret alan işçi ise yerli işçidir. Günlük ücretlerinin 56-75 TL arasında olduğu işçilerin ise %68'i Gürcü işçilerden oluşmaktadır. 76-95 TL arasında ücret alan işçilerin %70'i yerli işçi ve %30' ise Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Yapılan bu değerlendirme sonucunda günlük ücret miktarlarının en yüksek olduğu grup yerli işçiler olmuştur. Kablay'ın çalışmasında da yerli işçilerin göçmen işçilerden daha yüksek günlük ücretler ile çalıştıkları öğrenilmiştir (Kablay, 2015, s.106). Göçmen olarak fındık hasadında çalışan işçiler arasında ise en yüksek günlük ücret Gürcü işçilere verilmektedir. Sonuç olarak Kürt işçiler günlük ücret skalasında en düşük miktarı alan grup olmaktadır. Nitekim 2009 yılında Ulukan ve Ciğerci Ulukan'ın gerçekleştirdikleri saha çalışmasında da aynı sonuca ulaşılmıştır (Ulukan ve Ciğerci Ulukan, 2011).

Mevsimlik tarım işçileri çalışma karşılığında alacakları ücret konusunda bahçe sahibi, tarım aracısı ya da çalışacağı işi bulmasına yardımcı olan kişiler ile anlaşma yapmaktadırlar. Buluncak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %53,3'lük kısmı tarım aracıları, %42,2'lük kısmı ise bahçe

sahipleri ile anlaşma sağlamıştır. İşçilerin %2,2'lik kısmı iş bulmalarına aracı olan akrabaları ile anlaşmışken, geriye kalan %2,2'si herhangi bir anlaşma yapmadıklarını ifade etmiştir. Tarım aracılar ile anlaşma yapan işçilerin %62,5'i Kürt işçi, %33,3'ü Gürcü işçidir. Bahçe sahibi ile anlaşma yapan işçilerin ise %57,8'i Gürcü işçi, %31,5'i Kürt işçi ve %10,5'i yerli işçilerden oluşmaktadır. Mevcut sonuçlara göre fındık hasadına gelen Kürt işçilerin önemli bir çoğunluğu tarım aracıları ile anlaşma sağlarken, Gürcü işçilerin önemli bir çoğunluğu da bahçe sahipleri ile anlaşmayı tercih etmektedir. Yerli işçiler ise çoğunlukla bahçe sahipleri ile anlaşmayı tercih etmektedirler.

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri günlük çalışmaları üzerinden hesaplanmaktadır. Ancak işçilerin çalışmalarının karşılığı olan ücretleri alma biçimleri işin niteliğine göre günlük, haftalık, aylık vb. farklılıklar gösterebilmektedir. Bulancak ilçesinde görüşme yapılan fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %96'sı ücretlerini çalışma bittikten sonra almaktadır. İşçilerin %4'lük kısmı ise ücretlerini alabilmek için bahçe sahibinin ürünü satmasını beklemektedir. İşçi grupları arasında ürünün satılmasını bekleyenlerin Kürt işçiler olduğu saptanmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerinin ücret konusunda yaşadıkları başka bir durum ise tarım aracılara verilen komisyon payıdır. Fındık işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %54'ü tarım aracılara pay vermediğini ileri sürmektedir. İşçilerin %42'si ise tarım aracılara komisyon verdiklerini ifade etmişlerdir. Fındık hasadında çalışan işçilerin %25'i aldıkları ücretin %10'unu, %13'ü aldıkları ücretin %5'ini, %2'si ise bir günlük yevmiyesini tarım aracılara komisyon olarak vermektedir. İşçilerin %2'lik kısmı ise verdikleri komisyon payını tam olarak bilmediklerini tarım aracılarının ücretlerini ödemediği kendi payını aldığını ifade etmiştir. İşçi grupları karşılaştırıldığında ise tarım aracılara komisyon veren Gürcü işçilerin oranı %24, Kürt işçilerin oranı %62 olarak saptanmıştır.

Mevsimlik tarım işçileri ile tarım aracıları arasındaki ilişkinin boyutuna bir önceki bölümde değinilmiştir. Buna göre tarım aracıları mevsimlik tarım işçilerine ihtiyaç duydukları zamanlarda borç verebilme, onlar adına alışveriş yapabilme ve bahçe sahibi ile işçiler adına görüşme gibi birçok sorumluluk yüklenmiştir. Aynı zamanda mevsimlik tarım işçileri çalışmaya gelmeden önce tarım aracılarının avans alabilmektedir. Fındık hasadında çalışan işçilere "Çalışmaya gelmeden önce

tarım aracısından avans aldınız mı?” diye sorulduğunda işçilerin %92’si “Hayır.”, %4’ü “Evet.” yanıtını vermiştir. Avans alan işçilerin ise Gürcü ve yerli işçiler olduğu öğrenilmiştir. Diğer yandan işçilerin %4’ü aracı kullanmadıklarını belirtmiştir.

Fındık hasadındaki mevsimlik tarım işçileri çalıştıkları işin sonunda hak ettikleri ücretleri işi bulma konusunda yardımcı olan tarım araçları ya da çalıştıkları bahçe sahiplerinden almaktadırlar. Bulancak ilçesinde görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin %56’sı hak ettikleri ücreti tarım araçlarından, %44’ü ise çalıştıkları bahçe sahibinden almaktadır. Yerli işçilerin neredeyse tamamı ücretini tarım aracısından almaktadır. Diğer yandan Gürcü işçilerin %57’si ücretlerini bahçe sahibinden alırken, Kürt işçilerin %72’i ücretlerini tarım aracısından almaktadır. Sonuç olarak ücret konusunda tarım araçlarının ön planda olduğu işçi grubu Kürt işçiler olarak belirlenmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmalarının karşılığında hak ettikleri ücretleri alma konusunda zaman zaman sorunlar yaşayabilmektedir. Çalışma ilişkilerinin kayıt dışı ve güvencesiz olması bu konuda mevsimlik işçilerin mağdur olabilmelerine neden olmaktadır. Diğer yandan haklarını koruma konusundaki bilgi eksikliği ve araçlar ile kurdukları bağımlılık ilişkisi mevsimlik tarım işçilerinin ücret konusunda haklarını elde etmede sıkıntılar yaşamasına neden olabilmektedir. Nitekim önceki yıllarda Giresun İş-Kur’a yapılan şikâyetlerin ücret alımına yönelik sorunları içerdiği öğrenilmiştir. Mevsimlik tarım işçileri tarafından Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan işçilere ücret konusunda bir sorunla karşılaşılırsa nasıl bir çözüm yolu izleyecekleri sorulmuştur.

Tablo 31: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ücret İsteme Yolları

	Sayı	%
Konuşurum.	43	82,6
Mahkemeye başvururum.	6	11,5
Ziraat odasına başvururum.	2	3,8
Fiziksel güç kullanırım.	1	1,9
Toplam	52	100,0

Tablo 31’de görüldüğü üzere fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir çoğunluğu ücret konusunda bir sorun yaşadıklarında muhatap oldukları tarım aracısı ya da bahçe sahibi ile konuşma yolunu tercih etmektedirler.

Konuşma yolunu tercih eden işçilerin %55'i Gürcü, %41'i Kürt ve %4'ü yerli işçilerden oluşmaktadır. Mahkemeye başvururum diyen işçilerin %50'si Kürt, %33'ü yerli ve %17'si Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Diğer yandan ziraat odasına başvururum ve fiziksel güç kullanımını veren işçilerin tamamı Kürt işçilerden oluşmaktadır.

3.5. BULANCAK İLÇESİNDEKİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SAĞLIK KOŞULLARI

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı en önemli sorunlardan biri de sağlık koşullarındaki yetersizliklerdir. Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde fındık hasadında mevsimlik tarım işçilerinin geçirdiği hastalıklara, herhangi bir hastalık ya da kaza durumundaki tutumlarına, çalışma alanlarında alınan önlemlere ve olası bir tedavi masrafını karşılayan tarafın kim olduğuna yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerine “Çalışma koşulları nedeni ile bir hastalık geçirdiniz mi ?” sorusuna işçilerin %84'ü “Hayır.”, %16'sı “Evet.” yanıtı vermiştir. “Evet.” yanıtı veren mevsimlik tarım işçilerinin %7'sinde fındık ağaçlarındaki tozdan kaynaklı alerjik reaksiyonlar görülmektedir. Ayrıca fındık toplama esnasında fındık dallarını eğmekten kaynaklı sakatlanma yaşayan işçiler %2 oranındadır. Bunların yanı sıra mevsimlik tarım işçilerinde besin zehirlenmesi, yılan-akrep sokması ve tansiyon problemleri de yaşanmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin “çalışma koşulları nedeni ile bir hastalık geçirmedi” düşüncesine sahip olmalarına karşın, toplu yaşam ve ortak kullanım alanlarının fazla olması çeşitli hastalıklar geçirmelerine neden olmaktadır.

Tablo 32'de mevsimlik tarım işçilerine bir arada konakladıkları işçiler arasında görülen yaygın hastalıklara yer verilmiştir. Fındık hasadında çalışan işçilerin %44,2'si konakladıkları bireyler arasında herhangi bir rahatsızlık yaşanmadığını ileri sürmektedir. İşçilerin %27'sinin verdiği yanıtı göre fındık hasadındaki işçiler arasında en yaygın hastalığın grip ya da soğuk algınlığı olduğu görülmüştür. Grip ya da soğuk algınlığının yanı sıra bel tutulması, kireçlenme gibi eklem rahatsızlıkları görülenler işçilerin %7,6'lık kısmını oluşturmaktadır.

Tablo 32: Mevsimlik Tarım İşçilerinde Yaygın Görülen Hastalıklar

Hastalıklar	Sayı	%
Görülüyor	23	44,2
Soğuk algınlığı/Grip	14	27
Eklem rahatsızlıkları	1	1,9
Besin zehirlenmesi	2	3,8
Besin zehirlenmesi+ Böcek sokması	1	1,9
Alerji+ soğuk algınlığı	3	5,7
Besin zehirlenmesi+ Eklem rahatsızlıkları	1	1,9
Güneş çarpması	1	1,9
İş kazası	1	1,9
Grip+ Eklem rahatsızlıkları	4	7,6
Grip+ İş kazası	1	1,9
Toplam	52	100,0

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları herhangi bir iş kazası ya da hastalık durumunda nasıl bir davranış sergiledikleri merak edilmiştir. Bunun için Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan fındık işçilerine herhangi bir hastalık ya da iş kazası durumunda ne yapacakları sorulmuştur. İşçilerin %91,1'i hastaneye gideceğini, %4,4'ü sağlık ocağına gideceğini ve 4,4'ü geleneksel yöntemler ile kendilerinin tedavi yapacağını söylemiştir. Ancak görüşme yapılan köylerin merkeze olan uzaklığı ve bir günlük yevmiye kaybını göze almamaları verilen bu yanıtta çok gerçekçi bir tutuma sahip olunmadığını kanıtlamaktadır. Diğer yandan işçilere 2017/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Konulu Başbakanlık Genelgesi'nde yer verilen "gezici sağlık ekipleri" hakkında soru sorulduğunda hiçbir bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Diğer yandan alan araştırması sırasında böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır.

Tablo 33: Tedavi Masraflarının Karşılanması

	Sayı	%
Kendimiz	34	60,0
Tarım aracı	2	4,4
Bahçe sahibi	14	31,1
Ücret gerektiren bir tedavi uygulanmaz.	2	4,4
Toplam	52	100,0

Tablo 33’de mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı herhangi bir hastalık ya da iş kazası durumunda ortaya çıkacak tedavi masraflarının kim tarafından karşılanacağı gösterilmiştir. Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %60’ı olası masrafları kendilerinin karşılayacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra işçilerin %31,1’lik kısmı masrafları bahçe sahibinin, %4,4’ü ise tarım aracısının karşılayacağını düşünmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin arazi şartlarında çalışıyor olması onların hastalık ve sakatlanma riskini arttırmaktadır. Bu nedenle olası bir hastalık ya da sakatlanma durumunda ilkyardımın gerçekleştirilmesi işçilerin sağlığı için oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle bahçe sahiplerinin çalıştıkları süre boyunca sorumluluğunda olan işçiler için konaklama alanında ya da fındık bahçesinde acil müdahaleler için ilkyardım çantası bulundurması gerekmektedir. Ancak mevsimlik tarım işçilerine söz konusu ilkyardım çantası sorulduğunda işçilerin %86’sı hayır cevabını verirken sadece %14’ü evet cevabını vermiştir.

3.6. BULANCAK İLÇESİNDEKİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYAL GÜVENLİKLERİ VE SOSYAL HAKLARI

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik boyutu incelendiğinde genellikle güvencesiz çalıştıkları bilinmektedir. Nitekim 2011 yılına kadar süresiz tarım işçileri sosyal güvenlik kapsamına alınmamıştır. 2011 yılından itibaren ise sosyal güvenlik kapsamına dâhil edilen süresiz tarım işçileri genel sağlık sigortası ve yaşlılık sigortasından yararlanma hakkını elde etmişlerdir. Ayrıca aylık gelirleri asgari ücretin üçte birinden az olduğu durumlarda genel sağlık sigortası primlerinin devlet tarafından karşılanacağı bildirilmiştir. Bu bilgiler ışığında, fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik durumu Tablo 34’de incelemeye alınmıştır.

Tablo 34: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Durumu

Sosyal Güvenlik Durumu	Sayı	%
Kayıtlı değil	27	52
Sosyal Güvenlik Kurumu	17	32,6
Genel sağlık sigortası (primi devlet tarafından ödeniyor)	6	11,5
Genel sağlık sigortası (primi kendisi tarafından ödeniyor)	2	3,8
Toplam	52	100,0

Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik durumları incelendiğinde, %52'sinin herhangi bir sosyal güvence olmaksızın çalıştıkları görülmektedir. Dolayısıyla işçilerin büyük bir çoğunluğunun güvencesiz bir şekilde çalıştığını söylemek mümkündür. İşçilerin %32,6'sı ise sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı bir şekilde çalışmakta olduğunu ifade etmiştir. Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olan işçilerin ağırlıklı olarak yerli işçilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olan işçilerin %35'i Gürcü işçilerden, %17,6'sı Kürt işçilerden oluşmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu'na kayıtlı olan işçilerin genellikle mevsimlik tarım işçiliğini ek iş olarak yaptıkları, ilk mesleklerinden sigortalı oldukları öğrenilmiştir. Diğer yandan işçilerin %15,3'ü genel sağlık sigortasına tabi olarak çalışmaktadır. Ancak işçilerin sadece %3,8'i primlerini kendisi ödemekte olup, %11,5'inin genel sağlık sigortası primleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu durum aynı zamanda mevsimlik tarım işçilerinin %11,53'nün aylık gelirlerinin asgari ücretin üçte birinden az olduğunu göstermektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin güvencesiz çalışmasının bir nedeni de tarım sektöründe çalışmaya yönelik kanun ve yönetmelikler hakkında bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanmaktadır. Bilgi eksikliği mevcut hakların bilinmemesine ve dolayısıyla haklarını elde edememelerine neden olmaktadır. Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerine “Tarım sektöründe çalışma hakkında kanun ve yönetmelikler hakkında ne kadar bilginiz?” diye sorulduğunda işçilerin %80'i hiçbir şey bilmediğini ve %20'si biraz bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. İşçilerin hiçbiri bu konuda yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmemektedir. Özellikle, mevsimlik tarım işçilerini doğrudan ilgilendiren ve 2017'nin Nisan ayında çıkarılan Başbakanlık Genelgesi hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda işçilerden olumlu bir yanıt alınamamıştır. Diğer yandan Giresun İş-Kur Müdürlüğü söz konusu genelge bağlamında mevsimlik tarım işçileri izleme bürosunun oluşturulduğu ve fındıkta çalışan mevsimlik işçilerin sosyal güvenlikleri konusunda bakanlık tarafından gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmektedir. Ancak Türkiye'de kayıt dışılığın en fazla görüldüğü çalışma alanı tarım sektörüdür. Nitekim 2018 yılı verilerine göre Türkiye'de kayıt dışı istihdamda %82,73 oranı ile tarım sektörü birinci sıradadır.

Mevsimlik tarım işçiliği de kayıt dışı çalışmanın yaygın olarak görüldüğü çalışma biçimlerinden biridir.

3.7. FINDIK TARIMINDA ÇOCUK EMEĞİ: BULANCAK İLÇESİNDEKİ ÇOCUK MEVSİMLİK İŞÇİLER

Mevsimlik tarım işçiliğinde karşılaşılan önemli durumlardan bir tanesi de çocuk emeğinin kullanılmasıdır. Diğer sektörlerle kıyasla denetim mekanizmalarının işlevinin azaldığı tarımda çocuk işçi kullanımı çok daha yaygın biçimde görülmektedir. Fındık hasadında çalışan çocuklar, fındık bahçelerinde kimi zaman kendi fiziksel güçlerinin üzerinde faaliyet göstermektedirler.

Fındık hasadında çalışan çocuk işçilerin üç gruba ayrıldığı saptanmıştır. Bu gruplar hanelerine veya akrabalarına ait fındık bahçelerinde çalışan çocuklar, fındık hasadı bölgelerinin yakınlarındaki il, ilçe veya köylerde yaşayan yerli işçilerin çocukları ve fındık hasadı için uzak bölgelerden çalışmaya gelen göçmen işçilerin çocuklarıdır (Kalkınma Atölyesi, 2013, s.14). Hanelerine veya akrabalarına ait fındık bahçelerinde çalışan çocuklar genellikle ücretsiz aile işçisi olarak 8-10 yaşına kadar kardeşlerinin bakımını üstlenmekte, 8-10 yaşından sonra ise fındık hasadında çalışmaktadırlar. Bunun karşılığında hane inisiyatifine göre belirli bir miktar harçlık alan çocuklar büyüdüklerinde farklı illere göçerek iş sahibi olduklarında hasat dönemine katılımları büyük ölçüde azalmaktadır. Buna karşın bölgede iş bulan ve yaşayan çocukların izinlerini fındık hasadına göre ayarladıkları görülmüştür. Ancak yıllar içerisinde bu oran azalmakta ve 3. kuşak çocukları çok fazla fındık hasadına katılmamaktadır. Benzer bir durum yerli çocuk işçiler için de geçerlidir. Yerli işçilerin çocuklarında da öncelik hanelerindeki daha küçük çocukların bakımları ve ev içi hizmetler olmaktadır. Bu nedenle bahçe sahibi ve yerli işçi gruplarında çocuk işçiliğinin daha nadir görüldüğü bilinmektedir. Fındık hasadı için uzak bölgelerden çalışmaya gelen Gürcü işçiler genellikle yasal olmayan biçimde çalıştıklarından çocuklarını yanlarında getirmemektedirler (Kablak, 2015, s.104). Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden gelen Kürt işçi grubunda ise çocuk işçiliğine daha sık rastlanılmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri çalışırken, yanlarında getirdikleri çocukların durumu, nasıl bakıldıkları ve çalışma süresi boyunca ne ile meşgul oldukları önemli bir konudur. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçisi olarak fındık hasadında

çalışan ebeveynlerin %20'si çocuklarının da kendileri ile birlikte çalıştığını ifade etmiştir. Diğer yandan çalışan ebeveynlerin %20'si de hane içerisinde bir kişinin çocuklara bakmak için konaklama alanında kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca konaklama alanının bahçe sahibinin evine yakın olduğu durumlarda küçük çocukların bahçe sahibinin hanesinden olan kişi ya da kişilerce gözlem altında tutulduğu öğrenilmiştir.

Fındık hasadında çalışan 14-17 yaş arasındaki çocuk işçiler ile yapılan görüşmelerde gelecekte yapmak istedikleri mesleğin genellikle öğretmenlik polislik gibi memurluk, kendi işinin sahibi esnaf ya da kendi işinin sahibi çiftçi olduğu öğrenilmiştir. Bu bilgiden hareketle mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerde olduğu gibi çocuklarda da güvencesiz ve bağımlı çalışma şeklinin önemli bir sorun olarak görülmektedir. Gelecek kaygısı hisseden çocuklar büyüdüklerinde güvenceli olarak çalışmak arzusundadır.

Çocuk işçiliğinin engellenememesi yönündeki en önemli sorunlardan birinin denetim mekanizmasındaki aksaklıklar olduğu bilinmektedir. Nitekim Bulancak Ziraat Odası çocuk işçiliğinin yasaklanması yönündeki denetimlerin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Devletin denetleme alanındaki çalışmalarının ise öncelikli olarak işverene yönelik gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu konuda ziraat odalarına da yetki verilmesi ve yasal düzenlemelerin uygulanabilirliğini yerinde inceleme yapılarak kontrol edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Diğer yandan çocuk işçilerin hanelerinin isteği üzerine çalıştırıldığı düşünülmektedir.

Görsel 10: Fındık Tarımında Çocuk Emegi

Kaynak: Yaşar, 2018

Giresun İş-Kur Müdürü Mustafa Sarı ile yapılan görüşmelerde fındık hasadında çalışan çocuk işçilerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Sarı fındıkta çocuk işçiliği konusunda şu açıklamaları yapmıştır: “İlimizde mevsimlik çalışan çocuk işçilerine yönelik denetim uygulanmaktadır. Yapılan denetimler belirli bir aralıkta gerçekleşmemekle birlikte, fındık dönemi içerisinde alınan ani kararlar ile denetime çıkılmaktadır. İlimizde en son denetim uygulaması 22 Ağustos 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Tarımda çocuk işçilerin çalışması konusunda hanelerin sorumluluğu daha fazladır. İlimizde çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla Başbakanlık Genelgesine bağlı olarak uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Okuma-yazma eğitimlerinin verilmesi için akşam kursları düzenlenmiştir.”²⁰

Çocuk işçiliğinin engellenmesine yönelik yasal düzenlemeler paralelinde Giresun ilinde bazı uygulamalar hayata geçirilmiştir. 2015 yılında çocuk işçiliğinin engellenmesi ve çocukların ailelerinin fındık topladıkları süre içerisinde kaliteli zaman geçirmeleri adına Giresun Halk Eğitim Merkezi tarafından ebru sanatı kursları açılmıştır.²¹

3.7.1. Bahçe Sahiplerinin Çocuk Emegine Bakışı

Mevsimlik tarım işlerinde çocuk emeğinin kullanılması konusunda bahçe sahibinin tutum ve davranışları büyük önem taşımaktadır. Ancak bahçe sahipleri ileri sürdükleri bazı gerekçeler ile fındık bahçelerinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar konusunda tepkisiz kalmaktadır.

Bahçe sahiplerine yöneltilen “Çalıştırdığınız en genç işçinin yaşı kaçtır?” sorusuna verilen yanıtlar fındık tarımında çocuk emeğinin ne kadar yoğun bir biçimde kullanıldığının kanıtıdır. Buna göre görüşme yapılan bahçe sahiplerinin %69’u 18 yaşın altında işçi çalıştırmaktadır. 18 yaşın altında işçi çalıştıran bahçe sahiplerinin çalıştırdığı işçilerin genellikle 12-17 yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Diğer yandan çalıştırdığı işçilerin en gencinin 18 yaşın üzerinde olduğu ileri süren bahçe sahiplerinin %31’inde çalışan işçiler gözlemlendiğinde aralarında 8-10 yaş aralığında çocukların da bulunduğu saptanmıştır.

²⁰ Mustafa Sarı, Giresun İş-Kur Müdürü, “Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçileri” konulu görüşme, Giresun, 7 Eylül 2017.

²¹ Mehmet Yaşar, “Geçici Tarım İşçileri ve Çocuklarına Yönelik Ebru Sanatı”, <https://www.bulancakhaber.net/haber/1493/gecici-tarim-iscileri-ve-cocuklarına-yonelik-eburu-sanati.html> (11.07.2019).

İkinci bölümde verilen yasal düzenlemeler içerisinde 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesi 15 yaşını doldurmuş olan çocukların çalışabileceği hükmüne yer verilmiştir. Hatta 14 yaşını dolduran çocukların gelişimini ve eğitimini engellememesi şartı ile çalıştırılabileceği ifade edilmiştir. Ancak 182 No'lu "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi" en kötü çalışma biçimleri içerisinde tarımda ücretli işçiliği kabul etmiştir. Söz konusu sözleşme 18 yaşın altındaki çocukların en kötü biçimlerdeki işlerde çalışmasını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, çocuk işçilerin çalıştırılması ve çalıştırma yasağı konusunda ILO ve 4857 sayılı İş Kanunu arasında muğlak bir durum olduğu görülmektedir.

Bahçe sahipleri için çalışma süresi boyunca işçilerin gösterdiği performans önem taşımaktadır. Fındık hasadının tahmin edilen sürede tamamlanmaması, bahçe sahibi tarafından ödenecek yevmiye miktarının artması anlamına geldiğinden çalışanların yüksek performans ile çalışması öncelikli hedefi olmuş ve çalışanların yaşı ihmal edilmiştir. Nitekim görüşme yapılan bahçe sahiplerinin görüşleri bu konudaki yargının en görünür kanıtı olmaktadır.

Tablo 35'de görüldüğü üzere bahçe sahipleri çalışma performansları iyi olduğu sürece işçilerin yaş durumu ile ilgilenmemektedir. Bahçe sahipleri iyi çalışma ve varsa tarım aracı ile yaptıkları anlaşma üzerinden hareket etmektedir. Görüşme yapılan bahçe sahiplerinden sadece bir kişinin yasaların belirlediği yaş sınırını dikkate aldığı görülmüştür.

Tablo 35: Bahçe Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçisi Seçiminde Yaş Kriteri

	Sayı	%
Performans iyiyse yaş gözetmem	14	73,7
Ziraat odalarının kararına göre	1	5,3
Tarım aracı ile yapılan pazarlığa göre	3	15,8
Yasaların belirlediği sınıra göre	1	5,3
Toplam	19	100,0

Bahçe sahiplerine çocukların fındık hasadında çalışmasına yönelik görüşleri sorulduğunda çeşitli yanıtlar alınmıştır. Bahçe sahipleri çocukların yoksul kesimlerden gelmesi ve hanelerinin burada çalışmasından ötürü onlara yardım etmeleri nedeniyle çalışmak zorunda olduklarını düşünmektedir. Ayrıca çocukların

hanenin diğere üyeleri gibi çalışmalarında bir engel görmemektedirler. Fındık hasadının diğere tarımsal faaliyetler kadar zorlayıcı olmadığını düşünmektedirler. Diğere yandan yoksulluk nedeniyle çocukların çalışmasını gerektiğini ileri süren bahçe sahiplerinin %42'si fındık hasadında çalışmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini de ifade etmektedirler. Ancak bahçe sahiplerinin %47'si çalışmanın çocuklar üzerinde herhangi bir olumsuz etkisi olmadığını savunmakta, %11'i ise bu konuda herhangi bir fikre sahip olmadıklarını ifade etmektedirler.

Görüşme yapılan bahçe sahiplerine fındık hasadında çalışan çocukların karşılaşabileceği olumsuz durumlar sorulmuştur. Buna göre fındık hasadında çalışan çocukların karşılaştığı olumsuz durumlar arasında yaşına göre ağır işler yapması ve çalışma ortamının uygun olmaması birinci sırada gelmektedir. Çocuklar için fındık hasadında karşılaşabileceği ikinci sıradaki olumsuzluklar böcek sokmaları ve besin yetersizliğidir. Çocuklar için üçüncü sırada görülen olumsuzluk ise iş kazaları olarak ifade edilmiştir. Diğere yandan herhangi bir olumsuzluk yaşamayacaklarını savunan bahçe sahipleri de bulunmaktadır.

Bahçe sahiplerinin performansa dayalı olarak çalışan işçilerin yaş sınırını gözetmediği ifade edilmiştir. Buna göre görüşme yapılan bahçe sahiplerinden çocuk işçilerin çalışma performansından memnun olanlar %42 oranında iken, memnun olmayanlar %58 oranındadır. Görüldüğü üzere çocuk emeğinin kullanımının yüksek olmasına karşı performans değerlendirmesinin beklenenin altında sonuçlandığı görülmektedir. Bu nedenle bahçe sahiplerine performanslarından memnun olmadığı halde neden çocuk işçi çalıştırdıkları sorulmuştur. Çocuk işçilerin performansından memnun olmadığını ileri süren bahçe sahiplerinin %55'i çocuğun hanesinin çalışmasını istediğini yoksa işçilerin biz de çalışmayız dediğini ifade etmişlerdir. Bahçe sahiplerinin %18'i ise tarım araçları ile yaptıkları anlaşma doğrultusunda çocuk işçi çalıştırmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Çocuk işçilerin performansından memnun olmadığını ileri süren bahçe sahiplerinin %27'si ise fındık hasadında çocuk emeği kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Son olarak bahçe sahiplerine fındık hasadında 18 yaş altındaki çocukların çalışmasının önlenmesi için neler yapılabileceği sorulmuştur. Buna göre bahçe sahipleri yasa tarafından yasaklanan çocuk işçi çalışmasına yönelik düzenlemenin denetim mekanizması ile desteklenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çocuk işçi

çalıştıranlara yönelik yaptırımların artırılması gerektiğini savunmuşlardır. Tarımdaki çalışma ilişkilerinin yasal yollar ile daha belirli bir çerçeveye oturtulması gerektiği düşünülmektedir.

Diğer yandan görüşme yapılan bahçe sahipleri devlet tarafından çocuk işçiliği konusuna olan yaklaşımın daha net olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu amaçla, devlet eliyle mevsimlik tarım işçisi ailelerin eğitim ve ekonomik şartlarının yükseltilmesini amaçlayan projelerin hayata geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aileleri fındık hasadında çalışan çocuklara, çalışma saatlerinde çocukların beden ve zihin gelişimlerini destekleyici programların düzenlenmesi ile çocukların çalışma ortamından uzaklaşması sağlanabilmektedir. Diğer yandan bahçe sahiplerinin ucuz emek olarak gördüğü çocuk işçiliğinden uzaklaşması için devlet tarafından çiftçiye olan yardım ve desteklemenin artırılmasını istemektedirler.

3.7.2. Tarım Aracılarının Çocuk Emeğine Bakışı

Mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeği kullanımı açısından bir diğer etken de tarım araçlarıdır. Bu doğrultuda tarım araçlarının fındıkta çocuk emeğine ilişkin görüşleri alınmıştır.

Tarım araçlarına göre çocuk işçiler hanelerinin ve kendi isteklerinin doğrultusunda çalışmaktadır. Çalışma bölgelerine genellikle haneleri ile birlikte gelmektedirler. Tarım araçları fındık hasadında çalışmanın getirdiği yaşam koşullarının çocukların gelişim sürecinde herhangi bir olumsuz etkisi olmadığını düşünmektedir. Nitekim bahçe sahiplerinde olduğu gibi tarım araçları da fındık hasadında çalışacak işçilerinde herhangi bir yaş kriteri gözetmemektedir. Ücret miktarlarında da yaş ve cinsiyete dayalı herhangi bir ayrıma gitmediklerini ileri süren tarım araçları kadın ve çocuk işçilerin ücretlerini hane halkı reisine ödediklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla çocuk işçi emeğinin karşılığı üzerinde de bir hak iddia edememektedir. Bu duruma ilişkin benzer sonuç Kablay (2016)'ın çalışmasında da yer almaktadır (Kablay, 2016, s.295).

Tarım araçları fındık hasadında çalışan çocuk işçilerin karşı karşıya kaldığı en önemli riskler olarak barınma koşulları ve beslenme koşullarındaki yetersizlikleri ileri sürmektedirler. Ayrıca çocukların çalışmasındaki en önemli etkenin hanesinin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu

doğrultuda tarım araçları findıkta çocuk emeğinin varlığının sorumluluğunu hanelere yüklemektedir.

3.7.3. Bulancak İlçesindeki Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarına Yönelik Görüşleri

Çalışmanın bu bölümünde mevsimlik işçi olarak çalışan ebeveynlerin çocukları hakkındaki düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Bu amaçla Bulancak ilçesinde findık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerine çocukları ve onların findık hasadındaki durumlarına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Tablo 36'da mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının findık hasadında çalışması konusundaki görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 36: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Çalışmasına Yönelik Görüşleri

	Sayı	%
Çocuğu yok	15	28,8
Çalışmasını istemiyoruz ancak maddi durumumuz elverişli değil.	13	25
Çalışmasını istemiyoruz, okumak zorunda	4	7,6
Çalışmayı kendisi istiyor.	7	13,4
Yanında değil/ çalışmıyor	13	25
Toplam	52	100,0

Findık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %25'i çocuklarını findık hasadında çalıştırmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca işçilerin %7,6'sı çocuklarının çalışmasını istememekte ve eğitime devam etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşın işçilerin %25'i de çocuklarını çalıştırmak istemediklerini ancak ekonomik nedenlerden dolayı çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir. Çocuklarının çalışmasına müsaade eden %13,4'lük kısım ise çocuklarını findık hasadında çalışmaya zorlamadıklarını, onların bu işte çalışmada gönüllü olduklarını ifade etmişlerdir. Çocuğu olan mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu çocuklarının da gelecekte findık hasadında çalışması düşüncesine olumsuz yaklaşmaktadır. Nitekim görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinden çocukları olanlar "Çocuklarınızın gelecekte findık hasadında çalışmasını ister misiniz?" sorusuna %87 oranla hayır cevabını vermişlerdir. Çocuklarının bu işe devam etmesini isteyen mevsimlik tarım işçileri ise %13 oranındadır. Verilen yanıtlar

mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir kısmının çocuklarının geleceğine ilişkin farklı görüş ve hayallere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 37: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarına Yönelik Hayalleri

	Sayı	%
Çocuğu yok.	14	27
Kendi işinin sahibi olması.	23	44,2
Bir ustanın yanında çalışması	1	1,9
Zengin olması	1	1,9
Eğitimini tamamlaması	4	7,6
Kendi işinin sahibi olması+ zengin olması	4	7,6
Bir ustanın yanında çalışması+ zengin olması	1	1,9
Memur olması	3	5,7
Eğitimini tamamlaması+ zengin olması	1	1,9
Toplam	52	100,0

Tablo 37’de fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çocukları için hayal ettikleri geleceğin çerçevesi çizilmiştir. Buna göre mevsimlik tarım işçilerinin %44,2’si çocuklarının kendi işinin sahibi olmasını hayal etmektedir. Neticede, tarım araçları ve bahçe sahibinin komutası altında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çocukları için daha özgür bir çalışma ortamını istemeleri olağandır. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan işçilerin eğitimini tamamlamada sorunlar yaşadıklarından çocuklarının eğitimini tamamlamasını istemektedirler. Diğer yandan güvencesiz bir çalışma biçimi olan mevsimlik tarım işçiliğinde çalıştıklarından çocuklarının memur olarak daha güvenceli bir çalışma ortamında bulunmasını istemektedirler. Bunların yanı sıra bir ustanın yanında çalışarak belirli bir işte uzmanlaşmasını ve yoksulluk ile mücadele ettiklerinden çocuklarının zengin olmasını hayal eden mevsimlik tarım işçileri de vardır.

Bulancak ilçesinde fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerine yaşam ve çalışma koşulları dikkate alındığında çocuklarının hangi riskler ile karşılaşabileceği sorulmuştur. Mevsimlik tarım işçilerinin %47’si çocuklarının fındık bahçelerinde yılan-böcek sokmaları riskinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan engebeli arazilerde çalışmalarından dolayı düşme ve dal çarpması gibi iş kazası riskinin yüksek olduğunu düşünen işçilerin oranı %40’tır.

Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %36’sı ise çocuklarının yaşça ağır işlerde çalıştığını ileri sürmektedir. Nitekim fındık dalı

eğerek çalışmak güç gerektiren bir eylemdir. Diğer yandan oyun çağında olan çocuklar için fındık toplama gibi uzun süren ve güç gerektiren bir işte çalışmak yaşlarına uygun değildir. Bu doğrultuda işçilerin %27'si de çocukların çalışmaya bağlı hastalanabileceklerini ileri sürmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin %18'i çocuklarının fındık toplama işinde çalışma esnasında zehirlenebileceğini düşünmektedir. Çocuk işçiler fındık toplama esnasında yaş fındık tüketebilmektedir. Tüketilen yaş fındık miktarının çalışma esnasında ebeveynler tarafından takip edilememesi nedeniyle fazla tüketimi çocuklarda ishale yol açabilmektedir. Diğer yandan fındık bahçelerinde bilinçsizce kullanılan zirai ilaçların toprağa ve suya karışması sonucunda bahçe içerisindeki kaynak suları kirlenmektedir. İşçilerin ve çocuklarının bu suları tüketmeleri sonucunda zehirlenmeler meydana gelmektedir.

Son olarak, fındıkta çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %9'u çocuklarının dere kenarlarında boğulma riskinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Tarım arazilerinin engebeli ve dere kenarlarında bulunması çocukların düşme sonucu boğulmalarına neden olabilmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına yönelik düşüncelerinde önemli iki durum dikkat çekmektedir. Öncelikle mevsimlik tarım işçilerinin %5'i çocuklarının fındık toplamasında herhangi bir risk olmadığını ileri sürmüşlerdir. Diğer yandan Kürt işçilerin buldukları bölgelerden çalışmaya giderken çocuklarını yanlarında götürdükleri ve birlikte çalıştıkları gözlemlenmiştir. Buna karşın Gürcü işçilerin büyük bir çoğunluğu çalıştıkları bölgelere çocuklarını getirmemekte veya çalıştırmamaktadır. Bu durum aynı zamanda bazı bahçe sahiplerinin Gürcü işçileri tercih etmelerine neden olmaktadır.

3.8. BULANCAK İLÇESİNDEKİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde mevsimlik tarım işçilerinin fındık hasadında çalışmak üzerine görüşleri alınmış ve gelecekte beklentilerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan işçilere hayallerindeki meslekler, geçmiş ve gelecek yıllardaki yaşam kaliteleri üzerine düşünceleri, çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik beklentileri sorulmuştur.

2017 yılında Bulancak İlçesinde fındık işçisi olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerine “Gelecek yıl tekrar fındık hasadında çalışmayı düşünüyor musunuz?” diye sorulduğunda işçilerin %51,1’i evet yanıtını vermiştir. Hatta sorunun yöneltildiği Kürt işçilerden bir tanesi yanıt olarak “*Yapılacak başka iş mi var, bununla (mevsimlik tarım işçiliği) para kazanıyoruz.*” demiştir. Buna karşın işçilerin %22,2’si gelecek sene fındık hasadında çalışmak istemediklerini ifade etmiştir. Neden çalışmak istemedikleri sorulduğunda ise konaklama ve çalışma ortamının zorluklarından bahsetmişler ve uzun saatlerde beden gücü ile çalışmanın yoruculuğunun altını çizmişlerdir. Diğer yandan işçilerin %26,7’si gelecek sene fındık hasadında çalışma konusunda kararsızdır. Bir yanda kendi memleketlerinden uzakta çalışma ve yaşam koşullarının çetinliği, bir yanda geçim sıkıntısının olması işçileri zorunlu kaldıkları bu iki seçenek arasında kararsız bırakmaktadır.

Yapılan araştırmada mevsimlik tarım işçilerinin hayal ve beklentilerine de yer verilmiştir. Bu amaçla işçilere “Mevsimlik tarım işçisi olmasaydınız hangi meslekte çalışmayı isterdiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 38’de mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak istedikleri meslek gruplarına yer verilmiştir.

Tablo 38’de görüldüğü üzere Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %44,2’si memur-işçi olmayı hayal etmektedir. İşçi grupları karşılaştırıldığında ise memur-işçi olmak isteyenler Gürcü işçilerin %42’sini, Kürt işçilerin %48’ini oluşturmaktadır. Yerli işçilerin önemli bir bölümü memur-işçi olarak çalışmak istemektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçilerinin önemli çoğunluğunun iş ve gelir güvencesi olan işlerde çalışmaya duydukları isteğin en temel kanıtıdır.

Tablo 38: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Hayallerindeki Meslekler

Meslekler	Sayı	%
Memur/işçi	23	44,2
Kendi işimin sahibi çiftçi	10	19,2
Kendi işimin sahibi esnaf	15	28,7
Siyasi bir statü	1	1,9
Bir hayalim yok.	3	5,7
Toplam	52	100,0

Tarım araçları ve bahçe sahiplerinin denetimi altında çalışan işçilerin bir hayali de başkalarından bağımsız bir çalışma ortamı olmaktadır. Bu nedenle işçilerin %28,7’si ticaret yapmak ve kendilerine ait bir işyerinde çalışmayı

istemektedir. Ticaret yapmak isteyenler Gürcü işçilerin %29'unu, Kürt işçilerin %10'unu oluşturmaktadır. Yerli işçilerde ise ticaret yapmak isteyenler azınlıktadır. Yanıtların %5,7'si ise buldukları mevcut durumlarını kabullenen ve herhangi bir iş hayali olmayan Gürcü işçilerden oluşmaktadır.

Yanıtların sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin sadece % 19,2'sinin çiftçilik yapmak istemesi dikkat çekmektedir. Ayrıca çiftçilik yapmak isteyenler Gürcü işçilerin %5'ini, Kürt işçilerin ise %34'ünü oluşturmaktadır. Yerli işçilerin de önemli bir bölümü tarım dışı ekonomik faaliyetlerde bulunmayı hayal etmektedir. Nitekim görüşme yapılan mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir kısmı tarım dışı işlerde çalışmada daha istekli olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Giresun İş-Kur müdürlüğüne, "Fındık hasadında çalışan işçilere çalışma döneminin bitiminde, bölgede çalışma imkânı sağlanabilir mi?" sorusu yöneltilmiştir. Ancak bölgede tarım sektörü dışında bölgesel bir çalışma alanının olmamasından ötürü böyle bir çalışma imkânının mümkün görülmediği ifade edilmiştir.

Bulancak ilçesindeki mevsimlik tarım işçilerine geçmiş ve gelecek beş yıl içerisinde yaşam kalitesinin nasıl şekillendiği sorulmuştur. İşçilerin %35,6'sı geçtiğimiz 5 yılda yaşam kalitesinin değişmediğini, %44,4'ünün daha iyi olduğunu ve %17,8'i ise yaşam kalitesinin kötüleştiğini ifade etmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin %2,2'lik kısmı ise bu konuda bir fikre sahip olmadığını ifade etmiştir. İşçilerin önümüzdeki 5 yıla yönelik beklentileri sorulduğunda ortaya çıkan sonuç dikkat çekici olmuştur. İşçilerin %44,4'ü önümüzdeki 5 yıl yaşam kalitelerinin artacağını ve daha iyi olacağını düşünürken, %40'ı herhangi bir fikre sahip olmadığını söylemektedir. İşçilerin neredeyse yarısı daha iyi bir gelecek beklentisine sahipken, diğer yarısı belirsizlik duygusu içerisinde. Gelecekteki yaşam kalitesi konusunda belirsizliğe kapılan işçilerin %55'i Kürt işçilerden ve %34'ü Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Yerli işçilerin bir bölümü de gelecek kaygısı taşımaktadır.

Son olarak, mevsimlik tarım işçilerine çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, ücretlerinin arttırılmasını sağlamak için yapılması gerekenler sorulmuş ve bu konulardaki beklentileri öğrenilmek istenmiştir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla Türkiye'ye giriş yapan Gürcü işçilerin % 24'ü çalışma koşullarından memnun olduklarını ve bir beklentileri olmadığını

savunmaktadır. Söz konusu işçiler, yaşam ve çalışma koşullarında anlaşarak bölgeye geldiklerini bu nedenle bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir çoğunluğu ise tarım çalışanlarının kanun kapsamının genişletilmesini istemektedir. Diğer bir deyişle mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkilerine yönelik kapsamlı düzenlemeler yapılmalı ve denetimler arttırılmalıdır.

Mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı ise yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücretlerinin arttırılmasını fındık fiyatlarındaki artış ile ilişkilendirmektedir. Söz konusu işçiler fındık piyasasında fiyatların artması ile çalışma ve ücret ilişkilerinin iyileşeceğini savunmaktadır. Göçmen işçi olarak Gürcistan'dan gelen işçiler ise ilçe sınırları içerisinde fındık işçilerinin barınabileceği ve içerisinde ücretsiz yemek dağıtımının sağlanacağı konaklama alanlarının kurulmasını istemektedir. Ayrıca yabancı çalışanların çalışma ilişkilerini düzenleyen ve haklarını koruyan yasal düzenlemelerin arttırılmasını istemektedirler.

Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı çalışma ilişkileri ve ücretlerin iyileştirilmesi konusunda bahçe sahiplerinin önemli bir rolü olduğunu dile getirmiştir. Bu doğrultuda işçiler bahçe sahibinin sorumluluklarının arttırılması ve yasal yollardan denetimlerinin sağlanması gerektiğini savunmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde en önemli eksiklerden biri işçilerin sendikal örgütlenmeden yoksun olmalarıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin sayıca fazla olmasına karşın dağınık ve organize hareket etmekten uzak olmaları haklarının korunmasına engel olmakta ve onları sömürüye daha açık hale getirmektedir. Nitekim işçilerin belirli bir kısmı bu eksiklikten bahsetmiş ve bu yönde çalışmalar düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Mevsimlik tarım işçileri bir sene içerisinde çeşitli bölgelerde çalıştıklarını ve bu zaman dilimi içerisinde çocuklarının eğitimden uzak kaldığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle çalıştıkları bölgelerde mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına eğitim desteği verilmesini beklemektedirler. Bu eğitimin aynı zamanda çocuk işçiliğine bir önlem olarak da düşünülmektedir.

SONUÇ

Gerçekleştirilen bu çalışma, mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını tarımda dönüşüm çerçevesi içerisinde incelemektedir. Tarımda yaşanmakta olan kapitalist gelişmeler, tarımsal üretim ilişkilerinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Tarımsal üretimin piyasa koşullarına terk edilmesi ve tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin kurulması, mevsimlik tarım işçiliğinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olmaktadır. Metalaşmanın yoğun olarak gerçekleştiği bu üretim ilişkisinde mevsimlik tarım işçilerinin emeğinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren tarımda etkisini oldukça hissettiren kapitalizm ve beraberindeki neoliberalizm politikaları, kırsal alanlarda geçimlik üretim yapan küçük üreticiler için büyük sorunlara yol açmıştır. Tarımsal desteklerin kaldırılması ve tarımın piyasa koşullarına terk edilmesi ile geçimlik üretim yapan küçük üretici gerek toprak mülkiyetini kaybederek gerek toprak mülkiyetini korumaya çalışarak işçileşme sürecine dâhil olmaktadır. Bu işçileşme süreci kırdan kente tarım dışı işlerde çalışma ya da mevsimlik olarak tarım ürünlerinin bakım ve hasadında çalışma şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak iki seçenekte de yoksulluk, herhangi bir işte uzmanlaşacak bilgi ve tecrübenin olmaması, farklı bölgelerde çalışmanın getirdiği zorluklar gibi nedenler bireyleri güvencesiz ve kayıt dışı çalışmaya mecbur bırakmaktadır.

Araştırma yapılan Bulancak ilçesinde fındık tarımında mevsimlik tarım işçiliği oldukça yoğun olarak tercih edilmektedir. Fındık hasadı her ne kadar küçük ve orta büyüklükteki üreticiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa da bölgenin genç nüfusunun çalışmak ve okumak amaçlı başka kentlere göç etmiş olması ve bölge halkının geçimini sağlamak için fındık hasadı dışında başka işlerde çalışıyor olması ilçede mevsimlik işçilere duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

Tarımda dönüşüm tartışmaları çerçevesinde mevsimlik tarım işçilerinin sürekli yaşadıkları bölgelerdeki toprak mülkiyeti durumu incelemeye alınmıştır. Bu doğrultuda Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin neredeyse yarısının herhangi bir toprağı bulunmadığı, geriye kalan kısmının iste toprak sahibi olduğu öğrenilmiştir. Diğer yandan toprak büyüklükleri incelendiğinde işçilerin önemli bir kısmının küçük toprak sahibi olduğu

öğrenilmiştir. Bu durum kırsal bölgelerde gerçekleşen eşitsiz toprak dağılımının ve mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkmasında mülkiyet sorununun önemli bir kanıtı olmuştur. Diğer yandan bu sonuç tarımda dönüşüm tartışmalarının kuramsal çerçevesinde bahsedilen “küçük üreticilerin tamamen toprak mülkiyetini kaybederek işçileşeceği” savını da ortadan kaldırmaktadır.

Fındık tarımında çalıştırılmak üzere genel olarak Kürt ve Gürcü işçiler tercih edilmektedir. Her ne kadar fındık hasadında diğer bölgelerde Suriyeli işçilerin varlığından söz edilse de araştırma sürecinde böyle bir bulguya rastlanmamaktadır. Bahçe sahipleri bunun nedeni olarak uzun yıllardır bölgeye fındık toplamak için gelen Kürt ve Gürcü işçilerin işi öğrenmiş olmalarını ileri sürmektedirler. Ancak işgücünün ucuz olması nedeniyle ilerleyen dönemlerde bölgede Suriyeli işçilerin çalışma potansiyelinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan yerli işçilerin ücretlerinin daha yüksek olması ve çalışma saatlerinin daha kısa olması nedeniyle çok fazla tercih edilmemektedir.

Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin ilçeye haneleri ile birlikte göç ettiği görülmektedir. Kürt işçilerin hanelerinin nüfus olarak daha kalabalık olduğu görülmüştür. Buna karşın çalışmak için ülke sınırları dışından gelen Gürcü işçilerin önemli bir bölümü çalışmaya gelirken çocuklarını getirmemiştir. Bu durum bazı bahçe sahiplerinin Gürcü işçi çalıştırmayı tercih etmesine neden olmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin beslenme ve barınma ihtiyacını genellikle kendilerinin karşıladığı saptanmıştır. Bu doğrultuda fındık hasadında çalışan işçilerin yanlarında gelirken getirdikleri ihtiyaç malzemeleri hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Buna göre Kürt işçilerin önemli çoğunluğunun çalışmaya geldikleri bölgelere beslenme, barınma ve mutfak malzemelerini getirdikleri öğrenilmiştir. Buna karşın Gürcü işçilerin neredeyse yarısı yanlarında herhangi bir ihtiyaç malzemesi taşımamaktadır. Ancak her iki işçi grubunda da ihtiyaç malzemelerinin ortak kullanımının yaygın olduğu saptanmıştır.

Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçilerinin barınmasına yönelik devlet eli ile herhangi bir konaklama alanı kurulmadığı gözlemlenmiştir. Daha önceki yıllarda Bulancak ve Tirebolu ilçelerinde söz konusu barınma alanları olsa da

yaşanan bazı olaylar neticesinde kapatılmasına karar verilmiştir. Nitekim işçilerin konaklamasına yönelik çalışmaların il bünyesinde yapılması kararlaştırılmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerinin konaklama biçimlerine bakıldığında büyük bir çoğunluğunun fındık hasadının yapıldığı tarım arazilerinin çevresinde barındığı görülmüştür. Ayrıca çalışılan köyün ve ilçenin içerisinde konaklayan işçiler de mevcuttur. İlçe merkezlerindeki işçilerin toplandığı alanlarda da işçiler ile görüşmek istenmiş ancak işçilerin çekimser ve olumsuz tutumları nedeniyle görüşme yapılamamıştır. Bu nedenle çalışma içerisinde yer verilemese de bölgede ve alanda yapılan önceki çalışmalarda çadırda konaklayan işçilerin var olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yandan görüşme yapılan işçilerin konaklama alanları incelendiğinde Kürt işçilerde briket konutların ve Gürcü işçilerde betonarme konutların daha yaygın olduğu görülmüştür. Gürcü işçilerin konaklama alanlarının Kürt işçilerin konaklama alanlarına kıyasla daha büyük olduğu göze çarpmaktadır. Konaklama karşılığında bahçe sahibine ödeme yapma Kürt işçilerde daha yaygın olarak görülmektedir.

Bulancak ilçesinde yapılan görüşmelerde mevsimlik tarım işçilerine yönelik ayrımcı tutum ve davranışların genellikle Kürt işçilere yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Görüşme yapılan işçilerin büyük çoğunluğu herhangi bir ayrımcılığa uğradığını düşünmemek ile birlikte ayrımcılığa maruz kalan işçilerin önemli bir kısmı Kürt işçilerden oluşmaktadır. Görüşme yapılan dönemde adli bir olaya rastlanılmamış olsa da daha önceki dönemlerde gerçekleşen olaylar Kürt işçilerin yaşadığı ayrımcılığın kanıtı olmaktadır. Gürcü işçiler ise genellikle herhangi bir ayrımcı tutum ve davranışa maruz kaldıklarını düşünmemektedirler. Diğer yandan işçi grupları arasında belirgin bir anlaşmazlık olmamasına karşın ücretleri düşürdükleri düşüncesiyle Kürt işçilerin bir kısmı Gürcü işçilerin çalışmasından rahatsız olmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmanın temel nedeni yoksulluk olarak belirlenmiştir. Nitekim fındık hasadında çalışan Kürt ve Gürcü işçilerin önemli bir kısmı mevsimlik işçi olarak çalışmayı hanenin yaşamını sürdürebilmek için gerekli görmektedir. Diğer yandan yerli işçiler fındık hasadında çalışmayı ek gelir olarak değerlendirmektedirler.

Fındık hasadında çalışan işçi gruplarının genelinde çoğunlukla sözlü anlaşma yapıldığı ve hatta herhangi bir anlaşmanın olmadığı durumlara sıkça rastlanmıştır. Hatta mevsimlik tarım işçiliğinin önemli aktörlerinden biri olan tarım araçlarının da belgesiz çalıştıkları öğrenilmiştir. Nitekim bu sonuç mevsimlik tarım işçiliğinin enformel bir çalışma biçimi olduğunu kanıtlamaktadır.

Tarım araçları mevsimlik tarım işçileri adına bahçe sahibi ile iletişim kuran, barınma, beslenme, ücret gibi konularda işçiye yardım eden bir köprü görevine sahiptir. Bu doğrultuda Kürt işçilerde tarım aracısı kullanmak daha yaygındır. Gürcü işçilerde de tarım araçlarının varlığı söz konusudur. Ancak yerli işçiler yaşadıkları bölgelerde çalıştıklarından genellikle bahçe sahiplerini tanımaktadırlar. Bahçe sahipleri ise mevsimlik tarım işçilerine karşı ücret dışında konaklama, ulaşım, yemek gibi birçok sorumluluk yüklenmektedir. Nitekim görüşme yapılan işçi gruplarının büyük bir çoğunluğu bunu doğrulamaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma süreleri incelendiğinde genellikle günlük 9-9.5 saat aralığında çalıştıkları öğrenilmiştir. Ancak yapılan görüşmelerden hareketle en uzun sürelerde çalışan işçi grubunun Kürt işçiler olduğu öğrenilmiştir. Bunu sırasıyla Gürcü ve yerli işçiler takip etmektedir. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir çoğunluğunun haftanın yedi günü çalıştığı öğrenilmiştir. Senede fındık hasadında çalışılan gün sayısının ağırlıklı olarak 20-29 olduğu öğrenilmiştir. Günlük çalışma süresinde olduğu gibi senede fındık toplanan gün sayısında da Kürt işçilerin ağırlıkta olduğu görülmüştür. Ancak günlük ücret miktarları incelendiğinde de en düşük ücretlerin Kürt işçilerin aldığı saptanmıştır. Fındık hasadında en yüksek ücret yerli işçilere verilmektedir.

Mevsimlik tarım işçiliğinde güvencesiz çalışma en önemli sorunlardan bir tanesidir. Görüşme yapılan işçilerin yarısından fazlası Sosyal Güvenlik Kurumu'na kayıtlı olmadığını ifade etmiştir. Sosyal Güvenlik Kurumu'na kaydı olan işçilerin ise ağırlıklı olarak yerli işçilerden oluştuğu görülmektedir. Diğer yandan Genel Sağlık Sigortası primleri devlet tarafından ödenen işçilerin ağırlıkta olması, söz konusu işçilerin aylık gelirlerinin asgari ücretin üçte birinden az olduğunu göstermektedir.

Mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliğinin çok yaygın olduğu bilinmektedir. Nitekim görüşme yapılan işçilerin önemli bir çoğunluğu da

çalışmaya 18 yaşından önce başladıklarını ifade etmiştir. Bunun temel nedeni ise mevsimlik işçi olarak çalışmaya gelen ebeveynlerinin yanında gelen çocukların onlar ile birlikte çalışmaya başlamasıdır. Buna karşın mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu çocuklarının mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmasını istememektedir. Yaşam ve çalışma koşullarının zorluğu altında olan işçilerin geneli çocuklarının gelecekte kendi işlerinin sahibi olması ve eğitimine devam etmesini hayal etmektedirler.

Çalışmanın son kısmında mevsimlik tarım işçilerinin hayal ve beklentilerine yer verilmiştir. Yapılan araştırmaya göre işçilerin önemli bir çoğunluğu memur, işçi gibi güvencesi yüksek işlerde çalışmayı hayal etmektedirler. Şüphesiz bu sonucun en temel nedeni iş ve gelir güvencesinden yoksun bir çalışma biçiminde yer almalarıdır. Diğer yandan tarımsal faaliyet gösteren işçilerin çalışmak istedikleri meslek grupları incelendiğinde tarım dışı işlerde faaliyet gösterme konusunda daha hevesli oldukları görülmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda devlete önemli bir pay çıkarmaktadır. Bu doğrultuda fındık hasadında çalışan işçiler, mevsimlik tarım işçilerine ilişkin yasal düzenlemelerin ve denetim arttırılmasının önemini vurgulamışlardır. Diğer yandan mevcut koşulların iyileştirilmesi yönünde bahçe sahiplerinin sorumluluğunun arttırılması gerektiğini düşünen mevsimlik tarım işçileri de mevcuttur. Ayrıca fındık hasadında çalışan mevsimlik işçiler fındığın fiyat yönünden gerektiği değerin verilmesi ile çalışma ve yaşam koşullarının düzene gireceğini ifade etmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçilerinin kendi haklarının korunması ve geliştirilmesini sağlayacak sendikal hareketin eksikliği dikkat çekmektedir. Diğer yandan fındıkta çalışan işçilerin birlikte hareket etmelerini sağlayacak sınıf bilincinden yoksun oldukları görülmektedir. Dolayısıyla fındık hasadında çalışan işçilerin çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin herhangi bir sorun yaşamaları halinde bireysel çözümlere yöneldikleri görülmektedir. Bu durum işçilerin sorunlarının geçici ve yüzeysel formüller ile çözümlenmesini sağlamakta, mevcut koşullarda kalıcı bir gelişme yaşanmamaktadır.

Sonuç olarak, tarımda gerçekleşmekte olan neoliberal dönüşümler kırsal bölgelerin istihdam yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Tarımda kayıt dışı

çalışmanın yaygın olması da işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını oldukça zorlaştırmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri, devlet, bahçe sahipleri ve tarım araçlarının ilişkilerini düzenleyen doğrudan bir yasa bulunmamakla birlikte, bu ilişkileri düzenlemek adına oluşturulan genelge ve yönetmelikler mevcut sorunların çözümlenmesinde yetersiz kalmaktadır. Ayrıca söz konusu genelge ve yönetmeliklerle belirlenen çözüm önerilerinin uygulanması hususunda devletin denetim mekanizmasının zayıf olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışma ilişkisinde zarar gören taraf mevsimlik tarım işçileri olmakta, ve tarım araçları ile bahçe sahipleri ise karlı çıkmaktadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkilerini düzenleyecek kanunların üretilmesi veya mevsimlik tarım işçilerinin mevcut iş kanununun kapsamına dâhil edilmesi mevcut sorunların çözümlenebilmesinde önemli bir adım olarak görülmektedir. Buna ek olarak denetim mekanizmalarının işlevselleşmesi ile birlikte mevsimlik işçilerin yaşam ve çalışma koşullarına iyileşme sağlanabileceği düşünülmektedir.

Tarımda gerçekleşmekte olan dönüşümler ile öne çıkan bir çalışma biçim olan mevsimlik tarım işçiliğine yönelik çalışmalar son dönemlerde artmaya başlamıştır. Buna karşın tarımda kapitalist etkilerin bir görüntüsü olan mevsimlik tarım işçiliğine yönelik akademik çalışmalar hala yeterli düzeyde değildir. Temelinde yoksulluk kavramının yer aldığı kayıt dışı ve güvencesiz bir çalışma biçimine tabi olan mevsimlik tarım işçilerinin maruz kaldıkları yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve mevcut sorunların çözülmesinin kısa vadede mümkün olmadığı görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik uzun vadeli çözümlerin üretilmesi, devlet politikaları ve uygulamalarının bu amaçla yeniden şekillendirilebilmesi doğrultusunda akademik çalışmaların varlığı büyük önem taşımaktadır. Tarımsal üretimde yoğun emek sarf eden mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda toplumun tüm bölümlerine sorumluluklar düşmektedir.

EKLER

EK-1. Hanehalkı Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

Genel Bilgiler

1. Doğum Yeri:
2. İkametgâh Yeri:
3. Çalışmaya Başlama Yaşı:
4. Baba Mesleği:
5. Anne Mesleği:
6. Hane Halkına Yönelik Sorular:
 - a) Akrabalık Derecesi:
 - b) Yaşı:
 - c) Cinsiyeti:
 - d) Medeni Durum:
 - e) Eğitim Durumu:
 - f) Fındık Hasadında Çalışıyor mu? a) Evet b)Hayır
 - g) Mesleği:
7. Anadili:
8. Bildiği Diğer Diller:

İkametgâh Yerine Yönelik Bilgiler

9. İkamet edilen evin durumu: a) Kendisinin b) Kira
10. Tarım arazisi var mı? a) Evet b) Hayır
11. Evet ise arazi dönümü:
12. Evet ise arazi değerlendirme: a) Meyve-Sebze b) Kira c)Hayvancılık d) Boş e)Diğer
13. Arazisi varsa neden mevsimlik işçi olarak çalışır:
 - a) Arazinin büyüklüğü hanenin geçimi için yetersiz
 - b) Arazi verimsiz
 - c) Arazi yüksek gelir getiren ürünler üretmeye uygun değil
 - d) Üretim için gerekli tarım araçlarına sahip değilim
14. Fındık hasadından başka hangi işte çalışır?
 - a) Ticaret
 - b) Hayvancılık

- c) Yevmiyeli çalışma
- d) Gezici tarım işçisi
- e) Bir işte çalışmaz
- f) Diğer

15. Hayvancılık ise hangi tür:

- a) Büyükbaş hayvancılık
- b) Küçükbaş hayvancılık
- c) Kümes hayvancılığı
- d) Arıcılık

16. Hayvan Sayısı:

Konaklama Alanına İlişkin Bilgiler

17. Yanlarında getirdikleri ihtiyaç malzemeleri:

- a) Beslenme malzemeleri b) Barınma malzemeleri c) Mutfak gereçleri

18. Beslenme ve barınma ihtiyaçlarını kim karşılar?

- a) Bahçe sahibi b) Tarım aracıları c) Kendimiz

19. Beslenme ve barınma malzemeleri ortak mı kullanılır:

- a) Evet b) Hayır c) Kısmen

20. Konaklama alanının konumu:

- a) Tarım arazisinin içinde
- b) Köyün içinde
- c) İlçenin içinde
- d) İlin içinde

21. Konaklanan yapının niteliği:

- a) Çadır b) Briket c) Taş d) Betonarme e) Tuğla

22. Konaklama alanının büyüklüğü:

23. Konutta elektrik durumu: a) Sürekli b) Sınırlı c) Hiç

24. Konutta besin malzemelerinin yeri:

- a) Buzdolabı b) Yiyecek dolabı c) Konut içinde herhangi bir yerde

25. İçme ve Kullanma Suyunun kaynağı:

- a) Köy çeşmesi b) Arazi çeşmesi c) Kuyu d) Şebeke Suyu

26. Tuvalet Durumu: a) Var b) Yok

27. Atıklar nereye akıyor?

- a) Kanalizasyon b) Çukur c) Açık d) Diğer

28. Konaklama karşılığında işverenin talep ettiği bedel:
a) Kira b) Elektrik c) Su d) Hiçbiri e) Hepsi f) Bilmiyorum

Çalışma Koşullarına Yönelik Bilgiler

29. Bu yıl fındık toplama işini nasıl buldunuz?
a) Kendim
b) Arazi sahipleri ile görüşerek buldum
c) Kendi köyümdeki tarım aracısı sayesinde buldum
d) Çalışma bölgesindeki tarım aracısı sayesinde buldum
e) Daha önce çalıştığım arazide çalışıyorum.
f) Akrabalarımın aracılığı ile buldum.
30. Fındık hasadında çalışma nedeni:
a) Ek gelir sağlamak
b) Başka bir mesleğin olmaması
c) Hanenin yaşamını sürdürmek
31. Fındık hasadı için her yıl aynı bölgeye mi gelirsiniz? a) Evet b) Hayır
32. Günlük çalışma saati:
33. Haftalık çalışılan gün sayısı:
34. Yılda fındık toplanan gün sayısı:
35. Çalışma süresinde dinlenme sayısı: a) 0 b) 1 c)2 d)3 d)4
36. Çalışırken çocuklara kim bakıyor?
a) Kimse
b) Haneden yetişkin biri
c) Diğer çocuklar
d) Hane dışından biri
37. Bahçeye Ulaşım Şekli:
a) Yürüyerek b) Minibüs c)Kamyon/Kamyonet d)B. sahibinin aracı
38. Bahçeye Ulaşım Süresi:
39. Bu yıl fındık hasadı dışında hangi işlerde çalıştı?
Ürün: İl/İlçe:

Sağlık Koşullarına İlişkin Bilgiler:

40. Çalışma koşulları nedeni ile hastalık geçirdiniz mi? a) Evet b) Hayır
41. Evet ise ne tür bir hastalık geçirdiniz?

42. Aynı yerde konakladığınız işçiler arasında en fazla görülen hastalıklar:

1. 2. 3.

43. Hastalık ve/veya iş kazası durumunda ne yapılır?

- a) Hastaneye gidilir
b) Sağlık Ocağına gidilir
c) Gezici sağlık ekipleri tedavi eder
d) Geleneksel yöntemler uygulanır
e) Bir şey yapılmaz

44. Tedavi masraflarını kim karşılar?

- a) Kendimiz b) Tarım aracısı c) Bahçe sahibi

45. Acil yardım çantası var mı? a) Evet b) Hayır

Ücret ve Gelire Yönelik Bilgiler

46. Günlük ücretinizi biliyor musunuz? a) Evet b) Hayır

47. Evet ise ücret tutarı:

48. Ücret için kimin ile anlaştınız? a) Bahçe sahibi b) Tarım aracısı

49. Fındık toplamada birim fiyatı kim belirler?

- a) Bahçe sahibi
b) Tarım aracısı
c) İlçe ziraat odası
d) Valilik tarafından oluşturulan il ücret komisyonu
e) Piyasadaki genel ücretler
f) İl/İlçe belediyeleri
g) Bir fikrim yok

50. Çalışmaya başlamadan anlaşma yaptınız mı? a) Evet b) Hayır

51. Evet ise anlaşmanın türü: a) Sözlü b) Yazılı

52. Ücret alma zamanı ve şekli:

- a) Günlük
b) Haftalık
c) Aylık
d) Çalışmadan önce
e) Çalışma bitince toptan
f) Bahçe sahibi ürünü sattıktan sonra toptan
g) Diğer

53. Tarım aracısına ücretten pay verir misiniz? a) Evet b) Hayır
54. Evet ise verilen pay miktarı:
55. Tarım aracısının sorumlulukları:
- a) Ücret alma garantisi
 - b) İşçi adına bahçe sahibi ile görüşme
 - c) Borç verme
 - d) Gıda alışverişi
 - e) Sağlık masrafları
 - f) Ulaşım
 - g) Diğer
56. Çalışmaya başlamadan önce avans aldı mı? a) Evet b) Hayır
57. Ücretinizi kimden alırsınız?
58. Ücret konusunda sorun yaşanırsa nasıl çözersiniz?
- a) Konuşurum
 - b) Mahkemeye başvururum
 - c) Ziraat odasına başvururum
 - d) Fiziksel güç kullanırım
 - e) Diğer
59. Bahçe sahibi ile bir anlaşmazlık yaşadınız mı? a) Evet b) Hayır
60. Evet ise anlaşmazlığın konusu:
- a) Ücret
 - b) Çalışma süresi
 - c) Çalışma ortamı
 - d) Konaklama alanı
 - e) Diğer

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Haklara Yönelik Bilgiler.

61. Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı mısınız? a) Evet b) Hayır
62. Evet ise durumu:
- a) Sosyal Güvenlik Kurumu
 - b) İsteğe bağlı sigorta
 - c) Genel sağlık sigortası(primi devlet tarafından karşılanıyor)
 - d) Genel sağlık sigortası (primi işçi tarafından karşılanıyor)
63. Tarıma yönelik kanun ve yönetmelikler hakkına ne biliyorsunuz?

- a) Hiçbir bilgim yok
 - b) Biraz bilgim var
 - c) Yeterli bilgim var
64. Bahçe sahibi ücret harici bir sorumluluk üstleniyor mu?
- a) Evet b) Hayır
65. Evet ise hangi sorumlulukları üstleniyor?
- a) Konaklama
 - b) Yemek
 - c) Kıyafet
 - d) Sağlık masrafları
 - e) Ulaşım masrafları
 - f) İçme ve kullanma suyu
 - g) Elektrik

Hane Halkının Çocukları Hakkındaki Görüşlerine Yönelik Bilgiler

66. Çocuklarınızın fındık hasadında çalışması konusunda ne düşünüyorsunuz?
- a) Çalışmasını istemiyoruz ancak maddi durumumuz elverişli değil
 - b) Çalışmasını istemiyoruz, okumalı
 - c) Kendisi çalışmak istiyor
 - d) Yaşam şartlarını öğrenmesi için çalışması gerekiyor
67. Fındık hasadındaki çocukların karşılaştıkları riskler nelerdir?
- a) Beslenme yetersizliği
 - b) Eğitimini engellemesi
 - c) Yaşına uygun olmayan ağır işler yapması
 - d) Zehirlenme
 - e) Yılan/böcek sokması
 - f) İş Kazası
 - g) Boğulma riski
 - h) Hastalanma riski
 - i) Diğer
68. Çocuklarınızın gelecekte bu işi yapmasını ister misiniz? a) Evet b) Hayır
69. Çocuklarınız için gelecek hayaliniz nedir?
- a) Kendi işinin sahibi

- b) Çiftçi
- c) Bir ustanın yanında çalışması
- d) Eğitimini tamamlaması
- e) Zengin olması
- f) Bu iş dışında her şeyi yapabilir

Hane Halkının Gelecek Beklentileri ve Hayallerine Yönelik Bilgiler

70. Gelecek yıl fındık hasadında çalışmayı düşünüyor musunuz?
- a) Evet b) Hayır
71. Hayalinizdeki meslek nedir?
- a) Memur/işçi
 - b) Kendi işinin sahibi çiftçi
 - c) Kendi işinin sahibi esnaf
 - d) Diğer
72. Geçtiğimiz beş yılda yaşam kaliteniz:
- a) Değişmedi b) Daha iyi oldu c) Daha kötü oldu
73. Önümüzdeki beş yılda yaşam kaliteniz:
- a) Değişmeyecek
 - b) Daha iyi olacak
 - c) Daha kötü olacak
 - d) Bir fikrim yok
74. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek için neler yapılmalı?
75. Çalıştığınız bölgede ayrımcılığa uğruyor musunuz? a) Evet b) Hayır
76. Evet ise ayrımcılığa uğrama nedeni:
- a) Etnik köken
 - b) Yoksulluk
 - c) Tarım işçisi olmak
 - d) Dini nedenler
 - e) Diğer

Ek-2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Konulu 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

Başbakanlıktan:

Konu: Mevsimlik Tarım İşçileri

GENELGE

2017/6

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla; buldukları illerden başka illere giden vatandaşlarımızın ve ailelerinin bu süreçte yaşadıkları sorunlarının giderilmesine yönelik olarak aşağıda belirtilen çalışmalar, ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle yürütülecektir.

1. Valiliklerce, mevsimlik tarım işçilerinin yoğun olarak çalıştığı yerlerde; eğitim ve sosyal faaliyetleri ile işçilerin temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortak kullanım alanları olan, iklim şartlarına uyumlu, emniyetli, ekonomik, estetik ve fonksiyonel, prefabrike, betonarme ya da çelik iskeletli, yeterli büyüklükte bir bina ile elektrik, su ve kanalizasyon alt ve üst yapısı bulunan geçici yerleşim alanları oluşturulması sağlanacaktır.

2. Geçici yerleşim alanları; sel ve su baskını gibi doğa olaylarından olumsuz etkilenmeyecek, yol ve altyapı hizmetlerinin sunumunun kolaylıkla sağlanabileceği, sağlık şartlarına uygun, tehlikeli ve girilmesi yasak yerlere yeterli mesafede, işçilerin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikleri haiz ve işçi sayısına uygun büyüklükteki Hazine taşınmazları arasından seçilecektir. Bu kapsamda talep edilen ve Maliye Bakanlığınca uygun görülen taşınmazlar belirtilen amaçlarda kullanılmak üzere tahsis edilecektir.

3. Geçici yerleşim alanlarına su ve elektrik hizmeti verilmesine ilişkin abonelik ve kullanım bedelleri yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları ile il özel idareleri bütçelerine Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca aktarılan ödeneklerden karşılanacaktır.

4. Geçici yerleşim alanlarının belirli aralıklarla her türlü haşerelere karşı ilaçlanması ile atıkların uzaklaştırılması, temiz içme ve kullanma suyu sağlanması hizmetleri; belediye sınırları içinde veya mücavir alanlarda ilgili belediyelerce, belediye sınırları dışında ise il özel idarelerince yerine getirilecektir.

5. İl halk sağlığı müdürlüklerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin kanser taramaları ile bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı düzenli sağlık taramaları, aşılama, gebe, bebek ve çocukların izlemleri yapılacaktır; üreme ve kadın sağlığı hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri ve sağlık okuryazarlığı faaliyetleri, periyodik olarak yürütülecek, bu hizmetlerin ve hizmetlere erişimin kolaylaştırılması amacıyla mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Ayrıca, mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu bölgelerde yeterli sayıda sağlık personelinin istihdamı sağlanacak ve hizmet ihtiyacına göre personelin çalışma saatleri düzenlenecektir.

Sağlık hizmeti sunulan mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin T.C. kimlik numaraları her hizmet sunumunda alınarak, kişi bazında sunulan sağlık hizmetinin türü (teşhis, tanı, tedavi vb. kişisel veri içermeyecek şekilde), bu hizmetin verildiği

sağlık birimi/yer bilgisi ile birlikte Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi'ne (e-METİP) aktarılacaktır. Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dahil gerekli her türlü düzenleme Sağlık Bakanlığı tarafından gecikmeksizin yapılacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, e-METİP'e kayıtlı olan mevsimlik tarım işçisi ve ailelerin T.C. kimlik numaralarını Sağlık Bakanlığına bildirecektir.

6. Aile ve sosyal politikalar il müdürlüklerince sosyal hizmetler kapsamında ailelerin bilgilendirilmesi sağlanacak ve aileler; kadın, çocuk, engelli ve yaşlılar için sunulan hizmetlerden yararlandırılacaktır. Ayrıca, okul çağına gelmemiş çocuklar için aile ve sosyal politikalar il müdürlükleri tarafından geçici yerleşim alanlarında görevlendirilecek çocuk gelişim uzmanlarınca eğitim ve bakım hizmetleri sunulacaktır.

7. İl milli eğitim müdürlüklerince; öncelikle geçici yerleşim alanlarında eğitim ve sosyal faaliyetler için oluşturulan binanın, çocuklar için etkin bir eğitim merkezi olarak kullanılması sağlanacak; işçilerin zorunlu öğretim çağındaki çocuklarının eğitimlerini devam ettirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan 2016/5 sayılı Genelge hükümleri titizlikle uygulanacaktır. Bu hususta şartlı nakit transferi gibi özendirici tedbirler etkin şekilde uygulanacak, çocukların okul kıyafetleri ve malzemeleri valiliklerce sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları aracılığıyla temin edilecektir. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı bulunan çocuklar rehberlik araştırma merkezi müdürlükleri tarafından eğitim imkânlarından faydalandırılacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılmakta olan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nde (e-Okul) yer alan mevsimlik tarım işçisi çocuklarına ilişkin kayıtlar e-METİP'e aktarılacaktır. Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dâhil gerekli her türlü düzenleme Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gecikmeksizin yapılacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığına e-METİP'e kayıtlı olan mevsimlik tarım işçisi anne veya babanın T.C. kimlik numaralarını bildirecektir.

8. İl müftülüklerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin inanç ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tüm tedbirler alınacaktır.

9. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından işçilerin göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla; göç alan ve veren yerler arasında trafik denetimleri artırılacak, araç ve yol www.alomaliye.com güvenliğinin gerektirdiği kontroller hassasiyetle ve sıklıkla yapılacak ve gerekli bütün tedbirler alınacaktır. Ayrıca, münhasıran mevsimlik tarım işçilerini taşıyan karayolu araçlarının 24.00-06.00 saatleri arasında şehirlerarası yolculuk yapmamaları sağlanacaktır.

10. Kolluk kuvvetlerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin bilgileri alınacaktır. Bu bilgiler, e-METİP'e aktarılacaktır. Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dahil gerekli her türlü düzenleme Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından gecikmeksizin yapılacaktır.

11. Kolluk kuvvetlerince, geçici yerleşim alanlarında gece ve gündüz düzenli aralıklarla güvenlik amaçlı devriye faaliyetleri yapılacaktır.
12. Mevsimlik tarım işçileri, daimi ikamet ettikleri illere geri döndüklerinde çalışma ve iş kurumu il müdürlükleri, halk eğitim merkezleri ve mesleki eğitim merkezlerince; işçiler arasında yaygın eğitim ihtiyacı olanlar tespit edilerek eğitim ihtiyaçları karşılanacak, yetişkinlere okuma-yazma ve/veya meslek edindirme kursları ile sosyal-kültürel faaliyetler düzenlenecektir.
13. Çalışma ve iş kurumu il müdürlüklerince, işverenlerin mevsimlik tarım işçilerini özel istihdam büroları veya İŞKUR'a kayıtlı tarım aracıları aracılığı ile istihdam etmelerine yönelik tanıtıcı ve teşvik edici faaliyetler gerçekleştirilecektir.
14. Çalışma ve iş kurumu il müdürlükleri ve sosyal güvenlik kurumu il müdürlüklerince, işçilerin çalışma ve sosyal güvenlikleri açısından mevcut durumları yürütülecek çalışmalarla iyileştirilecek ve çocuk işçiliği ile etkin mücadele edilecektir.
15. İl düzeyinde alınacak tedbirler valiliklerce ilan edilecek ve tüm bu tedbirlere yönelik çalışmalar valilerin gözetim ve denetiminde icra edilecektir. Ayrıca valiliklerce tedbirlere aykırı davranışlar hakkında idari ve cezai yaptırım uygulanması için gerekli işlemlerin geciktirilmeden yaptırılması sağlanacaktır.
16. Tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için tedbirlerden sorumlu kurum ve kuruluşlarca; göç veren illerde işçiler ve tarım aracularına, göç alan illerde ise işverenlere ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.
17. Bu faaliyetler için ihtiyaç duyulan mali kaynak yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarına, "Bakanlıklar ve Diğer Merkezi İdare Kuruluşlarının Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları Aracılığıyla Yapacakları İşlerin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar" çerçevesinde; İl özel idarelerine ise ödeme emri belgesine eklenecek bakan onayı, il özel idaresi tarafından düzenlenen talep yazısı ve harcama talimatına istinaden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilecektir. Ayrıca, ihtiyaç duyulan mali kaynak yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları, il özel idareleri, belediyeler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları bütçelerinden karşılanabilecektir.
18. Yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarına veya il özel idarelerine ödenek aktarılmasında, valiliklerce her yıl en geç şubat ayına kadar hazırlanarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına gönderilecek olan Mevsimlik Tarım İşçileri Eylem Planı (Eylem Planı) esas alınacaktır.
19. Valiliklerce hazırlanacak Eylem Planı'nda, öncelikle birinci maddede belirtilen nitelikte geçici yerleşim alanları oluşturulması eylemine yer verilecektir.
20. Eylem Planı ekinde il bazında mevsimlik tarım işçilerine ilişkin yaş ve cinsiyet temelli ayrımı içeren sayısal veriler, oluşturulan veya oluşturulacak geçici yerleşim alanlarının mevcut durumuna ilişkin açıklamalar (mülkiyeti, büyüklüğü, alt ve üst yapı bileşenleri ile coğrafi koordinatları gibi teknik veriler dahil) yer alacaktır.
21. İlgili valilik Eylem Planı'nda yer verdiği her bir faaliyet için ayrıca bir ihtiyaç analizi hazırlayacak ve performans hedeflerini belirleyecektir.

22. Valilikler bünyesinde, vali tarafından görevlendirilecek vali yardımcısı başkanlığında; Eylem Planı'nın hazırlanması, uygulanması ve izlenmesi ile görevli, sekreteryasını çalışma ve iş kurumu il müdürlüklerinin yapacağı ve il emniyet müdürlükleri, il jandarma komutanlığı, gıda tarım ve hayvancılık il müdürlükleri, aile ve sosyal politikalar il müdürlükleri, SGK il müdürlükleri, büyükşehir belediyesi; olmayan yerlerde ise mülki idare amirinin uygun gördüğü belediye temsilcilerinden oluşan mevsimlik tarım işçileri bürosu (büro) kurulacaktır.

23. Valiler tarafından büroda görevli olanlar arasından bir kişi "koordinatör" olarak görevlendirilecek ve bu kişilerin isim ve iletişim bilgileri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bildirilecektir.

24. Eylem Planı ve eki ile her bir faaliyete ilişkin ihtiyaç analizi ve performans hedefleri; büro tarafından hazırlanacak, valiler tarafından onaylanacak ve büro koordinatörü tarafından e-METİP'e girilecektir.

25. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gerekli gördüğü takdirde ilgili kurum temsilcilerinin de katılımıyla izleme ekibi oluşturarak Eylem Planı'na uygunluk tespiti ve faaliyetlerin takibi amacıyla saha ziyaretleri yapacaktır. Valiliklerce izleme ekibine gerekli kolaylık sağlanacaktır.

26. Tedbirlerin uygulanması sırasında, yetersiz kalması halinde gerekli olan insan kaynağı, kamu ihale mevzuatı hükümlerine uygun olarak hizmet alımı yoluyla sağlanacaktır. Ayrıca valilikler tarafından; ilgili mevzuat uyarınca bürolarda, o ilde bulunan üniversitelerde çalışan öğretim üyeleri/öğretim görevlileri görevlendirilebilecektir.

27. Valilikler, hazırladıkları Eylem Planı'nda yer alan faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca gönderilen ödenekten, üniversiteler ve başvuru tarihi itibarıyla en az üç yıldır faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik projelerine maddi destek sağlayabilecektir.

28. Destek sağlanan projelerde mali desteğin uygun ve yerinde kullanımının denetimi için valilikçe, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilmiş bağımsız denetçiler tarafından bağımsız dış denetim yaptırılacaktır.

29. Destek talebinde bulunulan projeler, büro tarafından değerlendirilecektir. Destek verilecek projelerin faaliyetlerinin Eylem Planı faaliyetleriyle uyumlu olması şartı aranacak olup mevcut soruna çözüm sağlayabilme derecesine ilişkin taahhüdü, hedef kitlenin genişliği, maliyet unsuru, proje sahibi kurum/kuruluşun valilikçe yaptırılacak bağımsız dış denetimi kabulü ve proje için öngördüğü bütçe tutarı, destek verilmesinde ve destek miktarının belirlenmesinde öncelikle dikkate alınacaktır. Eylem Planı ile uyumsuz olan veya bağımsız dış denetimi kabul etmeyen kurum ve kuruluşlara maddi destek sağlanmayacaktır.

30. Değerlendirme sonucunda destek sağlanması vali tarafından onaylanan projelere ilişkin bilgiler, e-METİP'e derhal girilecektir.

31. Geçici yerleşim alanlarında, birinci maddede belirtilenler dışında hiçbir geçici veya kalıcı yapıya (çadır, prefabrik, bina vb.) valiliklerce harcama yapılmayacaktır. Geçici yerleşim alanları ile mevcut yollar arasındaki bağlantıyı sağlama maksadında ulaşım altyapısı oluşturulmayacaktır.

32. Eylem Planı kapsamında hiçbir şekilde taşınmaz, iş makinesi ve taşıt (mobil sağlık aracı dâhil) satın alınmayacaktır. Büronun kullanımına tahsis edilmek şartıyla, 17/03/2006 tarihli ve 2006/10193 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki “Hizmet Alımı Suretiyle Taşıt Edinilmesine İlişkin Esas ve Usuller” doğrultusunda, şoförlü araç kiralama hizmeti satın alınabilecektir.

33. Kurum ve kuruluşlarının makine parkının yetersizliği durumunda geçici yerleşim alanı için altyapı oluşturulması ve bu kapsamda ihtiyaç duyulan hizmetlerin yerine getirilmesi için valiliklerce hizmet alımı yapılabilir.

34. Valiler gönderilen ödeneklerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanımını sağlayacak ve tahsis amacı dışında kullanılmaması için gerekli her türlü tedbiri alacaktır.

35. Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yürütülmesi gereken faaliyetlerin izlenmesi, uygulama sırasında doğabilecek sorunlara çözüm üretilmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı başkanlığında; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İşçileri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı müsteşarlarının katılımıyla “Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu (Kurul)” oluşturulmuştur. Kurulun sekretarya hizmetleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından sağlanacaktır.

36. Bir önceki yıla ilişkin eylem planı ve performans göstergeleri ile uygulanmışsa maddi destek sağlanan projelerin sonuçları valiler tarafından her yıl yapılacak toplantıda Kurul’a sunulacaktır.

Mevsimlik tarım işçisi vatandaşlarımızın ve ailelerinin yaşadıkları sorunlarının giderilmesine yönelik olarak yukarıda sıralanan faaliyetler ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, meslek birlikleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla yapılacaktır.

24/03/2010 tarihli ve 27531 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan **2010/6 sayılı Genelge** yürürlükten kaldırılmıştır.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Binali YILDIRIM

Başbakan

KAYNAKÇA

- Akbıyık, N. (2008). Türkiye’de Tarım Kesimde İşgücü Piyasalarının Yapısı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(40), 273-286.
- Akşit, B. (1999). Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler, Oya Köymen (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde(s.173-186). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Aktar, A.(1990). *Kapitalizm Az Gelişmişlik ve Türkiye’de Küçük Sanayi*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Amin, S. (1992). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. Selim Lim (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Arı, F. A. (2006). Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri ve Güncel Sorunları, *Çalışma ve Toplum*, 9 (2), 61-81.
- Arslan Olcay, C. (2018). Türk Tarımının Ortak Tarım Politikasına Uyumu ve Avrupa Birliği Müzakere Sürecine Etkisi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(20), 3068-3077.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2006) *Atatürk’ün Söylev Ve Demeçleri I-III*. Ankara Divan.
- Atay, F. (2001). Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü. *Praksis*,(2), 53-96.
- Aydın, Z. (1986). Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Azgelişmiş Ülkeler(I), *11. Tez Kitap Dizisi*, 3, 126-156.
- Aydın, Z. (2001). Yapısal Uyum Politikaları ve Köylünün Beka Stratejileri, *Toplum ve Bilim*, 88, 11-31.
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş tarım sorunu ve yeni köylülük, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43, 43-63.
- Aydın, Z. (2018). *Çağdaş Tarım Sorunu*. Ankara: İmge.
- Aysu, A. (2009). Piyasa ve Küçük Köylülük, *Mülkiye Dergisi*, 262, s.223-236.
- Aytekin Bozarıslan, B. (2012). *Uluslar Arası Tarım Politikasına Yön Veren Kuruluşlar ve Türkiye Tarımı Üzerine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015). *Akp'li Yıllarda Emegın Durumu*. İstanbul: Yordam.
- Başer, E., Koçyiğit, N., Öziş, S. (2011). *Karaburun Bilim Kongresi Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*. Ankara: Dipnot.
- Bayaner, A. (2014). *Türkiye Tarımı Gelişmeler ve Beklentiler*. Ankara: Nobel.
- Berstein, H. (2014). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri* (2. Baskı). Oya Köymen (Çev.) İstanbul: Yordam.
- Bor, Ö. (2005). Doğrudan Gelir Desteği Sistemi Sonrasına Bir Bakış, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 9, 33-51.
- Bor, Ö. (2009). *Neoliberal Politikalar Ve Tarımda Dönüşüm: Türkiye Örneği 1980-2006*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Boratav, K. (1980). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara: Ankara Basımevi.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005* (11. Baskı). İstanbul: İmge.
- Bulut, E. (2013). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaali Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Büke, A., Özuğurlu, A., Çelik, E. (2017). Akademide Bir Yaşam Coşkusu ya da Bir Yaşam Coşkusu Olarak Akademi, *Akademide Yolculuk: Mehmet C. Ecevit'e Armağan*, Aynur Özuğurlu, Atakan Büke, Ercüment Çelik ve Metin Özuğurlu (der). İstanbul: Renas.
- Büke, A. (2019). 21. Yüzyılda Kapitalist Tarım-Gıda Sistemi ve Tarım/Köylü Sorunu Tartışmaları: Dünya Düzeninin Değişen Eleştirel Siyasal İktisadı, *Praksis*, 50, 123-148.
- Centel, T. (2016). *Temel İş ve Sosyal Sigorta Yasaları* (3. Baskı). İstanbul: Beta.

- Ciğerci Ulukan, N., Ulukan, U. (2018). Çay Tarımı Ve Göçmen Emeği: Doğu Karadeniz’de Gürcü İşçiler, *Current Debates In Labour Economics & Industrial Relations* içinde (s. 101-111), Çağatay Edgücan Şahin ve Arzu Özsoy Özmen (Der.). İstanbul: IJOPEC.
- Çamaltı, Z. , “Bulancak Tarihi”, www.bulancak.bel.tr Erişim Tarihi 27 Kasım 2019.
- Çavuş, V. (2009). Türkiye’de Tarımda Doğrudan Gelir Desteği Uygulaması ve Ab Sürecinde Destekleme Politikaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çınar, S., Lordoğlu, K. (2011). Mevsimlik tarım işçileri: Marabadan ücretli fındık işçiliğine, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III bildiriler kitabı* içinde (s. 419-448). İstanbul: Petro-İş Yayını.
- Çınar, S. (2014). *Öteki Proletarya*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Değirmenci, E. (2017). Türkiye Tarımında Neoliberal Dönüşüm ve Metalaşma, *Praksis*, 43.
- Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler, *Çalışma ve Toplum*, 1(44), 177-194.
- Ecevit, M. C. (1999). *Kırsal Türkiye’nin Değişim Dinamikleri: Gökçeada Köyü Monografisi*. Ankara: Neyir.
- Ecevit, M. C., Karkıner, N., Büke, A. (2009). Köy Sosyolojisinin Daraltılmış Kapsamından, Tarım-Gıda-Köylülük İlişkilerine Yönelik Bazı Değerlendirmeler. *Mülkiye Dergisi*, 262, 41-62.
- Eğri, T. (2014). 2000 Sonrası Türk Tarım Politikalarında Dönüşüm ve Çiftçi Algısı: Kırklareli Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 89-104.
- Ercan, F. (2002). Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi(1): Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması için Marksist Bir Çerçeve Denemesi, *Praksis*, (5), 25-75.

- Ercan, F. (2004). Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış, Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li Yıllarda Türkiye içinde (s.9-43), Neşecan Balkan ve Sungur Savran (der). İstanbul. Metis.
- Ercan, F. (2005). Türkiye 'de Kapitalizmin Süreklilik İçinde Değişimi (1980-2004) (Bilgi-Kuramsal Bir Çerçeve Denemesi), *İktisat Dergisi*, 452, 98-110.
- Geçgin, E. (2009). *Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyolojik Analizi: Ankara Polatlı Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Giresun'da Çocuk İşçilere Dur Demek İçin “Ebru Sanatı“ Öğretiyorlar. (2015, 21 Ağustos) www.samsungazetesi.com Erişim: 25.11.2019.
- Giresun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, “Tarihçe”, www.giresun.ktb.gov.tr Erişim Tarihi: 27.11.2019.
- Görücü, İ., Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3, 189- 219.
- Güleç, S., Özkan Sancak, H. (2009). Kırsal Kalkınma Politikalarında Dönüşüm: AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye Açısından Bir İnceleme, 4. *Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri 2* içinde (s. 1139-1158), Kamil Ufuk Bilgin(Der.). Ankara: TODAİE.
- Güler, B.A. (2002). Dünya Bankası Proje Anlaşmalar, *2002 Tarım Haftası: Küreselleşme ve Türkiye Tarımı sempozyumunda sunulan bildiri*, 7-8 Ocak 2002, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s. 66-70.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında “Yapısal Uyum”: 2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergisi*, 262, 175-222.
- Gürel, B. (2014). Türkiye'de Kırdaki Sınıf Mücadelerinin Tarihsel Gelişimi. Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz ve E. Ahmet Tonak (Der.), *Marxizm ve Sınıflar: Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri içinde* (303-385). İstanbul: Yordam.

- İstanbul Ticaret Borsası. (2018). Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2017, *Araştırma Proje ve İş Geliştirme*.
<https://www.istib.org.tr/resim/siteici/files/Tar%C4%B1msal%20%C4%B0%C5%9Fletme%20%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20%C3%9Ccret%20Yap%C4%B1s%C4%B1%202017.pdf> Erişim Tarihi: 21 Kasım 2019.
- Kablay, S. (2015). Mevsimlik ve Gezici-Geçici Çalışma: Çocuk İşçiler. Gamze Yücesan-Özdemir (Der.), *Rüzgara Karşı* içinde (s.89-114), Ankara: Notabene Yayınları.
- Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu Ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat (Der.), *Değişen Karadeniz'i Anlamak* içinde (s.282-308). Ankara: Phoenix.
- Kablay, S. (2018). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları: Fındık İşçileri Örneği. Özlem Şendeniz ve Emek Yıldırım (Der.), *Sırtında Sepeti Bafra'dan Hopa'ya Karadeniz'de Kadınlık Halleri* içinde (s.209-231). Ankara: Phoenix.
- Kablay, S., Aysan, M. E. (2019). Fındık İşçileri ve Sorunları, Berrin Ceylan Ataman ve Gülçin Taşkırın (Ed.), *Recent Evaluations on Humanities and Social Sciences* içinde (s.143-155). İstanbul: IJOPEC.
- Kalkınma Atölyesi. (2013). *Fındık Hasadında Çalışan Çocuklar İçin Model Eylem Planı*, Ankara: Altan.
- Kalkınma Atölyesi. (2014). *Fındık Hasadının Oyuncuları*. Ankara: Altan.
- Kalkınma Atölyesi. (2016). *Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler*. Ankara: Altan.
- Kalkınma Atölyesi. (2017). *Geçmişten Günümüze Adana Ovası'nda Mevsimlik Tarım İşçileri ve Çocukları*. Ankara: Altan.
- Kalkınma Bakanlığı. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
<http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim Tarihi:25 Ağustos 2019.
- Kalkınma Bakanlığı. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
<http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2019.

- Kalkınma Bakanlığı. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.
<http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2019.
- Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.
<http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2019.
- Kangal, G. (2015). *Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerinin Durumu: Patates Ve Narenciye Toplama İşçileri Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Karaman, K., Yılmaz, A. S. (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri Ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3(1), 211-226.
- Kazgan, G. 1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (s.31-36), Oya Köymen (Ed.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Keyder, Ç. (1999). Türkiye Tarımında Küçük Meta Üretiminin Oluşumu. Oya Köymen(Ed.), *75 yılda Köyden Şehirlere* içinde (s163-172). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M. 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12(2), 39 – 49.
- Koruk, İ. (2010), İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 10(38), 18-22.
- Koç, Y. (1994). Tarihimizden, *Türk-İş Dergisi*
- Köymen, O. (1999). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. Oya Köymen (Ed.), *75 yılda Köyden Şehirlere* içinde (s. 1-30). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. *75 yılda Köyden Şehirlere* içinde (s. 133-140). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (1999). Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları. Oya Köymen (Ed.),
- Köymen, O. (2017). *Kapitalizm ve Köylülük Ağalar, Üretenler ve Patronlar* (3. Baskı). İstanbul: Yordam.

- Kurban, D., Yüksek, D., Çelik, A. B., Ünal, T., Aker, A. T. (2008). “Zorunlu Göç” İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası. İstanbul: TESEV.
- Lordoğlu, K., Çınar, S. (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler III*, 419-448, İstanbul: Petrol-İş Yayını.
- Lordoğlu, K., Etiler, N. (2014). Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 2 (41), 115-134.
- Lordoğlu, K., Aslan, M. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye’deki Suriyeli Çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, 2 (57), 715-732.
- Makal, A. (2001). Türkiye’de 1950-1965 döneminde tarım kesiminde işgücü ve ücretli emeğe ilişkin gelişmeler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3, 103-140.
- Marx, K. (1976). *Louis Bonaparte ’nin 18 Brumaire’i*. Sevim Belli (Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA). “Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti: (Mayıs 2012), http://goc.bilgi.edu.tr/docs/FES-dunyadan_12.pdf Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019.
- MİGA (Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı) (2012) *Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*, İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung.
- MSG Yayın Kurulu. (2010). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yasal Durumu, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 10(38), 2-3.
- Oğuz, O. (2003). *Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (der). 44-67.
- Orhan, F., Akpınar, E. (2018). Türkiye’de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek: Gezici Tarım İşçiliği, *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 412-422, Ankara.
- Oyan, O. (2009). IMF ve Dünya Bankası’nın Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Bilançosu, *Mülkiye Dergisi*, 262, 237-254.

- Önal, N. (2010). *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü*. İstanbul: Kayhan.
- Özügürlü, M. (2013). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı* (3.Baskı). Ankara: Notabene Yayınları.
- Özbek, A. (2007). *New actors of new poverty: The 'other' children of Çukurova*. (Yayımlanmamış Yüksek Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özpekmezci, Ş., Sahil, S. (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 19(3), 261-274.
- Öztürk, Ş. (2009). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 173-188.
- Pamuk, Ş. (2009). Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme: 1880-2000, *Mülkiye Dergisi*, *Mülkiye Dergisi*, 262, 63-76
- Resmi Gazete Web Arşivi “11 No’lu Tarımda Örgütlenme Özgürlüğü Sözleşmesi”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21507.pdf> Erişim Tarihi: 3 Ekim 2019.
- Resmi Gazete Web Arşivi “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm> Erişim Tarihi: 5 Ekim 2019.
- Resmi Gazete Web Arşivi “Tarım Havzaları Yönetmeliği”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100907-5.htm> Erişim Tarihi: 17 Ekim 2019.
- Resmi Gazete Web Arşivi “Mevsimlik Tarım İşçileri” adlı Başbakanlık Genelgesi 2017/6, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf> Erişim Tarihi: 17 Ekim 2019.
- Sencer, M. (1971). *Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Süzek, S. (2017). *İş Hukuku* (14. Baskı). İstanbul: Beta.
- Şeker, M. (1986). *Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi*. İstanbul: Değişim Yayınları.

- Şen, B., Altın, C. (2018). Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 174-192.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1999). Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları). Oya Köymen. (Ed). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (43-56). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Teoman, Ö. (2001). Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3, 41-60.
- TMMOB. (2015). Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1. Ankara.
- TÜİK (2018), Giresun İli Nüfus Bilgileri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 Erişim Tarihi: 1 Kasım 2019.
- TÜİK (1990-2016), İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılım İstatistikleri, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 30 Eylül 2019.
- TÜİK (1990-2016), Tarım Alanları İstatistikleri, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 1 Kasım 2019.
- TÜİK (1990-2016), Tarım Alanları İstatistikleri, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 1 Kasım 2019.
- TÜİK (2001-2018), Tarım Ürünlerindeki Üretim Miktarı İstatistikleri, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 14 Kasım 2019.
- TÜİK (1988-2018), İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 14 Kasım 2019.
- TÜİK(1998-2018), Tarımsal İstihdamda İşteki Durum İstatistikleri, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi” Konulu Genelge 2012/20, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/sgb/uploads/pages/genelgeler/genelge-2012-20.pdf> Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019.

- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Karadeniz Bölgesi Mevsimlik Tarım İşlerinde Çalışacak Yabancılar”, <http://calismaizni.gov.tr/calismaizni-hakkinda/karadeniz-mevsimlik-tarim/> Erişim:1 Kasım 2019.
- T.C. Giresun Valiliği, “Patoz Ve Fındık İşçilerine Ödenecek Ücretler Belirlendi”, <http://giresun.gov.tr/patoz-ve-findik-iscilerine-odenecek-ucretler-belirlendi1> Erişim Tarihi: 11 Aralık 2019.
- T.C. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı, 2017 Fındık Raporu, <http://koop.gtb.gov.tr/data/5ad06bb9ddee7dd8b423eb23/2017%20F%C4%B1nd%C4%B1k%20Raporu.pdf> Erişim Tarihi: 1 Kasım 2019.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü “ 2016/5 Sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Konulu Genelge, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1771.pdf> Erişim tarihi:04.11.2019.
- T.C. Sağlık Bakanlığı HSGM(2018), Mevzuat Kitabı. Ankara.
- Toprak, Z. (1988). Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950, Şevket Pamuk & Zafer Toprak (der.), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* içinde (s.19-35).Ankara: Yurt Yayınları.
- Tören, T. (2007). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı Ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Ulukan, U. (2009). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Ulukan U., Cigerci Ulukan, N. (2011). Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği. *2000'li yıllarda Türkiye'de İktisat ve Siyaset Rüzgârları* içinde (s.159-175). Ankara: Efil.
- Ulukan, U. (2013). Devlet, Tarım ve Sermaye Tarımında Kapitalist Dönüşümü Yeniden Tartışmak, *Eğitim Bilim Toplum*, 11(43), 56-78.
- Uzundere, A. (2015). *Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri: Temel Eğitim Sorunları Ve Çözüm Önerileri (Fındık Tarımı Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Wolf, E. R. (2000). *Köylüler*. Abdülkerim Sönmez(Çev.). Ankara: İmge.
- Yapar, S. (2005). Türkiye'de Tarımsal Ekonomi Ve "Desteklememe" Politikasının Bir Aracı Olarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemi, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(5), 21-37.
- Yaşar, M. "Balıncak'ta Ölümlü Trafik Kazası" www.balincakhaber.net Erişim Tarihi: 20 Ekim.2019.
- Yenal, Z. (2001). Türkiye'de Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması, *Toplum ve Bilim*, 88, 32-54.
- Yeniay, G. (2011). *Mevsimlik Tarım İşçiliği: Giresun Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yıldırak, N., Gün, S., Gülçubuk, B. (2003). Türkiye'de Gezici Ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma Ve Yaşam Koşulları Ve Sorunları. Ankara: Tarım-İş Sendikası.
- Yıldırım, U. D. (2015). Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Yıldırım, S. (2015). Köylüler, İşçiler ve Köylü-İşçiler. Y. Doğan Çetinkaya ve Mehmet Ö. Alkan (Der.), Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 içinde (s.271-283). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, C. (2010). Giresun'un Balıncak İlçesi Kırsal Kesiminde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri, Yönü Ve Başlıca Özellikleri, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(1), 147-160.
- Yılmaz, C. (2017). Samsun'da Mevsimlik Tarım İşçiliği, *Bütünşehir Dergisi*, 3(13), 14-25.
- Yiğit, B. (2018). *Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri İle Yerel Mevsimlik Tarım İşçilerinin Durumlarının Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

YPK, “Tarım Stratejisi Belgesi(2006-2010)” www.yesilirmak.org.tr Erişim Tarihi:
15.09.2019.

Yükseler, Z. (1999). *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi* (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı). Ankara.

Yüzüak, D. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Köylülük Ve Tarımsal Meta Üretimi: Boyalık Köyü Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Gizem Şimşek
Doğum Yeri-Tarihi	Samsun- 20.09.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İşletme
Yüksek Lisans	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türkiye Üniversite Öğrencileri Bağımsız İktisat Kongresi(2018), “İstatistikler İle Türkiye Tarımında Dönüşüm”
İş Deneyimi	
Stajlar	T.C. Halkbank Samsun Bulvar Şubesi, 2014
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	qizem_yasar@hotmail.com
Tarih	

